

OVER ENKELE ARRESTEN VAN HET ARBEIDSHOF TE GENT

Rede uitgesproken door de heer N. BAUWENS, procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Gent, op de plechtige openingszitting van het Arbeidshof te Gent op 1 september 1992

Bij de plechtige openingszitting is het de taak van de procureur-generaal aan te geven hoe binnen het rechtsgebied recht is gesproken. Ik wil mij beperken tot enkele beschouwingen bij een tweetal belangrijke arresten van uw Hof.

Het eerste arrest dat ik wens te bespreken houdt verband met de arbeidsongevallen ¹.

De feiten die aanleiding waren tot het geschil kunnen als volgt worden samengevat.

Een werknemer wordt op 18 augustus 1986 het slachtoffer van een niet betwist arbeidsongeval. Op het ogenblik van de feiten is hij verbonden door een overeenkomst voor beroepsopleiding als bankwerker-machinebediener.

Op 3 november 1988 sluit hij een overeenkomst met de arbeidsongevallenverzekeraar van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, waarbij hem de vergoedingen worden toegekend voor de schade door hem opgelopen ten gevolge van voornoemd arbeidsongeval van 18 augustus 1986.

Aan het Fonds voor Arbeidsongevallen wordt gevraagd die overeenkomst te homologeren.

Het Fonds voor Arbeidsongevallen weigert evenwel bedoelde overeenkomst te bekrachtigen op grond dat de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 in casu geen toepassing zou vinden en op juridische gronden in verband met de overheveling van bevoegdheden inzake gewestvorming.

Gelet op die weigering van het Fonds voor Arbeidsongevallen de zoëven genoemde overeenkomst te bekrachtigen staakt de arbeidsongevallenverzekeraar de verdere betaling van de vergoedingen.

De werknemer vordert dan ook te zeggen voor recht dat :

1. de arbeidsongevallenverzekeraar de vergoedingenrenten moet blijven uitkeren ;

2. het Fonds voor Arbeidsongevallen tot bekrachtiging moet overgaan van de overeenkomst die op 3 november 1988 tussen hem en de arbeidsongevallenverzekeraar is aangegaan.

Het specifieke aan dit casus-geval is dat de werknemer met een contract van beroepsopleiding werd tewerkgesteld in een *particuliere onderneming*.

Ten tijde van het ongeval was de beroepsopleiding reeds gecommunautariseerd.

Deze materie werd, wat de Vlaamse Gemeenschap betreft, geregeld door het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982 ².

¹ Arbeidshof Gent, afd. Gent, eerste Kamer, 7 november 1991, onuitg., A.R. nr. 370/90.

² Besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982 betreffende de toekenning van sommige voordelen aan de personen die een beroepsopleiding ontvangen (B.S., 31 juli 1982, blz. 8796).

Naar luid van de artikelen 3 en 4 van het zoëven genoemde besluit van de Vlaamse Executieve kunnen twee categorieën werklozen tot de beroepsopleiding worden toegelaten.

De eerste categorie wordt gevormd door de personen die zich als werkzoekende bij een dienst voor openbare arbeidsbemiddeling hebben laten inschrijven en die hun opleiding ontvangen in een centrum voor beroepsopleiding.

De tweede categorie wordt gevormd door de uitkeringsgerechtigde werklozen die hun beroepsopleiding ontvangen in een technische onderwijsinrichting of in een onderneming.

Voor de cursisten die hun opleiding ontvangen in een centrum voor beroepsopleiding en in een technische onderwijsinrichting sluit de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening, inzake ongevallen tijdens de opleiding en op de weg van en naar de opleidingsplaats, een verzekeringscontract af dat bij ongeval dezelfde voordelen waarborgt als die welke, in het aangeleerde beroep, worden verleend aan een werknemer in loondienst ³.

Krijgt de cursist echter zijn beroepsopleiding in een particuliere onderneming, dan verzekert de werkgever hem tegen ongevallen overkomen tijdens de opleiding en op de weg van en naar de opleidingsplaats, als ware betrokkene in het aan te leren beroep in loondienst tewerkgesteld in de onderneming ⁴.

De eerste vraag die uw Hof diende te beantwoorden, was of de arbeidsgerechten bevoegd zijn om kennis te nemen van de vordering van de werknemer.

Deze vordering dient gesplitst te worden in de vordering gericht tegen het Fonds voor Arbeidsongevallen en die gericht tegen de arbeidsongevallenverzekeraar.

De vordering tegen het Fonds voor Arbeidsongevallen strekt ertoe, terecht of ten onrechte, te horen bevelen dat het Fonds voor Arbeidsongevallen de verplichting zal nakomen de overeenkomst tussen partijen betreffende de door een arbeidsongeval verschuldigde vergoedingen te bekrachtigen, met toepassing van de artikelen 58, 13^o, en 65 van de Arbeidsongevallenwet.

Het Hof heeft zich bevoegd verklaard op grond van de bepaling van artikel 579, 1^o, van het Gerechtelijk Wetboek, dat de arbeidsrechtbank kennis neemt van de vorderingen betreffende de vergoeding van schade voortkomende uit arbeidsongevallen en uit ongevallen op de weg van en naar het werk.

De vordering van de werknemer tegen de arbeidsongevallenverzekeraar strekt ertoe verdere betaling te krijgen van

³ Artikel 17 en artikel 31, derde lid, van het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982.

⁴ Artikel 36 van het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982.

de vergoedingen en renten die verschuldigd zijn wegens het door hem op 18 augustus 1986 opgelopen arbeidsongeval.

Ook in verband met deze vordering besloot uw Hof tot de bevoegdheid van de arbeidsgerechten en dit onder meer op grond dat de beroepsopleiding tot de werkloosheidsreglementering behoort. De artikelen 82 tot 84 en 87 tot 117 van het Werkloosheidsbesluit van 20 december 1963 werden vervangen door het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982 waardoor de vordering een geschil betreft over de rechten van personen die, buiten een arbeidsovereenkomst of een leerovereenkomst, het voordeel genieten van de wetten en verordeningen inzake sociale zekerheid en meer bepaald de werkloosheid, een materie waarvoor de arbeidsgerechten bevoegd zijn krachtens artikel 580, 3°, van het Gerechtelijk Wetboek.

Naar mijn mening heeft uw Hof zich terecht bevoegd verklaard daar de cursisten tijdens de gehele duur van de opleiding het statuut van uitkeringsgerechtigde werkloze behouden en de geschillen die voortvloeien uit de toepassing van het besluit met betrekking tot de organisatie van de beroepsopleiding, ressorteren onder de rechten van de werknemers inzake werkloosheid, als bepaald in artikel 580, 3°, van het Gerechtelijk Wetboek.

Ook ten gronde heeft uw Hof een onderscheid gemaakt tussen de vordering tegen het Fonds voor Arbeidsongevallen en die tegen de arbeidsongevallenverzekeraar.

Van het Fonds voor Arbeidsongevallen werd gevorderd dat het de overeenkomst tussen de partijen betreffende de voor het «arbeidsongeval» verschuldigde vergoedingen zou bekrachtigen, aangezien dit tot de opdrachten van het Fonds behoort⁵.

Voor de toepassing van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 wordt als arbeidsongeval aangemerkt elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat een letsel veroorzaakt⁶.

Opdat van een arbeidsongeval en derhalve van de toepassing van de Arbeidsongevallenwet als zodanig sprake kan zijn, is onder meer vereist dat het ongeval aan de werknemer overkomt tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Derhalve was de vraag of de werknemer met de particuliere onderneming alwaar hij een beroepsopleiding volgde, een verbintenis had aangegaan tot het verrichten van arbeid in ondergeschikt verband en tegen loon.

Aan de hand van de wettelijke bepalingen betreffende de beroepsopleiding en de neergelegde stukken, werd nagegaan of de werknemer al dan niet verbonden was door een arbeidsovereenkomst.

Tussen de werknemer, de particuliere onderneming en de directeur van de Subregionale Tewerkstellingsdienst van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening werd een overeenkomst voor beroepsopleiding gesloten, beginnend op 24 april 1986 en eindigend op 18 augustus 1986.

Uit het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982 blijkt dat :

1) de directeur van de Subregionale Tewerkstellingsdienst «beslist» of een «uitkeringsgerechtigde werkloze» een

opleiding in een onderneming kan genieten (art. 32, eerste lid);

2) deze ambtenaar ook beslist over de beëindiging of de voortzetting van de opleiding (art. 32, tweede lid);

3) het Beheerscomité van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening de voorwaarden vaststelt waaronder een opleiding in een onderneming gegeven kan worden (art. 32, derde lid);

4) de uitkeringsgerechtigde werkloze een premie ontvangt, naargelang zijn arbeid productief wordt geacht, en dit boven zijn werkloosheidsuitkering (art. 33);

5) de onderneming zich verbindt, na de beëindiging van de «opleiding», de uitkeringsgerechtigde werkloze in loondienst tewerk te stellen in het aangeleerde beroep en onder de in de onderneming voor dat beroep geldende voorwaarden (art. 35);

6) de onderneming de uitkeringsgerechtigde werkloze die een beroepsopleiding volgt, verzekert tegen ongevallen, overkomen tijdens de opleiding en op de weg van en naar de opleidingsplaats, onder dezelfde voorwaarden als ware hij in het aan te leren beroep in loondienst tewerkgesteld in de onderneming (art. 36).

Uit die feiten werd terecht afgeleid dat :

1) de uitkeringsgerechtigde werkloze het statuut van werkloze behoudt ;

2) hij zich niet verbindt tot het leveren van bepaalde arbeid, doch tot het aanleren van een beroep ;

3) hij geen vrij bedongen loon ontvangt, doch, behoudens zijn werkloosheidsuitkering, een gereguleerde premie die afhankelijk is van de geachte productiviteit van zijn prestaties ;

4) de onderneming noch de cursist kunnen beslissen over het begin of het einde van de overeenkomst ;

5) de overeenkomst niet onderworpen is aan de wet van 27 juni 1969 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders ;

6) de onderneming er zich bij overeenkomst uitdrukkelijk toe verbond de cursist te verzekeren tegen ongevallenrisico's.

Gelet op die feiten heeft uw Hof terecht geoordeeld dat de werknemer, op het ogenblik van het ongeval, geen arbeidsovereenkomst had gesloten doch een overeenkomst voor beroepsopleiding, waarbij geen arbeid als dusdanig werd geleverd, doch een beroep werd aangeleerd.

Aangezien er geen tewerkstelling onder arbeidsovereenkomst bewezen wordt, is het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de beroepsopleiding geen arbeidsongeval in de zin van de wet van 10 april 1971.

Artikel 37 van het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982 bepaalt evenwel dat inzake ongevallen overkomen tijdens de opleiding en op de weg van en naar de opleidingsplaats, de bepalingen van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 van toepassing zijn.

Uw Hof, dat zich over deze tegenstrijdigheid moest uitspreken, oordeelde, dat laatstgenoemd artikel 37 niet toegepast kan worden daar de bepalingen van dit artikel volkomen in tegenstrijd zijn met de totale regeling vervat in de artikelen 32 en 35 van het besluit zelf en ook met artikel 36, waarin het nodig gevonden wordt aan de onderneming de verplichting op te leggen een verzekering tegen ongevallen te sluiten, terwijl de werkgever die een werknemer tewerkstelt in de uitvoering van een arbeidsovereenkomst, hiertoe,

⁵ Artikel 58, 13°, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971.

⁶ Artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971.

krachtens de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, van rechtswege gehouden is.

Hoogstens kan voormeld artikel 37 worden uitgelegd in die zin dat de cursist, ingevolge de verplicht door de onderneming te sluiten verzekering, vergoedingen en renten geniet onder dezelfde voorwaarden van de Arbeidsongevallenwet.

In dit verband dient nog te worden aangestipt dat in het Besluit van de Vlaamse Executieve van 21 december 1988 houdende de organisatie van de arbeidsbemiddeling en de beroepsopleiding, welk besluit in de plaats kwam van het besluit van de Vlaamse Executieve van 14 juli 1982, de bepalingen van voornoemd artikel 37 niet zijn overgenomen.

Aangezien de Arbeidsongevallenwet niet toepasselijk is, was ook het Fonds voor Arbeidsongevallen onbevoegd om de voorgelegde overeenkomst die op 3 november 1988 tussen de heer Roelandt en Assubel werd aangegaan, te bekrachtigen. Daarenboven kunnen de artikelen 58 en 65 van de Arbeidsongevallenwet niet worden toegepast op de zoeven genoemde overeenkomst.

Het laatste probleem dat uw Hof in deze zaak diende op te lossen, betrof de vraag of de vordering gericht tegen de arbeidsongevallenverzekeraar ontvankelijk was. Er werd immers opgeworpen dat de werknemer slechts een rechtstreekse vordering heeft tegen de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening en niet tegen de verzekeraar.

Uw Hof overwoog dat, in tegenstelling met een door de overheid tewerkgestelde werkloze die ten laste van de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening dezelfde voordelen geniet als die toegekend aan de werknemers met toepassing op de arbeidsongevallen, dit niet het geval is voor een uitkeringsgerechtigde werkloze die een beroepsopleiding volgt in een onderneming⁷.

De werknemer put hier zijn recht op vergoedingen, wegens het ongeval hem overkomen tijdens de uitvoering van zijn overeenkomst voor beroepsopleiding in een onderneming, rechtstreeks uit de verzekeringspolis die, ingevolge de verplichting opgelegd aan en aangegaan door de onderneming, werd gesloten te zijnen voordele. Derhalve werd zijn vordering tegen de arbeidsongevallenverzekeraar ontvankelijk verklaard.

Dat de door de overheid tewerkgestelde werklozen niet beschikken over een rechtstreekse vordering tegen de verzekeringsmaatschappij, maar dat de vordering, strekkende tot het verkrijgen van de vergoedingen bepaald in de arbeidsongevallenwetgeving, tegen de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening dient te worden gericht, wordt unaniem aanvaard door de rechtspraak⁸.

Luidens artikel 169 van het Werkloosheidsbesluit is de Rijksdienst immers principieel persoonlijk gehouden tot betaling, zelfs al heeft de Rijksdienst, op vrijwillige basis, een verzekering gesloten tot dekking van deze verplichting.

In de sector van het arbeidsrecht wens ik mij te beperken tot de bespreking van één arrest⁹.

De volgende feiten zijn relevant. Bij arbeidsovereenkomst voor bedienden, gesloten op 4 november 1974 trad een werknemer, voor onbepaalde tijd, in dienst van een toenmalige commissie van openbare onderstand en dit in de functie van gegradueerde verpleegster. Op de zitting van 6 december 1976 besloot dezelfde commissie haar met ingang van 1 januari 1977 in vast (statutair) verband te benoemen.

De door de werknemer ingestelde vordering heeft betrekking op het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking waarop zij aanspraak maakt als bediende, tewerkgesteld met een arbeidsovereenkomst.

Uw Hof diende allereerst te onderzoeken of de werknemer aanspraak kon maken op het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking en vervolgens of er een compensatie kon plaatshebben tussen enerzijds het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking en anderzijds het in het jaar 1977, krachtens de statutaire regeling, betaalde vakantiegeld.

Uw Hof aanvaardde dat aan de arbeidsovereenkomst, gesloten op 4 november 1974 en beheerst door de gecoördineerde wetten inzake de arbeidsovereenkomst voor bedienden, klaarblijkelijk met gemene toestemming een einde werd gemaakt op 31 december 1976, gelet op de statutaire aanstelling vanaf 1 januari 1977.

Minstens kan tevens gesteld worden dat de arbeidsovereenkomst tenietging door schuldvernieuwing (artt. 1234 en 1271 e.v. B.W.).

Er kan immers reeds gewag gemaakt worden van schuldvernieuwing wanneer de partijen bij een arbeidsovereenkomst de oorspronkelijk in de overeenkomst opgenomen loonbepalingen tenietdoen en vervangen door nieuwe loonbepalingen, ook al blijven de andere bedingen van de arbeidsovereenkomst onveranderd¹⁰.

A fortiori kan dus de schuldvernieuwing aanvaard worden wanneer de verbintenissen op grond van het contract en de wet, verbonden aan een contractuele arbeidsrelatie, in globo vervangen worden door een statutaire regeling, welke op meerdere vlakken zoals de vastheid van betrekking, de leeftijd om recht te hebben op een volledig pensioen, de mogelijkheid tot het nemen van verlof zonder wedde, de berekening van het vakantiegeld, enz., wezenlijk verschilt van de gemeenschappelijke arbeidsovereenkomstenregeling¹¹.

Samenvattend kan gesteld worden dat de werknemer op 31 december 1976 als contractuele de commissie verlaten heeft en er op 1 januari 1977 aangesteld werd als statutaire verpleegster.

Daar een einde werd gemaakt aan de arbeidsovereenkomst, kon de werknemer aanspraak maken op het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking overeenkomstig de gecoördineerde wetten van 28 juni 1971 en de uitvoeringsbesluiten ervan.

⁷ Artikel 169 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende de arbeidsvoorziening en werkloosheid.

⁸ Cass., 12 september 1983, *R.W.*, 1983-84, 1074, impliciet; Arbeidshof Gent, 7 februari 1985, *R.W.*, 1985-86, 1167; Arbeidshof Antwerpen, 21 mei 1986, *Soc.Kron.*, 1987, 44, met noot P.P.

⁹ Arrest Arbeidshof Gent, afd. Brugge, derde Kamer, 19 februari 1992, onuitg., A.R. nr. 87/574.

¹⁰ Cass., 28 mei 1979, *Arr.Cass.*, 1978-79, 1137.

¹¹ Overzicht van rechtspraak «Arbeidsovereenkomsten» door Willy VAN EECKHOUTTE e.a., *T.P.R.*, 1989, 463-902, nr. 215; J. STEYAERT, C. DE GANCK, L. DE SCHRIJVER, *De arbeidsovereenkomst*, A.P.R., nr. 647.

Daarenboven bepaalt artikel 46 van het koninklijk besluit van 30 maart 1967 tot bepaling van de algemene uitvoeringsmodaliteiten van de wetten betreffende de jaarlijkse vakantie der loonarbeiders dat, wanneer een bediende onder de wapens wordt geroepen of wanneer zijn contract een einde neemt, zijn werkgever hem, bij zijn vertrek 14% der bij hem tijdens het lopend vakantiedienstjaar verdiende brutowedde betaalt, eventueel verhoogd met een fictieve wedde voor met effectief gewerkte dagen gelijkgestelde dagen van arbeids-onderbreking.

Alleen reeds op grond van de ondubbelzinnige terminologie «wanneer zijn contract een einde neemt», blijkt ten overvloede dat men terecht aanspraak maakte op de betaling van een vakantiegeld-einde-dienstbetrekking en dit, ongeacht het feit dat de partijen nadien op grond van een andere, statutaire regeling met elkaar verbonden bleven.

Nopens het tweede probleem, nl. of het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking gecompenseerd kan worden met het in het jaar 1977, krachtens de statutaire regeling, betaalde vakantiegeld, besliste uw Hof dat, aangezien de werkneemster zich terecht beroept op de beëindiging van de contractuele arbeidsrelatie, zij de consequenties van deze houding moet aanvaarden.

Dit betekent dat zij, inzake vakantiegeld, vanaf 1 januari 1977 valt onder de in dezen voor het rijkspersoneel geldende voorschriften, mede gelet op de uitdrukkelijke verwijzing in artikel 23 van het Geldelijk Statuut van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn.

Meer bepaald is in dezen van toepassing het koninklijk besluit van 24 april 1963 betreffende de toekenning van een vakantiegeld en een gezinsvakantiegeld aan het personeel van 's lands algemeen bestuur¹².

Luidens dit koninklijk besluit van 24 april 1963 kan voor de berekening van het vakantiegeld in 1977 slechts in aanmerking worden genomen de tijd gedurende welke het personeelslid tijdens het referentiejaar het volledig of gedeeltelijk voordeel heeft genoten van een wedde, een loon of een in de plaats daarvan gestelde vergoeding. Onder referentiejaar dient te worden verstaan het kalenderjaar dat aan het jaar voorafgaat tijdens hetwelk de vakantie moet worden toegestaan¹³.

Dit zou betekenen dat, wanneer tijdens het referentiejaar geen prestaties werden verricht, omdat de betrokkene slechts in dienst trad op 1 januari van het jaar tijdens hetwelk de vakantie moet worden toegestaan, er theoretisch geen aanspraak op vakantiegeld bestaat.

Een bijkomend argument kan worden geput uit artikel 4 van voornoemd koninklijk besluit van 24 april 1963, waarin de berekeningswijze van het vakantiegeld voorkomt ten aanzien van prestaties die geen volledige maand van het referentiejaar bestrijken. Impliciet kan hieruit worden afgeleid dat, wanneer helemaal geen prestaties tijdens het referentiejaar zijn geleverd, voormelde pro-rata-regeling niet van toepassing kan zijn.

Ongeacht deze vaststelling heeft de commissie voor openbare onderstand in de loop van het jaar 1977, toch een vakantiegeld betaald.

Uw Hof heeft dan ook de compensatie bevolen tussen enerzijds het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking en anderzijds het ten onrechte betaalde statutair vakantiegeld voor het jaar 1977.

Een bijkomend argument voor deze compensatie kan gevonden worden in artikel 2, § 5, van het zoëven genoemd koninklijk besluit van 24 april 1963, luidens hetwelk de bedragen die het personeelslid als vakantiegeld mocht hebben ontvangen wegens andere, gedurende het referentiejaar verrichte prestaties, in mindering worden gebracht van het bedrag van het vakantiegeld toegekend op grond van artikel 2, § 1bis, van dit besluit, zijnde het vakantiegeld dat omschreven kan worden als het aanvullend vakantiegeld voor jeugdige arbeiders.

Een compensatie tussen het vakantiegeld-einde-dienstbetrekking enerzijds en het «enkelvoudig vakantiegeld» anderzijds, kan evenwel niet toegekend worden daar het begrip «enkelvoudig vakantiegeld» niet teruggevonden kan worden in de in dezen toepasselijke wetsbepalingen.

Ten aanzien van het rijkspersoneel wordt het jaarlijks vakantieverlof immers gelijkgesteld met een periode van dienstactiviteit, hetgeen impliceert dat tijdens het vakantieverlof de wedde verder wordt betaald.

Ten slotte wens ik terug te komen op de rede die ik op 3 september 1991 heb uitgesproken.

In deze rede werd een arrest besproken dat door uw Hof werd geveld in het kader van de minder-validen¹⁴.

In het besproken arrest werd beslist dat, voor een gehandicapte, de uitbetaling van de integratietegemoetkoming, voor een derde moet worden opgeschort wanneer hij is opgenomen in een instelling, geheel of gedeeltelijk op kosten van de overheid, een openbare dienst of een sociale-zekerheidsinstelling.

Uw Hof kwam tot dit besluit door te stellen dat het enerzijds voldoende is dat er een overheidstussenkomst is, en dat anderzijds de term «opname» in een instelling geen juridische inhoud heeft doch in een ruime betekenis van het woord moet worden begrepen.

Bij arrest van 16 maart 1992 heeft het Hof van Cassatie de door de gehandicapte ingestelde voorziening verworpen op grond dat, primo, niet vereist is dat de gehandicapte door zijn verblijf in een instelling zijn zelfstandigheid geheel of gedeeltelijk verliest of dat hij afhankelijk is van hulp of toezicht van de instelling en, secundo, dat het verblijf in de instelling geacht wordt tot de zelfredzaamheid van de gehandicapte bij te dragen en zijn integratie te bevorderen, en dat de desbetreffende wetsbepaling ook toepassing vindt wanneer de instelling niet verplicht is op eigen kosten bijzondere integratie bevorderende diensten te verlenen, of wanneer de gehandicapte voor zijn integratie op eigen kosten een beroep doet op bijzondere voorzieningen buiten de instelling om en met hulp van derden¹⁵.

¹² Ria JANVIER, *Sociale bescherming van het overheidspersoneel*, Die Keure, 1990, blz. 566 e.v.

¹³ Artikel 2, § 1, eerste lid, 1°, in tweede lid van het koninklijk besluit van 24 april 1963, *B.S.*, 30 april 1963.

¹⁴ Arbeidshof Gent, afd. Brugge, 8 april 1991, *J.T.T.*, 1991, 360, opm.

¹⁵ Cass., 16 maart 1992, derde kamer, onuitg., A.R. nr. 7785.

Door dit arrest wordt een einde gemaakt aan de geschillen die verband houden met de uitbetaling van de integratietaegemoetkoming aan de gehandicapte die in een «open» inrichting verblijft. Ook wanneer de gehandicapte in een instelling verblijft zonder dat hij, door dit verblijf, zijn zelfstandigheid verliest en zonder dat hij afhankelijk is van de hulp

of het toezicht van de instelling en wanneer hij zelf een beroep doet op bijzondere voorzieningen om zich, buiten de instelling om en met de hulp van derden, te integreren op eigen kosten, moet de uitbetaling van de integratietaegemoetkoming voor een derde worden opgeschort.

DEKLADING EN DE ARTIKELEN 66 EN 91 VAN DE ZEEWET

I. Principe en algemene strekking van artikelen 66 en 91 van de Zeewet

Het laatste decennium heeft het containervervoer onmiskenbaar een enorme ontplooiing gekend met het gevolg dat deklading weer een actueel feit werd. Ondanks de economische voordelen die dit type van vervoer met zich meebrengt zoals geringe kosten van behandeling, multimodaal vervoer, blijven de juridische problemen niet uit.

Aangaande deklading komt de toepassing van de artikelen 66 en 91 van de Zeewet als het meest problematisch voor:

Art. 66, eerste lid, bepaalt dat de kapitein aansprakelijk is voor alle schade aan goederen die hij, buiten de schriftelijke toestemming van de inlader, op het dek van zijn schip heeft geladen.

Deze tekst gaat terug op de «Ordonnance de la Marine» van 1681 en was oorspronkelijk te verantwoorden als een politimaatregel met het oog op de veiligheid van zeilschepen gedurende hun wereldreizen. Later werd de bepaling overgenomen in de Code de Commerce van 1808 als een beschermingsmaatregel voor de ingeladen goederen. De huidige tekst van het eerste lid van art. 66 werd ongewijzigd gelaten bij de invoering van het nieuwe boek II van het Belgisch Wetboek van Koophandel¹.

Sinds het containervervoer gebruikelijk is geworden en de structuren van de zeeschepen aan die wijze van vervoer zijn aangepast, lijkt het verrassend dat een container niet aan dek vervoerd kan worden zonder de schriftelijke toestemming van de inlader, en dat deze sanctie van volledige aansprakelijkheid toepasselijk blijft.

Art. 91 daarentegen is van een heel andere aard: als de incorporatie in de Belgische wetgeving van het Verdrag van Brussel van 25 augustus 1924 tot vaststelling van enige eenvormige regelen betreffende het cognossement, is het erop gericht eenduidige regelen in te voeren die betrekking hebben op de opstelling, afgifte en juridische gevolgen van cognossementen.

¹ VAN DOOSSELAERE, J., «Het internationaal containervervoer en de noodzakelijkheid van een aanpassing betreffende de Belgische wetgeving», *Liber Amicorum Lionel Tricot*, Kluwer, Antwerpen, 1989, 539.

Er werd getracht enige bescherming te bieden aan de cognossementhouder, dit als maatregel tegen de vele misbruiken van de reders in de 19e eeuw. Deze laatsten verwerkten in hun cognossementen vaak clausules die hun aansprakelijkheid heel wat beperkten of zelfs totaal uitsloten. Art. 91 voert in een minimum aan verplichtingen, een maximum aan ontheffingen, en een beperking van aansprakelijkheid². Hoewel ons Hof van Cassatie reeds in 1948 bevestigd heeft dat art. 91 de betrekkingen regelt tussen de vervoerder en de derde-cognossementhouder³, wordt doorgaans aangenomen dat de regelen met betrekking tot de beperking van aansprakelijkheid toepasselijk zijn op de rechtsverhoudingen tussen de inlader en de vervoerder.

Art. 91 maakt deel uit van de internationale openbare orde en kan dus niet omzeild worden.

II. Werkingssfeer van beide artikelen met betrekking tot deklading

A. Overeengekomen deklading

Luidens art. 91, A, I, c, valt de deklading die bij de vervoerovereenkomst als dusdanig opgegeven is en die feitelijk op het dek wordt vervoerd, buiten het toepassingsgebied van de Haagse regelen. Daar deze regelen in het algemeen toepasbaar zijn op alle cognossementen, moet die uitzondering beperkend geïnterpreteerd worden⁴. Bij gedeclareerde en werkelijk op het dek geladen goederen is art. 91 van de Zeewet niet toepasselijk⁵. Wanneer dus is bedongen dat een lading aan dek moet worden vervoerd en dit effectief ook gebeurt, zullen alle cognossementsclausules hun volle uitwerking vinden en de vervoerder kan zijn aansprakelijkheid vrij

² VAN DOOSSELAERE, J., «De beperking van aansprakelijkheid voor schade aan deklading», *Recht en beweging. Liber Amicorum René Victor*, Kluwer, Antwerpen, 1973, 1147.

³ DE WEERDT, I., «Art. 91, A, § 1, 1, b, van de Zeewet. Derdehouder - inlader, vervoerder», *T.B.H.*, 1991, 171.

⁴ PUTZEYS, J., «La convention de Bruxelles du 24 août 1924 est-elle applicable à tout porteur d'un connaissement et aux chargements en pontée?», noot bij Cass., 25 mei 1979, *R.C.J.B.*, 1982, 482.

⁵ PONET, F., *De overeenkomst van internationaal zeevervoer onder cognossement*, Kluwer, Antwerpen, 1991, p. 78.

beperken⁶. M.a.w., een vervoer wordt door art. 91 beheerst wanneer een aantal voorwaarden vervuld zijn en in het bijzonder een plaatsvoorwaarde: de goederen moeten zich in het laadruim bevinden. Een cognossemensclausule die dan de regelen van art. 91 toepasselijk maakt op een dekvervoer, is nietig als van het dekvervoer geen melding wordt gemaakt op het cognossement. Zo ook is het zonder belang of de *Tariff Rules and Regulations* van een scheepvaartconferentie uitdrukkelijk de *Hague-Visby Rules* op deklading toepasselijk verklaren⁷. De reden voor het feit dat deklading ontsnapt aan de werking van art. 91, is dat deklading uiteraard is onderworpen aan grotere risico's dan ruimlading. Dien-tengevolge kan van de zeevervoerder niet geëist worden dat hij voor deklading even zware verplichtingen zou aangaan als voor ruimlading. Door de vermelding op het cognossement wordt de derde-houder en de inlader ook in kennis gesteld van de bijzondere risico's waaraan de lading onderworpen is. Bij het ontvangen van een schoon cognossement kan de derde-houder ervan er immers van uitgaan dat de goederen in de ruimen zijn geladen. In de oudere rechtspraak wordt geoordeeld dat voor toegelaten deklading de goederen reizen op risico van de eigenaar⁸. De huidige rechtspraak daarentegen neemt een genuanceerder standpunt in. Ten gevolge van de niet-toepasselijkheid van art. 91 wordt de bewijslast verlegd. De eigenaar of ontvanger van de koopwaar loopt de last op de fout van de zeevervoerder en het oorzakelijk verband tussen fout en schade te bewijzen⁹. Bij gedeeltelijke deklading daarentegen moet de zeevervoerder het bewijs leveren dat het manco slaat op goederen die deel uitmaakten van de deklading; als hij dit niet kan, kan hij zich niet zonder meer beroepen op de dekclausule om zijn aansprakelijkheid af te wijzen. Toch is, bij toegelaten deklading, de zeevervoerder niet van alle aansprakelijkheid ontheven: hij is immers nog steeds gehouden aan de algemene zorgvuldigheidsplicht zodat hij nog moet bewijzen dat de schade en de manco's niet aan zijn fout te wijten zijn¹⁰.

Inzake deklading is het de gewoonte bij het opstellen van het cognossement een dekstempel aan te brengen met de vermelding: «shipped on deck at shipper's risk». Omdat het cognossement opgevat wordt als het bewijs van de voorwaarden van de vervoersovereenkomst, kan zo'n vermelding op het cognossement als voldoende beschouwd worden om de werking van de Haagse regelen uit te sluiten. Art. 91, A, I, c, eist immers alleen een vermelding in de overeenkomst en geen schriftelijke toestemming.

De grondvraag die nu te onderzoeken blijft, is of zo'n dekstempel geldt als schriftelijke toestemming in de zin van art. 66. In het geval dat het geclausuleerd cognossement zonder protest door de inlader aanvaard wordt, kan men dan aannemen dat er omtrent de deklading een overeenkomst bestaat?

De rechtspraak en de rechtsleer oordelen van wel. Het aanvaarden door de inlader van een cognossement dat de lading aan dek vermeldt, betekent aan de zijde van de inlader een toestemming die de kapitein deels van zijn aansprakelijkheid ontheft¹¹. Het cognossemensbeding «shipped on deck at shipper's risk» betekent dus niet dat de zeevervoerder ontheven is van aansprakelijkheid voor alle schade, maar dat de ontvanger bewijzen moet dat de schade ontstaan is tijdens de zeereis en haar oorzaak vindt in een feit dat de aansprakelijkheid van de zeevervoerder meebrengt¹². De vervoerder zal gehouden zijn mee te werken bij de bewijslevering, zijn stilzwijgen stelt hem aansprakelijk voor de schade¹³. De kapitein moet aan de ontvanger aanduiden in welke omstandigheden de schade en de manco's voorgevallen zijn teneinde te kunnen nagaan of de kapitein al dan niet schuld heeft¹⁴. De bevrachter of de inlader draagt dus de risico's die eigen zijn aan de deklading en de verbintenis van de zeevervoerder wordt daardoor omgezet in een inspanningsverbintenis, wat betreft de deklading, volgens wat redelijkerwijze in dezen verwacht kan worden. Wanneer uit het dossier blijkt dat, wat de deklading betreft, de vervoerder te kort is geschoten in zijn inspanningsverbintenis, nu hij het schip geladen heeft boven hetgeen het redelijkerwijze en onder normale omstandigheden aankon, en dat hij te kort is geschoten in zijn contractuele verbintenis het schip met behoorlijke zorg zeewaardig te maken, heeft de vervoerder vergoedingsplicht voor de schade toegebracht aan de deklading¹⁵. De clause, die beperkend geïnterpreteerd moet worden, stelt enkel vast dat de inlader akkoord gaat met de juridische gevolgen van de deklading, zoals de niet-toepasselijkheid van art. 91 en de daaruit volgende geldigheid van bepaalde ontheffingsclausules¹⁶. Zelfs wanneer art. 91 niet toepasselijk is, zal de zeevervoerder behoorlijk en zorgvuldig moeten laden, behandelen, stuwten, vervoeren, bewaken, verzorgen en lossen¹⁷. De clause houdt geen exoneratie in voor de aansprakelijkheid van de kapitein voor zijn fouten of die van zijn aangestelden. Voor de vervoerder is het dus beter de vermeldingen op het cognossement dermate te formuleren dat hij alle aansprakelijkheid ontloopt zoals bijvoorbeeld: «Shipped on deck at shipper's risk, vessel or carrier not to be responsible for loss or damage howsoever caused».

Om aan de verplichting te ontsnappen de deklading in de vervoersovereenkomst te vermelden grepen de reders naar een ander middel. In de algemene voorwaarden op de keerszijde van het cognossement werd een clause ingelast waarbij de reder zich het recht voorbehield om de goederen aan dek te laden zonder de inlader op de hoogte te brengen. Deze cognossemensclausule wordt door de rechtspraak volstrekt nietig geacht daar zij een wettelijke regel omzeilt. Volgens de rechtspraak blijft de verbodsbepaling m.b.t. deklading bestaan, zelfs wanneer voorgedrukte clausules in de

⁶ Kh. Antwerpen, 31 oktober 1972, *R.H.A.*, 1972, 389; Kh. Gent, 19 juni 1990, *Int. Vervoer.*, 1991, 129.

⁷ Antwerpen, 13 juni 1984, *R.H.A.*, 1986, 122.

⁸ Kh. Antwerpen, 11 september 1933, *J.P.A.*, 1933, 410.

⁹ Kh. Antwerpen, 7 september 1937, *R.H.A.*, 1938, 148; Kh. Antwerpen, 13 december 1951, *R.H.A.*, 1951, 470; Kh. Gent, 25 juni 1960, *R.H.A.*, 1960, 364.

¹⁰ Kh. Antwerpen, 10 november 1972, *R.H.A.*, 1973, 147; Antwerpen, 23 februari 1983, *R.H.A.*, 1985, 173; Kh. Brussel, 23 mei 1986, *R.H.A.*, 1986, 234.

¹¹ SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., *Droit maritime et droit fluvial*, Larcier, Brussel, 1929-38, nr. 838.

¹² Kh. Antwerpen, 10 november 1972, *R.H.A.*, 1973, 147; Kh. Antwerpen, 9 oktober 1969; *R.H.A.*, 1970, 173.

¹³ Kh. Gent, 25 juni 1960, *R.H.A.*, 1960, 364.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Rb. Brussel, 23 mei 1986, *R.H.A.*, 1986, 234.

¹⁶ Kh. Antwerpen, 9 oktober 1969, *R.H.A.*, 1970, 173.

¹⁷ Kh. Antwerpen, 9 oktober 1969, *R.H.A.*, 1970, 173.

cognossementen in de mogelijkheid van deklading voorzien en de inlader de cognossementen zonder protest heeft aangenomen¹⁸. Het al of niet plaatsen van een container op het dek is een wilsovereenkomst en wordt niet overgelaten aan de eenzijdige beslissing van de vervoerder, het is dus strijdig met art. 66 van de Zeewet¹⁹. De praktische overweging volgens welke het zeeschip voor containervervoer gebouwd is, doet niets ter zake²⁰. De vraag hoeft niet eens gesteld te worden. Niets belet de vervoerder daarentegen toch van deze clausule gebruik te maken door achteraf het akkoord van de inlader te verwerven zodra uitgemaakt is dat de container op het dek wordt geplaatst; deze overeenkomst tussen de vervoerder en de inlader moet dan ook veruitwendig worden op het cognossement door bijvoorbeeld een dekstempel of een bijkomende vermelding op het cognossement²¹. Zodat ook de derde-houder op de hoogte gesteld wordt van de bijzondere risico's van het vervoer. Toch bestaat hierover een afwijkende opinie. Heenen en Libouton menen immers niet dat deze clausule nietig is, zij gaan ervan uit dat art. 91, A, I, c, geen verplichting oplegt de inlader op de hoogte te brengen van de deklading, tenminste als die manier van laden door het cognossement wordt toegelaten. Artikel 91, A, I, c, bepaalt alleen de voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat een vervoer niet onderworpen zij aan de dwingende bepalingen van art. 91²². Wanneer het cognossement niet verhandelbaar is, zijn de bepalingen van het cognossement die toestaan op het dek te laden, wel geldig, daar zij niet vallen onder het stelsel van art. 91, dat de bescherming van de derde-drager beoogt²³.

B. Niet-overeengekomen deklading

Veelvuldig komt het inderdaad voor dat goederen op het dek worden geladen zonder vermelding in de voervoersovereenkomst en dus zonder toestemming van de inlader.

Oorspronkelijk werd beweerd dat twee voorwaarden cumulatief aanwezig moesten zijn voor de niet-toepasselijkheid van art. 91, nl. vermelding in de overeenkomst en feitelijke deklading. Dit had tot gevolg dat art. 91 steeds toepasselijk bleef en dat de vervoerder zijn aansprakelijkheid kon blijven beperken²⁴. Deze beperking bleef zelfs toepasselijk in geval van grove fout, alleen bedrog sloot ze uit²⁵.

Met het arrest van 25 mei 1979 heeft het Hof van Cassatie het over een andere boeg gegooid. Het Balduin-arrest betrof het geval van enkele reddingsvloepen die zonder de toestemming van de inlader aan dek werden geladen. Het Hof besliste dat de verplichting van de vervoerder om de deklading

op het cognossement te vermelden dient om de derde-houder te beschermen en niet om de in strijd met het cognossement aan dek vervoerde goederen aan de ten voordele van de vervoerder bepaalde aansprakelijkheidsbeperking van art. 91 te onderwerpen²⁶. In het stelsel van art. 91 is de beperking van de aansprakelijkheid juist bedoeld als een tegenwicht voor de zware verplichtingen aan de vervoerder opgelegd ten opzichte van de lading andere dan deklading²⁷.

De ratio van de niet-toepasselijkheid van de Haagse regelen op het dekvervoer is duidelijk: dit vervoer is immers aan veel zwaardere risico's onderworpen dan gewone ruimlading en in die zin kan men de zeevervoerder niet opleggen dezelfde verbintenissen aan te gaan als voor ruimlading²⁸. De rechtspraak is nu in deze zin gevestigd dat de aansprakelijkheidsbeperkingen en de ontheffingsgronden van art. 91 door de zeevervoerder niet opgeworpen kunnen worden ingeval de deklading niet in de voervoersovereenkomst is vermeld. Hij kan zich dus niet meer beroepen op de beperkte aansprakelijkheid. Men moet eenvoudig teruggrijpen naar art. 66, dat de aansprakelijkheid bepaalt van de kapitein voor schade aan goederen die zonder schriftelijke toestemming van de inlader op het dek geladen worden. Men zegt niet dat art. 91 niet van toepassing zou zijn bij deklading zonder toestemming, want in dat geval zou men aannemen dat de zeevervoerder vrij zijn aansprakelijkheid zou kunnen beperken. Dit wordt juist niet aanvaard door de rechtspraak. De derde-houder blijft integendeel beschermd door de bepalingen van art. 91. De sanctie wordt dus vermeld in art. 66, nl. volledige aansprakelijkheid. De inlader behoort immers niet te laten weten dat de container niet op het dek geladen mag worden, maar het is de plicht van de kapitein te melden dat de goederen op het dek zijn geladen²⁹. Die sanctie is toepasselijk zonder dat de inlader de deklading specifiek verboden heeft³⁰. De zeevervoerder kan zich evenmin beroepen op de zeefortuin. Daar de goederen vervoerd worden tegen zijn contractuele verplichtingen in en buiten elke overeenkomst op het dek gestuwd worden, kan hij de zeefortuin ook niet meer als ontheffingsgrond aanvoeren. Zulk een optreden schept voor de vervoerder een aansprakelijkheidsrisico waarvoor zeefortuin geen ontheffingsgrond kan zijn. De claims treden in dit geval niet op als gevolg van de zware zee maar in eerste instantie als gevolg van de foutieve wijze van stuwen³¹. De perikelen van de zee kunnen slechts als ontheffingsgrond in aanmerking komen wanneer het cognossement de clausule «shipped on deck at shipper's risk» bevat zodat de inlader en de derde-houder op de hoogte waren van de risico's van het zeevervoer³².

Toch hoeft men volgens de meeste rechtsleer en rechtspraak niet te onderzoeken wat de aard van de fout is. De

¹⁸ DELWAIDE, L., noot bij Antwerpen, 27 mei 1981, *R.W.*, 1982-83, 1268; Kh. Antwerpen, 19 december 1975, *R.H.A.*, 1975-76, 366.

¹⁹ Antwerpen, 8 november 1978, *Eur.Voervoer.*, 1979, 630; Antwerpen, 13 juni 1984, *R.H.A.*, 1986, 122.

²⁰ Antwerpen, 8 november 1978, *Eur.Voervoer.*, 1979, 630.

²¹ Kh. Antwerpen, 19 december 1975, *R.H.A.*, 1975-76, 366.

²² HEENEN, J. en LIBOUTON, J., «Examen de jurisprudence. Droit maritime», *R.C.J.B.*, 1979, 194. Libouton maakt echter geen melding meer van die afwijkende opvatting in zijn nieuw overzicht van de rechtspraak: *R.C.J.B.*, 1990, 191.

²³ Kh. Antwerpen, 28 januari 1985, *Eur.Voervoer.*, 1985, 117.

²⁴ SMEESTERS, C. en WINKELMOLEN, G., *Droit maritime et droit fluvial*, Larcier, Brussel, 1929-38, 638.

²⁵ Kh. Antwerpen, 4 november 1971, *R.H.A.*, 1971, 280.

²⁶ Cass., 25 mei 1979, *R.H.A.*, 1979-80, 251.

²⁷ Antwerpen, 14 december 1977, *R.H.A.*, 1977-78, 215.

²⁸ Antwerpen, 14 december 1977, *R.H.A.*, 1977-78, 215. Rechtspraak bevestigd door Cassatie.

²⁹ Antwerpen, 10 september 1980, *Eur.Voervoer.*, 1981, 374.

³⁰ LIBOUTON, J. en HEENEN, J., «Examen de jurisprudence. Droit maritime», *R.C.J.B.*, 1990, 188.

³¹ Kh. Antwerpen, 11 januari 1978, *R.H.A.*, 1979-80, 71.

³² Antwerpen, 11 april 1983, *R.H.A.*, 1985-86, 185. Vernietigd door Cass., 26 oktober 1984, *R.W.*, 1984-85, 2973, maar om andere motieven.

ernst van de fout is hier niet van belang, daar de toepassingsvoorwaarden van art. 91, A, IV, 5°, niet vervuld zijn. Roland en Huybrechts merken trouwens terecht op dat de ontvanger er bijna nooit in zal slagen te bewijzen dat de vervoerder met kwaad of bedrieglijk opzet heeft gehandeld³³. De contractuele fout is tevens onverschoonbaar omdat deze handeling verricht is in het volle bewustzijn dat de goederen aan dek aan een veel groter risico zijn onderworpen. Degene die vrijwillig zijn contractuele verplichtingen niet nakomt, plaatst zich buiten het contract zodat niet hoeft te worden onderzocht of hij met opzet, kwaadwillig of uit winstbejag heeft gehandeld³⁴. Het Antwerpse Hof van Beroep komt nochtans tot het besluit dat bij de vervoerder de wil aanwezig is om de verbintenis, waartoe hij krachtens de overeenkomst gehouden is, niet uit te voeren, wat een dolosief karakter vertoont. De vervoerder wekt de indruk dat hij de strenge zorgvuldigheidsverplichtingen naleeft, waarvan het tegenwicht precies de aansprakelijkheidsbeperking is. De dolosieve fout sluit in elk geval de toepassing van de aansprakelijkheid van art. 91, A, IV, 5°, uit³⁵.

— Degene die zich buiten het contract plaatst, kan geen beperkingen doen toepassen en risico's op zijn medecontractanten leggen die niet te voorzien waren en die deze medecontractanten ook niet voorzien hadden.

Bovendien is het zinloos regelen toe te passen die eigen zijn aan het vervoer onder dek wanneer de koopwaar aan dek vervoerd wordt in strijd met de vervoersovereenkomst. Art. 91 is überhaupt niet van toepassing op deklading, de ratio legis verzet zich ertegen. De Weerdt vermeldt in zijn nieuwste publikatie echter ook een onuitgegeven vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen dat van de gevestigde rechtspraak afwijkt. De rechtbank meent dat uit de besprekingen bij het tot stand komen van het verdrag blijkt dat het laden aan dek, bij gebreke van schriftelijke toestemming van de inlader, niet kan worden aangemerkt als een persoonlijke fout van de zeevervoerder. De fout van de lasthebber, de kapitein, is geen persoonlijke fout van de scheepseigenaar. Art. 6 van het verdrag kent dezelfde voordelen toe aan de bevrachter, de reder-bevrachter en zelfs de kapitein-eigenaar van het schip voor zover de fout begaan is in de hoedanigheid van kapitein. Het onderbrengen van de goederen op het dek, in strijd met de onderrichtingen, is een fout van de kapitein of van de bemanning, maar eiser bewijst niet dat de fout persoonlijk was aan de scheepseigenaar of de bevrachter. Het vonnis veroordeelt de scheepseigenaar en de bevrachter hoofdelijk tot de bedragen zoals beperkt door het verdrag van 10 oktober 1957. Van deze opvatting werd geen bevestiging teruggevonden³⁶. Van Rijn en Heenen zijn daarentegen een andere mening toegedaan: zij gaan ervan uit dat, wanneer de vervoerder moedwillig en in eigen belang de goederen op het dek heeft geladen, deze handeling een bedrieglijke tekortkoming aan zijn contractuele plicht uitmaakt. Dit bedrog is volgens deze auteurs voldoende om de vervoerder de mogelijkheid te ontzeggen zijn

aansprakelijkheid te beperken³⁷. Ze worden in hun visie gesterkt door de bewoording van het arrest van 14 december 1977 van het Hof van Beroep te Antwerpen. Deze oplossing komt overeen met die van het Anglo-Amerikaanse recht. Maar tegenwoordig worden door de rechtspraak nog weinig woorden gewijd aan de motivering van deze volledige aansprakelijkheid, die bijna vanzelfsprekend is geworden. De Franse rechtspraak daarentegen hanteert wel de aansprakelijkheidsbeperkingen van de Haagse Regelen wanneer bij de vervoerder geen oogmerk om te schaden aanwezig is³⁸. De derde-houder daarentegen blijft beschermd door de Haagse regelen, hij blijft beschermd als houder van een schoon cognossement³⁹. Als uit het cognossement niet blijkt dat de goederen op het dek zijn geladen, kan de derde-houder er immers van uitgaan dat de goederen in het ruim geladen zijn en aan veel minder risico's zijn onderworpen.

C. Overgeladen deklading

Algemeen wordt aangenomen dat een lading die oorspronkelijk op het dek is geladen en als dusdanig ook in het cognossement opgenomen, haar eigenschap van deklading niet verliest wanneer ze in een tussenhaven naar het ruim wordt overgeladen. Art. 91 wordt dus niet toepasselijk. Het betrof hier een lading arachide uit Port-Soudan die in Bordeaux naar het ruim werd overgeladen nadat ze door hevige regenbuien reeds zware schade had opgelopen⁴⁰. Ook is de zeevervoerder aansprakelijk op grond van art. 91 wanneer de goederen aanvankelijk in het ruim werden geladen doch gedurende de zeereis op het dek geplaatst werden⁴¹. De vervoerder kan hier geen conventionele ontheffingen aanvoeren wanneer deze voorzien waren voor deklading indien de koopwaar oorspronkelijk in het ruim en gedurende de reis op dek werden gestuwd.

III. Besluit

Zeker inzake vervoer van containers vormt de toepassing van beide artikelen een probleem. Bij moderne containerschepen wordt immers soms meer dan de helft van de aangenomen lading aan dek vervoerd en meestal kan niet op voorhand bepaald worden of de bewuste containers op het dek geladen zullen worden of niet, en wel om stabiliteitsredenen. Het uitgeven van een cognossement dat dan de deklading vermeldt, wordt dan ook uiterst moeilijk. In die zin ook Tricot: «Sinds het containervervoer gebruikelijk werd en de structuren van de schepen aan die wijze van vervoer aangepast werden lijkt het verrassend dat een container niet aan dek kan vervoerd worden zonder de schriftelijke toestemming van de inlader.» Sommige auteurs menen dan ook technisch te mogen besluiten dat bij containerschepen deklading deel uitmaakt van het ruim van het schip, met dit verschil dat het gaat om een minder comfortabele uitrusting,

³³ ROLAND, R. en HUYBRECHTS, M., «Overzicht van de rechtspraak. Scheepvaart, 1968-1976», *T.P.R.*, 1976, 170.

³⁴ Kh. Antwerpen, 26 januari 1976, *R.H.A.*, 1975-76, 240.

³⁵ Antwerpen, 14 december 1977, *R.H.A.*, 1977-78, 251.

³⁶ Kh. Antwerpen, 28 maart 1986, 4e kamer, A.R. 8385/84; DE WEERDT, I, *Art. 91, Belgische Zeewet. Het verhandelbaar cognossement*, *European Transport Law*, Antwerpen, 1991, 37-38.

³⁷ VAN RIJN, J. en HEENEN, J., *Principes de droit commercial*, Bruylant, Brussel, 1988, 774.

³⁸ ACHARD, R., «Chargement en pontée irrégulier, dol, faute intentionnelle ou inexcusable et limitation de responsabilité du transporteur maritime», *D.M.F.*, 1983, 3.

³⁹ Antwerpen, 2 mei 1983, *Eur.Vervoer.*, 1984, 503.

⁴⁰ Kh. Antwerpen, 16 september 1960, *Jur.Anv.*, 1961, 75.

⁴¹ Kh. Antwerpen, 9 oktober 1962, *R.H.A.*, 1963, 85.

namelijk een niet overdekt ruim⁴². Verschillende landen hebben inderdaad hun wetgeving veranderd en er een oplossing op gevonden door niet langer de schriftelijke toestemming van de inlader te eisen. Zo ook Frankrijk, waar de wet van 21 december 1979 de oude wet van 18 juni 1966 vervangt. Nu geldt hier het wettelijk vermoeden dat de toestemming van de inlader verworven is wanneer het gaat om lading van containers aan boord van schepen uitgerust met gereedschap dat aangepast is voor dat soort van vervoer⁴³. Van Belgische zijde wordt door het Bestuur van Zeewezen ook gewerkt aan een aanpassing van de bestaande artikelen. Het voorstel is erop gericht art. 66 te actualiseren en is des te meer noodzakelijk daar de havenautoriteiten vrezen dat containerrederijen Belgische havens gaan vermijden uit vrees voor een te strenge aanpak van Belgische hoven en rechtbanken. De huidige tekst van het ontwerp houdende

⁴² DIERKENS, P., «Enkele juridische aspecten in verband met containervervoer», *Int.Vervoer. over land en zee*, 1984, 407.

⁴³ VAN DOOSELAERE, J., «Het internationaal containervervoer en de noodzakelijkheid van een aanpassing van de Belgische wetgeving», *Liber Amicorum Lionel Tricot*, Kluwer, Antwerpen, 1988, 546.

wijziging van art. 66 luidt als volgt : «De kapitein alsook de vervoerder in de zin van art. 91 van dit boek, is verantwoordelijk voor alle schade die zou kunnen overkomen aan de goederen welke hij op het dek van zijn vaartuig zou laden, zonder vermelding ervan op het cognossement en zonder de toestemming van de verscheper. Met het dek wordt gelijkgesteld elke constructie die geen integrerend deel uitmaakt van de romp van het vaartuig.

Of het nu al dan niet gaat om een vervoer geregeld door artikel 91 van dit boek, de instemming van de verlader wordt wettelijk vermoed verworven te zijn voor de lading van goederen in een container, aan boord van een schip dat uitgerust is voor dat type van vervoer, in welk geval de vermelding van de aandekbelading van de containers niet vereist is en de aan dek geladen containers gelijkgesteld worden met containers geladen in ruimen.

Maar bij gebrek aan politieke wil en wegens het feit dat geen overeenstemming kon worden bereikt tussen de diverse groeperingen die de belangen van verladers en de reders behartigen, is het weinig waarschijnlijk dat het ontwerp goedgekeurd wordt.

Olivier GOSSIEAUX

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 12 DECEMBER 1991

Voorzitter : de h. Sace

Rapporteur : mevr. Charlier

Openbaar ministerie : de h. Janssens de Bisthoven

Advocaten : mrs. Van Ommeslaghe en Simont

Koop – Eenzijdige verkoopbelofte – Verbintenis om iets te doen – Tenietgaan van het goed vóór het uitoefenen van de koopoptie – Zakelijke subrogatie – Art. 1303 B.W.

De eenzijdige verkoopbelofte is voor de belovende partij alleen een verbintenis om iets te doen en de koop is pas gesloten als de begunstigde zijn aankoopoptie uitoefent. De eenzijdige verkoopbelofte verleent aan de begunstigde vóór het uitoefenen van zijn aankoopoptie geen enkel recht op de beloofde zaak.

De schuldeiser kan alleen aanspraak maken op de zakelijke indeplaatsstelling, als bepaald in art. 1303 B.W., als hij een recht op de zaak bezit. De begunstigde van een eenzijdige verkoopbelofte, die vóór de vernietiging van het gebouw daarop geen enkel recht bezit, kan niet aanvoeren dat de verkoopbelofte betrekking heeft op de rechten of vorderingen tot schadevergoeding omtrent dat gebouw met toepassing van art. 1303 B.W.

K. t/ G. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 28 juni 1989 door het Hof van Beroep te Luik gewezen ;

...
Over het eerste middel : schending van de artikelen 1101, 1103, 1108, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1134, 1142, 1143, 1144, 1145, 1303, 1582, 1583, 1584 en 1589 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest, met overname van de redenen van de eerste rechter en op grond van eigen redenen, de oorspronkelijke vordering afwijst en, bijgevolg, de regresvordering aanneemt, nu het beslist dat artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek niet van toepassing is wanneer het voorwerp waarvan de verkoop is beloofd teniet is gegaan, op grond dat «de artikelen 1302-1303 van het Burgerlijk Wetboek dus niet van toepassing zouden zijn wanneer, zoals te dezen, de zaak is vernietigd vooraleer zij het voorwerp is geworden van de verplichting om te geven ; dat die artikelen, volgens de moderne rechtsleer, de verwoording zijn van het algemeen beginsel van het tenietgaan van de verbintenissen door de onmogelijkheid ze uit te voeren en die rechtsleer daarover nauwelijks uitweidt, waarbij zij blijkbaar instemt met de oude auteur die stelde dat artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek alleen de regeling beoogde van de gevallen van uitgestelde overdracht van zakelijke rechten, wanneer het verlies gebeurt tussen de toestemming, waardoor de overeenkomst tot stand komt en de verplichting om te geven ontstaat, en de verwezenlijking van de modaliteit waardoor de overdracht werkelijkheid wordt (ref.)» en dat «de verbintenis aangaan door de vennootschap in vereffening Ets. E.G., volgens de bewoordingen van de overeenkomst moet worden uitgelegd als een verbintenis om iets te doen (zijn belofte houden), en als een verbintenis om niet te doen»; het daaruit

heeft afgeleid dat «de begunstigde die, nu hij de werkelijke draagwijdte van zijn rechten verkeerd heeft beoordeeld, zijn optie uitoefent omdat hij ten onrechte verwacht dat hij de aan de belovende partij toekomende verzekeringsuitkeringen zal ontvangen, de belofte niet op geldige wijze aanneemt»,

terwijl, eerste onderdeel, de in artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde zaak zowel het voorwerp kan zijn van een verbintenis om iets te geven als van een verbintenis om iets te doen of iets niet te doen; daaruit volgt dat het arrest, door te beslissen dat artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek niet van toepassing is op de verbintenissen om iets te doen en iets niet te doen, artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek schendt (schending van artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek);

tweede onderdeel, de eenzijdige verkoopbelofte de belovende partij op onherroepelijke wijze verplicht de verkoop uit te voeren als de begunstigde te kennen geeft dat hij het goed wil verwerven, op voorwaarde dat de partijen akkoord gaan omtrent de wezenlijke en substantiële voorwaarden van de verkoop die zal doorgaan als de optie wordt uitgeoefend; daaruit volgt dat het arrest, door te beslissen dat de begunstigde de optie niet mag uitoefenen wanneer de verzekeringsuitkeringen de beloofde zaak in het vermogen van de belovende partij hebben vervangen, de bindende kracht en de wettelijke gevolgen van de eenzijdige verkoopbelofte miskent (schending van alle in het middel aangewezen bepalingen met uitzondering van artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek):

Wat het eerste onderdeel betreft:

Over de door de verweerder opgeworpen grond van niet-ontvankelijkheid, hierin bestaande dat het onderdeel zonder belang is.

Overwegende dat het arrest, met verwijzing naar het beroepen vonnis, vaststelt dat het gebouw, dat het voorwerp was van een verkoopbelofte van de kant van de naamloze vennootschap in vereffening Ets. G., op 8 maart 1979 door een brand werd vernietigd en dat eiser op 12 maart 1979 de aankoopoptie heeft uitgeoefend;

Overwegende dat de belovende partij door de eenzijdige verkoopbelofte op onherroepelijke wijze verplicht is de verkoop uit te voeren als de begunstigde te kennen geeft dat hij het goed wil verwerven, op voorwaarde dat de partijen zich hebben willen verbinden en akkoord zijn gegaan omtrent de te verkopen zaak en de prijs die door de begunstigde moet worden betaald; dat die verkoopbelofte voor de belovende partij alleen een verbintenis is om iets te doen en dat de koop pas is gesloten als de begunstigde zijn aankoopoptie uitoefent; dat de verkoopbelofte, vóór het uitoefenen van de aankoopoptie, aan de begunstigde geen enkel recht op de beloofde zaak verleent;

Overwegende dat het arrest, zonder dienaangaande te worden bekritiseerd, oordeelt dat eiser «tevergeefs betwist dat het» voor de vennootschap Ets.G. «volstrekt onmogelijk is de verbintenis uit te voeren» wegens de brand waar zij niets mee te maken had; dat daaruit volgt dat het voorwerp van de verkoopbelofte is tenietgegaan vóór de optie is uitgeoefend;

Overwegende dat de schuldeiser alleen aanspraak kan maken op de zakelijke indeplaatsstelling, als bepaald in artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek, als hij een recht op

de zaak bezit; dat eiser, die vóór de vernietiging van het gebouw daarop geen enkel recht bezat, niet kan aanvoeren dat de verkoopbelofte betrekking heeft op de rechten of vorderingen tot schadevergoeding omtrent dat gebouw, met toepassing van voornoemd artikel 1303;

Dat het onderdeel, ook als was het gegrond, niet kan leiden tot vernietiging van het arrest waarvan de beslissing, om de toepassing van artikel 1303 van het Burgerlijk Wetboek te weigeren, naar recht verantwoord is;

Dat de grond van niet-ontvankelijkheid dient te worden aangenomen;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat uit het antwoord op het eerste onderdeel volgt dat de verkoopbelofte doelloos is geworden, waardoor de verbintenis van de vennootschap Ets.G. gebrekkig is geworden;

Dat het arrest, nu het weigert gevolgen toe te kennen aan het uitoefenen van de aankoopoptie na het tenietgaan van het voorwerp van de verkoopbelofte, geen van de in dit onderdeel aangevoerde wetsbepalingen schendt;

Dat het onderdeel niet kan worden aangenomen;

...

NOOT—Het door toeval tenietgaan van de zaak die het voorwerp uitmaakt van een eenzijdige verkoopbelofte, vóór het uitoefenen van de optie

1. Kan de begunstigde van een verkoopbelofte die het beloofde goed ziet tenietgaan vóór hij zijn optie uitoefent, nadien aanspraak maken op de verzekeringsuitkering als hij besluit vooralsnog van zijn optierecht gebruik te maken?

In casu werd het voorwerp van de verkoopbelofte, een gebouw van de vennootschap G., op 8 maart 1979 door brand verwoest. Op 12 maart 1979 besloot de begunstigde zijn optie toch uit te oefenen. Hij meende zo recht te hebben op de brandverzekeringsuitkering die het vernielde goed in het vermogen van de belover zou vervangen. Daarvoor baseerde hij zich op artikel 1303 B.W.: «Wanneer de zaak is tenietgegaan, buiten de handel is gesteld of is verloren gegaan, buiten de schuld van de schuldenaar, is deze gehouden, ingeval hij omtrent die zaak enig recht of enige vordering tot schadevergoeding bezit, dat recht of die vordering aan zijn schuldeiser af te staan.» Zowel in hoger beroep als in cassatie werd de toepassing van dit artikel te dezen afgewezen met als argument dat de verkoopbelofte een verbintenis om iets te doen tot voorwerp heeft en niet een verbintenis om iets te geven, een vereiste om van art. 1303 B.W. gebruik te kunnen maken.

Naar aanleiding van dit arrest van het Hof van Cassatie zal in deze noot worden gezocht naar de juridische grondslagen om de begunstigde van het optierecht in staat te stellen toch aanspraak te maken op de verzekeringsuitkering.

2. Samen met art. 1302 B.W. vormt art. 1303 B.W. afdeling VI, «Verlies van de verschuldigde zaak», van hoofdstuk V, «Tienietgaan van verbintenissen», van ons Burgerlijk Wetboek. Meteen wordt duidelijk dat de juiste draagwijdte van art. 1303 B.W. niet zo voor de hand ligt: kan men het alleen toepassen bij een verbintenis om iets te geven (verlies van de verschuldigde zaak) of ook bij verbintenissen om iets te doen of iets niet te doen (tenietgaan van verbintenissen)? Deze vraag vormt het knelpunt van het hier geannoteerde arrest, maar alvorens te pogen ze op te lossen, lijkt het nuttig

eerst na te gaan wat nu precies een eenzijdige verkoopbelofte is en vooral over welk soort recht de begunstigde van de belofte beschikt.

3. Een eenzijdige verkoopbelofte is een overeenkomst waarbij een persoon, de belover, zich verbindt een goed te verkopen tegen een bepaalde of bepaalbare prijs aan een andere persoon die dit aanvaardt (De Page, H., *Traité élémentaire de droit civil belge*, IV, Brussel, Bruylant, 1973, p. 269, nr. 240; Limpens, J., *La vente en droit belge*, Brussel, Bruylant, 1960, p. 64, nr. 79; Schmidt-Szalewski, J., «Promesse unilatérale de vente», *Juris-classeur civil*, Parijs, Ed. Techniques, art. 1589, Fasc. II, nr. 3). Het voorwerp van de belofte is het tot stand brengen van een verkoop zodra de begunstigde daartoe de wens uit door het uitdrukkelijk of stilzwijgend uitoefenen van zijn koopoptie. Aan de verkoopbelofte dient dus slechts de instemming met de koop door de begunstigde te worden toegevoegd om de koop te doen ontstaan (Laurent, F., *Principes de droit civil*, XXIV, Brussel, Bruylant, 1887, nr. 13; De Page, H., *o.c.*, IV, p. 274, nr. 245; Limpens, J., *o.c.*, p. 69, nr. 99; Herbots, H. en Pauwels, C., «Overzicht van rechtspraak. Bijzondere overeenkomsten (1982-1987)», *T.P.R.*, 1989, 1063, nr. 20; Cass., 9 januari 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 522; Rb. Brussel, 28 november 1989, *Res Jur. Imm.*, 1990, 261). Vandaar dat de belofte reeds alle essentiële elementen van het tot stand te brengen contract dient te bevatten; bij de verkoopbelofte moet er dan ten minste wilsovereenstemming zijn over de zaak en de prijs (De Page, H., *o.c.*, IV, p. 272, nr. 242; Herbots, H., Clarysse, D. en Werckx, J., «Overzicht van rechtspraak. Bijzondere overeenkomsten (1977-1982)», *T.P.R.*, 1985, 780-781, nr. 12; Van Ommeslaghe, P., «Examen de jurisprudence. Les obligations (1974-1982)», *R.C.J.B.*, 1986, 165, nr. 70). Hieruit volgt dat de begunstigde de optie zuiver en eenvoudig moet uitoefenen. Maakt hij zijn instemming met de koop afhankelijk van het vervullen van voorwaarden, dan wil hij een contract met een andere inhoud sluiten en moet de toestemming van de tegenpartij voor dit nieuwe contract worden gevraagd (Planiol, M. en Ripert, G., *Traité pratique de droit civil français. Contrats civils*, X, Parijs, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1956, 213; Boyer, L., «Promesse de vente» in *Répertoire de droit civil*, Parijs, Dalloz, p. 12, nr. 109; Schmidt-Szalewski, J., *l.c.*, nr. 77, en de aldaar opgenomen verwijzingen).

Uit het voorgaande blijkt dat de eenzijdige verkoopbelofte niet gelijk te stellen is met een koop. Hoewel er een tijdlang discussie is geweest over de precieze draagwijdte van art. 1589 B.W. («verkoopbelofte geldt als koop, wanneer er wederzijdse toestemming van de partijen is omtrent de zaak en omtrent de prijs»), is men het er nu wel over eens dat dit artikel betrekking heeft op de wederkerige verkoopbelofte, die in feite een verkeerd gekwalificeerde verkoop is (De Page, H., *o.c.*, IV, p. 269, nr. 240; Limpens, J., *o.c.*, p. 65, nr. 81; Vandeputte, R., *De overeenkomst, haar ontstaan, haar uitvoering en verdwijning, haar bewijs*, Brussel, Larcier, 1977, p. 44; Van Ommeslaghe, P., *l.c.*, *R.C.J.B.*, 1986, 165, nr. 70).

Uit de definitie blijkt duidelijk dat de eenzijdige verkoopbelofte een contract is, waarbij een akkoord bestaat over prijs en voorwerp, maar er geen wilsuiking is van de begunstigde om effectief de koop te sluiten, terwijl bij de wederkerige verkoopbelofte die wil er al is vanaf het begin. De verbintenis van de belover kan niet worden beschouwd als een

verbintenis om iets te geven, m.a.w. zijn schuldeiser, de begunstigde, kan niet de afgifte of de levering vorderen van het goed dat het voorwerp van de eenzijdige verkoopbelofte vormt (Laurent, F., *o.c.*, XXIV, nr. 12; De Page, H., *o.c.*, IV, p. 270, nr. 240; Planiol M. en Ripert, G., *o.c.*, 179). De belover gaat alleen maar een verbintenis aan om iets te doen.

Wat de precieze inhoud van die verbintenis is, valt niet zo eenvoudig te omschrijven (voor een grondige studie: Benac-Schmidt, E., *Le contrat de promesse unilatérale de vente*, in *Bibliothèque de droit privé*, deel 177, Parijs, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1983, 304 pp.). M.i. kan men niet stellen dat het om een verbintenis gaat toestemming te geven voor het sluiten van het definitief contract als de begunstigde de optie uitoefent, zoals Vandeputte het ziet (Vandeputte, R., *o.c.*, p. 45), omdat het eenvoudig uitoefenen van de optie de koop doet ontstaan, zonder dat de belover nog hoeft te handelen. Dat deze laatste niet hoeft toe te stemmen om de koop te sluiten, kan het best worden geïllustreerd aan de hand van de mogelijkheid tot dwanguitvoering als de belover weigert de koop te erkennen na het uitoefenen van de optie, waarbij een vonnis wordt verkregen dat als koop geldt (Laurent, F., *o.c.*, nr. 13; De Page, H., *o.c.*, IV, p. 270, nr. 240, Limpens, J., *o.c.*, p. 69, nr. 99, a). Dit declaratief vonnis scheidt geen nieuw recht doch erkent alleen maar een bestaand recht: het eigendomsrecht van de begunstigde ontstaat automatisch door het uitoefenen van de optie, de belover heeft met de eigendomsoverdracht ingestemd bij het aangaan van de belofte en hoeft dat geen tweede keer te doen. Vandaar de eis dat de belover bekwaam moet zijn het beloofde goed te vervreemden bij het tot stand komen van de eenzijdige verkoopbelofte (Schmidt-Szalewski, J., *l.c.*, nr. 24). De begunstigde hoeft pas op het moment van het uitoefenen van de optie bekwaam te zijn om te beschikken, want pas dan ontstaat het koopcontract (er is dus geen sprake van retroactiviteit) en dient hij de koopprijs te voldoen.

Als we hier te maken hebben met een verbintenis om iets te doen, dan dient die eerder te worden omschreven als het te goeder trouw meewerken aan het tot stand komen van het koopcontract wanneer de optie uitgeoefend wordt, het goed binnen de optietermijn niet vervreemden, enz...

4. Dat het verliezen van de verschuldigde zaak in de omstandigheden door art. 1302 B.W. omschreven, d.w.z. indien de bepaalde zaak tenietgegaan is of verloren buiten de schuld van de schuldenaar en vooraleer hij in gebreke was, de schuldenaar van zijn verplichtingen ontheft, is maar logisch: niemand kan tot het onmogelijke gehouden zijn. Dit principe geldt ook voor verbintenissen iets te doen of te laten. Onder het hoofdstuk «Tenietgaan van verbintenissen» is daarover in ons Burgerlijk Wetboek niets specifiek terug te vinden. Merk op dat een gedeeltelijk tenietgaan van de zaak de schuldenaar slechts bevrijdt voor het deel dat tenietging en dat onroerende goederen uit hun aard nooit volledig verloren gaan, daar de grond altijd blijft bestaan (Laurent, *o.c.*, XXVIII, p. 523, nr. 513; De Page, H., *o.c.*, III, 1967, p. 692, nr. 704).

Volgens de meeste rechtsgeleerden moet het hoofdstuk over het tenietgaan van de verschuldigde zaak in ons B.W. niet worden beschouwd als slechts van toepassing op de schuldenaar van een verbintenis om iets te geven, zoals de wetgever van 1804 het bedoeld lijkt te hebben (Fenet, P.A.,

Recueil complet des travaux préparatoires du Code civil, Osnabrück, Otto Zeller, 1968, pp. 285-286, 368 en 438). Art. 1302 B.W. is volgens de huidige meerderheidsopvatting louter een toepassingsgeval van de algemene regel volgens welke niemand tot het onmogelijke gehouden kan zijn (Laurent, F., *o.c.*, XXVIII, p. 520, nr. 509; De Page, H., *o.c.*, III, p. 686, nr. 699; Kluyskens, A., *Beginselen van burgerlijk recht. De verbintenissen*, I, Antwerpen, Standaard, 1948, p. 370, nr. 230; Dekkers, R., *Handboek van burgerlijk recht*, II, Brussel, Bruylant, 1971, p. 346, nr. 618; Marty, G. en Raynaud, P., *Droit civil*, 2, Parijs, Sirey, 1962, nr. 115; Weill, A. en Terré, F., *Droit civil. Obligations*, Parijs, Précis Dalloz, 1986, p. 980, nr. 10-91; Mazeaud, J., H. en J. en Chabas, F., *Leçons de droit civil*, II, Parijs, Ed. Monchrestien, 1985, p. 206; Martin, D., «Contrats et obligations. Perte de la chose due» in *Jurisclasser-civil*, Parijs, Ed. Techniques, fasc. 120-121, p. 2, nr. 4).

5. Rest nu nog de vraag of deze interpretatie dient te worden beperkt tot art. 1302, eerste lid, B.W. of geldt voor de hele afdeling van het B.W. die handelt over «Verlies van de verschuldigde zaak». Volgens De Page en Dekkers vallen deze artikelen uiteen in een (gebrekkige) weergave van een algemeen beginsel (art. 1302, eerste lid, B.W.) en drie specifieke regelen die wel in verband staan met de algemene regel, maar er niet rechtstreeks betrekking op hebben (De Page, H., *o.c.*, III, p. 689, nr. 702; Dekkers, R., *o.c.*, p. 346, nr. 619). Bedoeld worden art. 1302, tweede lid, B.W., dat het gevolg van de ingebrekestelling verzacht voor de schuldenaar van de leveringsplicht door te bepalen dat zijn verbintenis wel tenietgaat als de zaak eveneens bij de schuldeiser teniet zou zijn gegaan indien de zaak hem wel geleverd was; art. 1302, vierde lid, B.W. dat het geval van het tenietgaan van de zaak die in handen is van de dief behandelt, en art. 1303 B.W.

Het geval van de dief buiten beschouwing gelaten, lijkt er m.i. geen gegronde reden te bestaan om een schuldenaar de ene keer wel van zijn verbintenis te bevrijden als zijn schuldeiser een zakelijk recht heeft op de vergane zaak en de andere keer niet als er geen sprake is van een eigendomsoverdragend contract (art. 1302, tweede lid, B.W.) en evenmin om de schuldeiser van een verbintenis om iets te geven wel de rechten of vorderingen tot schadevergoeding door het verlies ontstaan toe te kennen en deze mogelijkheid te ontzeggen aan de schuldeiser van een verbintenis om iets te doen of te laten (art. 1303 B.W.).

6. Artikel 1303 B.W. wordt beschouwd als een toepassingsgeval van de zakelijke subrogatie, een ietwat miskende rechtsfiguur (Ponsard, A., «Subrogation réelle» in *Répertoire de droit civil*, VIII, Parijs, Dalloz, p. 4, nr. 33; Contamine-Raynaud, M., noot onder Trib. grande Instance d'Hazebrouck, 19 oktober 1983, *Dall.*, 1984, *Jur.*, 382, waarin een identiek geval als *i.c.* werd beslecht; Remy, P., «Jurisprudence française en matière de droit civil. Contrats spéciaux», noot onder Trib. grande instance d'Hazebrouck, 19 oktober 1983, *Rev. Trim.Dr. Civil*, 1984, 738).

Hoewel het Burgerlijk Wetboek ons een definitie van persoonlijke indeplaatsstelling geeft en er een algemene regeling voor uitwerkte (artt. 1249-1252 B.W.), hielden de opstellers ervan het voor de zakelijke subrogatie bij het geven van een paar toepassingsgevallen (o.a. de artt. 555, § 3, 747, 860, 869, 1303,... B.W.).

Volgens H. De Page is er sprake van zakelijke subrogatie of -indeplaatsstelling als in een bepaald vermogen een nieuw goed de plaats inneemt van een ander goed dat uit het vermogen verdwenen is en het vervangend goed wordt onderworpen aan dezelfde regelen als het vervangen goed (De Page, H., *o.c.*, V, 1975, p. 573, nr. 594). Dit lijkt een eenvoudig mechanisme, maar in de praktijk brengt het nogal wat moeilijkheden mee; het doel ervan is immers het artificieel bestendigen van het verleden in de toekomst (Ranouil, V., *La subrogation réelle en droit civil français*, in Bibliothèque de droit privé, nr. 187, Parijs, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1985, p. 5).

Zakelijke subrogatie kan pas als aan een drietal vereisten voldaan is: a) het verdwenen goed moet een bepaalde bestemming hebben gehad die verschilt van de rest van het vermogen (De Page, H., *o.c.*, V, p. 580, nr. 605), zoals «eigen goed» in het wettelijk huwelijksvermogensstelsel; b) de bestemming kan slechts door de subrogatie gevrijwaard worden (wat men het subsidiair karakter van de subrogatie noemt) (De Page, H., *o.c.*, V, p. 508, nr. 606), en c) de vervanging kan enkel gebeuren door een goed dat voldoende gespecificeerd is, dat nog herkenbaar is als een soort van tegenwaarde van het verdwenen goed (Ponsard, A., «Subrogation réelle» in *Répertoire de droit civil*, VIII, Parijs, Dalloz, p. 1, nr. 8), bv. art. 10, *in fine*, Hyp.W.: schadevergoeding die nog verschuldigd is, d.w.z. nog niet vermengd met de rest van het vermogen.

7. Vooral in Frankrijk werden reeds vele pogingen ondernomen om een algemene theorie over de zakelijke subrogatie uit te werken (Ranouil, V., *o.c.*, pp. 17-18, en de verwijzingen aldaar naar de werken van Planiol, Capitant, Demogue, Bonnet, en de proefschriften van Henri en Lauriol). De discussie of er hier sprake is van een *algemeen beginsel* dat ook kan worden toegepast zonder dat de wet het bepaalt of partijen het overeenkwamen, laaide weer op toen men vaststelde dat de wetgever deze rechtsfiguur als het ware herontdekte, bv. voor de regeling van het wettelijk huwelijksvermogensstelsel of in de wetgeving omtrent de ruimtelijke ordening (Rives, G., «Subrogation réelle à titre particulier et propriété immobilière», *Rev. Trim.Dr. Civ.*, 1968, 613-651; Chapuisat, F., «Vers une utilisation extensive de la subrogation réelle à propos des lois des 13 juillet 1965 et 3 juillet 1971», *Rev. Trim.Dr. Civ.*, 1973, 643-662). Ook in België geldt dezelfde vaststelling (o.a. art. 1400, 5°, B.W. en art. 18 van de Stedebouwwet), maar de rechtsleer reageerde hier kennelijk niet op.

In een recente (Franse) studie gewijd aan de zakelijke subrogatie wordt al meteen in de inleiding geschreven dat een algemene theorie over deze rechtsfiguur onmogelijk uit te werken is door de diversiteit van haar verschijningsvormen en haar tegenstrijdige kenmerken (Ranouil, V., *o.c.*, p. 26). Ook de Duitse rechtsleer kwam tot deze vaststelling (Wolf, M., «Prinzipien und Anwendungsbereich der dinglichen Surrogation», *Juristische Schulung*, 1976, p. 104). Het zou ons te ver leiden alle bevindingen die uit deze studies voortkwamen, hier weer te geven. Wat *i.c.* van belang is, is de vaststelling dat de zakelijke subrogatie, hoewel ze geen functie is, ook geen algemeen rechtsbeginsel kan zijn, zelfs niet van subsidiaire aard, omdat er geen goede grondslag voor te vinden is en het een zeer strak beginsel is (behouden van een verdwenen toestand) dat risico's meebrengt als het vervangend goed niet dezelfde waarde heeft als het oorspronke-

lijke. In feite mag het slechts een «procédé casuel» zijn, d.w.z. een techniek die alleen in uitzonderlijke omstandigheden kan worden toegepast (Ranouil, V., *o.c.*, p. 68). Van daar dat het zich beroepen op zakelijke subrogatie buiten de gevallen in de wet geregeld of door de partijen overeengekomen, een delicate zaak is.

Er zijn juristen die vinden dat de uitgekeerde verzekeringsvergoedingen een zakelijk karakter kunnen hebben en de plaats innemen van het verloren goed, zeker wat de brandverzekering betreft, daar in de betrokken standaardpolis bedongen wordt dat de uitkering dient om het geteisterde goed weder samen te stellen, maar deze stelling is betwist (zie de verwijzingen bij Vandeputte, R., *Inleiding tot het verzekeringsrecht*, in *Beginselen van Belgisch privaatrecht*, Antwerpen, Standaard, 1983, p. 133, voetnoot 74). Art. 67, § 1, van de nieuwe Verzekeringwet behoudt de mogelijkheid om een dergelijk wederopbouwbeding te stipuleren.

7. Eiser in cassatie had zich *in casu* eventueel ook kunnen beroepen op de *theorie van het accessorium*. Een van de hoofdverplichtingen van de verkoper is de levering van het verkochte goed. Volgens art. 1615 B.W. hoort daarbij ook het leveren van het toebehoren en alles wat voor het blijvend gebruik van de zaak bestemd is. Hieronder begrijpt men zowel het materiële als het juridische toebehoren (zie o.a. Schmidt-Szalewski, J., «Vente» in *Juris-classeur civil*, Parijs, Ed. Technique, artt. 1603-1623, fasc. 10). In dit laatste geval gaat het om de rechten en vorderingen die slechts voor de verkrijger-nieuwe eigenaar van belang zijn (De Page, H., *o.c.*, IV, 1972, p. 136, nr. 99; Dekkers, R., *o.c.*, II, 1971, p. 462, nr. 806; Limpens, J., *o.c.*, pp. 114-115, nr. 211) en spreekt men van *kwalitatieve rechten*. Dit zijn rechten die zo nauw verbonden zijn met de zaak zelf en met het feit ervan eigenaar te zijn, dat ze samen met het eigendomsrecht op die zaak worden overgedragen. Ter illustratie hiervan worden vaak de vrijwaringsplichten voor uitwinning en verborgen gebreken vermeld die bij wederverkoop nog steeds tegen de eerste verkoper kunnen worden ingeroepen (zie o.a. Cass., 5 december 1980, *R.W.*, 1981-82, 886; andere voorbeelden van kwalitatieve rechten vindt men bij Dirix, E., *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Antwerpen, Kluwer, 1984, pp. 30-32, nrs. 16-21).

Ook art. 30, eerste lid, van de oude Verzekeringwet («bij vervreemding van de verzekerde zaak, strekt de verzekering van rechtswege, tenzij het tegendeel is bedongen, tot voordeel van de nieuwe eigenaar, ten aanzien van al de risico's waarvoor de premie betaald was ten tijde van de vervreemding») is een voorbeeld van een dergelijk juridisch accessorium. De nieuwe Verzekeringwet bepaalt in art. 57, § 1, dat de polissen bij overdracht van onroerende goederen tot drie maanden na het verlijden van de authentieke akten blijven doorwerken, waardoor het principe van het accessorium behouden blijft. Deze regeling is van dwingend recht (art. 3 nieuwe Verzekeringwet), in tegenstelling tot de bepaling in de oude Verzekeringwet.

In casu rijst hier echter een probleem: op het moment van de brand was verweerster nog eigenaar van het gebouw en speelde de polis dus te haren gunste. Eiser, begunstigde van het optierecht, zou zich dan slechts op het verzekeringscontract kunnen beroepen indien de eerste eigenaar de vergoeding nog niet gekregen heeft van de verzekeraar op het moment dat de koop tot stand komt, d.i. bij het uitoefenen van de optie. Alleen dan bestaat het vorderingsrecht nog dat de

polis biedt en kan het dus een bijzaak uitmaken dat samen met de hoofdzaak, hier het gebouw, aan de nieuwe eigenaar toekomt (Contamine-Raynaud, M., *l.c.*, 382).

8. In tegenstelling tot het inroepen van art. 1303 B.W., wat voor interpretatieproblemen zorgt en de theorie van de zakelijke subrogatie, waar nog veel onzekerheid over bestaat in het Belgische recht, lijkt het toepassen van de theorie van het accessorium me *i.c.* de minst gekunstelde en voor de rechtspraak een meer aanvaardbare manier om de begunstigde van de verkoopbelofte in staat te stellen te verkrijgen wat overblijft van het aan hem beloofde goed, samen met de verzekeringsuitkering.

Ann Carette
Assistente U.I.A.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 17 FEBRUARI 1992

Voorzitter: de h. Rauws

Rapporteur: de h. Verougstraete

Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, procureur-generaal
Advocaten: mrs. Nelissen Grade en Bützler

Arbeidsongeval – Fonds voor Arbeidsongevallen – Onverschuldigde vergoedingen – Terugvordering – Arbeidsongeschiktheidsgraad – Wijziging – Verjaring – Schorsing en stuiting

Wanneer de getroffene van een arbeidsongeval zijn verplichting niet nakomt om het Fonds voor Arbeidsongevallen in te lichten over zijn bij vonnis verminderde arbeidsongeschiktheidsgraad, kan op de rechtsvordering van het Fonds tot terugbetaling van de vergoedingen die wegens die vermindering vóór het vonnis onverschuldigd waren, de vijfjarige verjaring niet worden toegepast.

Art. 70 Arbeidsongevallenwet regelt de wijze van schorsing en stuiting van de verjaringen bepaald bij art. 69. Die regels vinden ook toepassing op de verjaring van de rechtsvorderingen van het Fonds voor Arbeidsongevallen tot terugbetaling van onverschuldigde vergoedingen.

E. t/ Fonds voor Arbeidsongevallen

Gelet op het bestreden arrest, op 31 juli 1990 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen;

Overwegende dat het arrest constateert: 1. dat verweerder aan eiser, overeenkomstig artikel 6 van het koninklijk besluit van 21 december 1971 betreffende de bijslagen en de sociale bijstand verleend door het Fonds voor Arbeidsongevallen, een aanpassingsbijslag uitkeerde, gegrond op een bij gehomologeerd akkoord van 7 juni 1977 vastgestelde blijvende arbeidsongeschiktheidsgraad van 15% vanaf 1 maart 1977; 2. dat eiser op 25 januari 1978 een verklaring ondertekende waarin hij zich ertoe verbond aan verweerder «iedere wijziging mee te delen die zich in de loop van de herzieningstermijn zou kunnen voordoen»; 3. dat bij vonnis van 28 januari 1982 van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen de graad van blijvende arbeidsongeschiktheid vanaf 10 december 1979 tot 5% werd verminderd, zodat vanaf die dag eisers

recht op een aanpassingsbijslag verviel; 4. dat eiser op geen enkel ogenblik melding maakte van de gewijzigde arbeidsongeschiktheidsgraad of van het genoemde vonnis; 5. dat verweerder met een aangetekende brief met ontvangstbewijs op 11 september 1984 eiser aanmaande de bedragen die van 10 december 1979 tot 30 november 1983 betaald waren terug te betalen; 6. dat verweerder op 13 augustus 1986 eiser dagvaardde tot terugbetaling van de ten onrechte uitgekeerde bijslag;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 60bis, In het bijzonder § 2, als ingevoegd bij artikel 43 van de wet van 24 december 1976, en 69, in het bijzonder het eerste en het tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971,

doordat het arrest beslist dat op de vordering van verweester tot terugvordering van onverschuldigde aanpassingsbijslagen die zij uitbetaalde aan eiser over de periode van 10 december 1979 tot en met 30 november 1983, integraal de in artikel 69, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet genoemde verjaringstermijn van vijf jaar toepassing vindt, op grond: «dat artikel 60bis, § 2, van de Arbeidsongevallenwet bepaalt dat de verjaringstermijnen voor de rechtsvordering tot terugvordering van de vergoedingen, rechten, rentekapitalen, bijslagen en alle kosten voor geneeskundige verzorging, die door het Fonds voor Arbeidsongevallen onverschuldigd zijn betaald of die door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijk onvolledige verklaringen zijn verkregen, dezelfde zijn als die bepaald in artikel 69; dat dit artikel 69 in zijn eerste lid bepaalt dat de rechtsvordering tot terugvordering van onverschuldigde vergoedingen verjaart na drie jaar en in zijn tweede lid bepaalt dat de rechtsvordering tot terugvordering van onverschuldigde vergoedingen die door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijke onvolledige verklaringen zijn verkregen, verjaart na vijf jaar; dat te dezen allereerst dient te worden onderzocht of hetzij de driejarige dan wel de vijfjarige verjaring van toepassing is; dat (verweerder) een verklaring overlegt van 25 januari 1978 ondertekend door (eiser), hetgeen niet is betwist, en waarvan de tekst luidt als volgt: «Ondergetekende, (...), slachtoffer van een arbeidsongeval hem overkomen op 3 juli 1975 verbindt zich aan het Fonds voor Arbeidsongevallen iedere wijziging mee te delen die zich in de loop van de herzieningstermijn zou kunnen voordoen. Hij verbindt zich het bedrag van de levensrente en het percentage van de blijvende ongeschiktheid mee te delen, zoals vastgesteld bij het verstrijken van de herzieningstermijn»; dat de eerste rechter terecht vaststelt dat de verrichte betalingen, die thans aanleiding geven tot de terugvordering, precies voortvloeien uit de niet-mededeling door (eiser) van de wijziging van de graad van blijvende arbeidsongeschiktheid en het bedrag van de rente tijdens de herzieningstermijn; dat de eerste rechter even terecht vaststelt «dat (eiser) derhalve blijkt de vergoedingen te hebben verkregen ingevolge opzettelijk onvolledige verklaringen, en dientengevolge de vijfjarige verjaringstermijn van toepassing is; dat het betoog van (eiser) omtrent de ambtshalve verplichtingen van (verweerder) tot uitkering van een bijslag geen afbreuk doet aan het feit dat (eiser) naliet de inlichtingen te verstrekken waartoe hij zich per 25 januari 1978 had verbonden, welke nalatigheid niet anders kan worden beschouwd dan als hebbende tot doel zich ten onrechte de litigieuze bijslagen te laten uitkeren; dat op de argumentatie van (eiser) nog dient te wor-

den geantwoord dat de wijziging van de graad van arbeidsongeschiktheid hem weliswaar slechts definitief bekend werd vanaf het vonnis van 28 januari 1982, doch dat zijn opzettelijke verzwijging wel degelijk betrekking heeft op de gehele opgevorderde bijslagenperiode; dat vanaf 28 januari 1982 (eiser) de verplichting had (verweester) in te lichten nopens de gewijzigde graad van arbeidsongeschiktheid en het begin van deze wijziging, wat hij opzettelijk nagelaten heeft te doen»,
terwijl, (...)

Overwegende dat, krachtens de artikelen 60bis, § 2, en 69, eerste lid, van de Arbeidsongevallenwet, de verjaringstermijn voor de rechtsvordering tot terugvordering van de vergoedingen, renten, rentekapitalen, bijslagen en kosten voor geneeskundige verzorging, die door het Fonds voor Arbeidsongevallen onverschuldigd zijn betaald, gesteld is op drie jaar, behoudens ingeval de onverschuldigde vergoedingen zijn verkregen door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijk onvolledige verklaringen, in welk geval, overeenkomstig het tweede lid van artikel 69, de verjaringstermijn vijf jaar bedraagt;

Overwegende dat de appelrechters oordelen «dat vanaf 28 januari 1982 (eiser) de verplichting had (verweerder) in te lichten nopens de gewijzigde graad van arbeidsongeschiktheid en het begin van deze wijziging, wat hij opzettelijk nagelaten heeft te doen»;

Overwegende dat de appelrechters op die grond niet vermochten te beslissen dat eiser de bijslagen die hem tot 28 januari 1982 betaald werden, verkregen heeft door opzettelijk onvolledige verklaringen af te leggen;

Dat het middel, dat aanvoert dat de verjaringstermijn van vijf jaar niet kon worden toegepast op de rechtsvordering die betrekking had op de vergoedingen uitgekeerd tot 28 januari 1982, gegrond is;

Over het tweede middel: schending van de artikelen 60bis, § 2, zoals ingevoegd bij artikel 43 van de wet van 24 december 1976, 69 en 70, vóór dit laatste artikel werd gewijzigd bij artikel 109 van de wet van 1 augustus 1985,

doordat het arrest beslist dat de verjaring van de rechtsvordering van verweester tot terugbetaling van de onverschuldigde aanvullende bijslagen, die zij aan eiser uitbetaalde gedurende de periode van 10 december 1979 tot en met 30 november 1983, geldig werd gestuit door de aangetekende brief met ontvangstbewijs die verweerder op 11 september 1984 aan eiser zond, op grond «dat artikel 60bis, § 2, van de Arbeidsongevallenwet bepaalt dat de verjaringstermijnen voor de rechtsvordering tot terugvordering van de vergoedingen, rechten, rentekapitalen, bijslagen en alle kosten voor geneeskundige verzorging, die door het Fonds voor Arbeidsongevallen onverschuldigd zijn betaald of die door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijk onvolledige verklaringen zijn verkregen, dezelfde zijn als die bepaald in artikel 69; dat dit artikel 69 in zijn eerste lid bepaalt dat de rechtsvordering tot terugvordering van onverschuldigde vergoedingen verjaart na drie jaar en in zijn tweede lid bepaalt dat de rechtsvordering tot terugvordering van onverschuldigde vergoedingen die door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijke onvolledige verklaringen zijn verkregen, verjaart na vijf jaar; (...); dat de vijfjarige verjaringstermijn te dezen geldig werd gestuit door de aange-

tekende brief met ontvangstbewijs van 11 september 1984, op welke datum voor geen enkele der betalingen de verjaringstermijn was verstreken; dat de eerste rechter beaamd dient te worden wanneer hij oordeelt – dat (eiser) niet kan worden gevolgd waar hij stelt dat artikel 70 van de Arbeidsongevallenwet betreffende de schorsing en de stuiting slechts verwijst naar artikel 69 en niet naar artikel 60bis; – dat artikel 60bis immers duidelijk de verjaringstermijn betreffende de terugvorderingen van het Fonds voor Arbeidsongevallen onderwerpt aan het stelsel bepaald in artikel 69, en derhalve ook de voorschriften van artikel 70 omtrent de wijzen van schorsing en stuiting van toepassing zijn; – dat derhalve op 11 september 1984 de verjaring rechtsgeldig werd gestuit en op die datum een nieuwe verjaringstermijn van vijf jaar begon te lopen welke zou verstrijken op 10 september 1989; – dat de vordering met rechtsingang van 13 augustus 1986 dan ook tijdig werd ingesteld en ontvankelijk voorkomt alsmede gegrond»,

terwijl artikel 60bis, § 2, van de Arbeidsongevallenwet de verjaringstermijn voor de rechtsvordering tot terugvordering van de vergoedingen, renten, rentekapitalen, bijlagen en alle kosten voor geneeskundige verzorging, die door het Fonds voor Arbeidsongevallen onverschuldigd zijn betaald of die door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijk onvolledige verklaringen zijn verkregen, dezelfde zijn als die welke in artikel 69 zijn bepaald: artikel 69, eerste lid, van diezelfde wet de rechtsvordering tot terugvordering van onverschuldigde vergoedingen op drie jaar stelt, behoudens ingeval de onverschuldigde vergoedingen zijn verkregen door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijke onvolledige verklaringen, in welk geval overeenkomstig het tweede lid de verjaringstermijn vijf jaar bedraagt: artikel 70 ten slotte, zoals het luidde vóór het werd gewijzigd bij artikel 109 van de wet van 1 augustus 1985, bepaalde dat de verjaringen bepaald bij artikel 69 op de gewone wijze worden geschorst of gestuit, en bovendien gestuit kunnen worden door een ter post aangetekende brief met ontvangstbewijs of door een rechtsvordering tot betaling wegens het arbeidsongeval, gebaseerd op een andere rechtsgrond; de bepalingen van de Arbeidsongevallenwet die de verjaring betreffen, de openbare orde raken en derhalve op beperkende wijze moeten worden uitgelegd, in zoverre zij een van het gemene recht afwijkende regel bevatten; daaruit volgt dat, nu artikel 60bis, § 2, van de Arbeidsongevallenwet slechts de verjaringstermijnen bepaald in artikel 69 van diezelfde wet toepasselijk verklaart op de daarin bedoelde vorderingen ingesteld tegen en door verweerster, maar niet tevens voorschrijft dat de bijzondere, van het gemene recht afwijkende wijze van stuiting van de verjaring, als bepaald in artikel 70 van diezelfde wet, ook toepassing vindt op deze vorderingen, en nu bovendien artikel 69 zelf geen verwijzing bevat naar artikel 70, de verwijzing in artikel 60bis, § 2, naar de verjaringstermijnen voorgeschreven in artikel 69 niet kan worden geacht zich uit te strekken tot de wijze waarop de verjaring kan worden geschorst of gestuit, als bepaald in artikel 70; het arrest zodoende, door te beslissen dat de rechtsvordering van verweerster tot terugvordering van onverschuldigde vergoedingen rechtsgeldig was geschorst door de aangetekende brief met ontvangstbewijs van 11 september 1984, op welke datum voor geen enkele der betalingen de verjaringstermijn reeds was verstreken, de in het middel aangewezen wetsbepalingen schendt:

Overwegende dat artikel 60bis, § 2, van de Arbeidsongevallenwet bepaalt dat de verjaringstermijnen voor de rechtsvordering tot terugvordering van vergoedingen die door het Fonds voor Arbeidsongevallen onverschuldigd zijn betaald of die door bedrieglijke handelingen of door valse of opzettelijk onvolledige verklaringen zijn verkregen, dezelfde zijn als die bepaald in artikel 69;

Overwegende dat artikel 70 de wijze van schorsing en stuiting regelt van «de verjaringen bepaald bij artikel 69»;

Dat deze regels gelden voor alle rechtsvorderingen die verjaren overeenkomstig het bepaalde in artikel 69; dat zij derhalve ook toepassing vinden op de verjaring van de rechtsvorderingen bedoeld in artikel 60bis, § 2;

Dat het middel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 24 FEBRUARI 1992

Voorzitter-rapporteur: de h. Marchal

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. Simont

Ondernemingsraad – Oprichting – Onderneming – Technische bedrijfseenheid – Begrip – Werkgever – Beslissing – Beroep – Arbeidsrechtbank – Onderzoek – Economische en sociale gegevens – Beoordelingstijdstip

Wanneer de arbeidsrechtbank uitspraak doet over een beroep tegen de beslissing van de werkgever inzake de indeling van de onderneming in technische bedrijfseenheden, heeft zij haar onderzoek betreffende de economische en sociale gegevens niet te beperken tot de gegevens die bestaan op de 35e dag die de aanplakking van verkiezingsdatum voorafgaat.

N.V. V. e.a. t/ C.M.B.

Gelet op het bestreden vonnis, op 12 maart 1991 door de Arbeidsrechtbank te Doornik in laatste aanleg gewezen;

Over het tweede middel: schending van de artikelen 8, 9, 80 van het koninklijk besluit van 18 oktober 1990 betreffende de ondernemingsraden en de comités voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen, 14, § 1, van de wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven, als gewijzigd bij artikel 154 van de wet van 22 januari 1985 en, voor zoveel nodig, van dat artikel 154 van de wet van 22 januari 1985, 17, 18 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het vonnis voor recht zegt dat de eiseressen op 29 januari 1991 slechts één technische bedrijfseenheid uitmaakten, en verweerster bijgevolg machtigt om binnen de betrokken ondernemingen een ondernemingsraad op te richten, op grond: «dat de personeelsleden van de drie juridische entiteiten op 29 januari 1991 op dezelfde plaats werkten; dat de N.V. F., zelf heeft toegegeven dat haar werklieden en die van de N.V. D. vóór 1 februari 1991 dezelfde eetzaal, dezelfde prikklok en hetzelfde sanitair gebruikten» en dat «voor de vaststelling van het ogenblik waarop de beoordeling van het aantal technische bedrijfseenheden dient te gebeuren, rekening moet worden gehouden met

de uiterste datum van de vijftiendertigste dag die de aanplakking voorafgaat van het bericht dat de datum van de verkiezingen vaststelt, voor zover de werkgever tot die datum een beslissing van mededelen die hij vooraf zou hebben meegegeeld, inzonderheid met betrekking tot de samenvoeging van verschillende juridische entiteiten in één technische bedrijfseenheid; dat er geen twijfel over bestaat dat de N.V.'s D., F. en V. op 29 januari 1991, de datum waarop het geschil is ontstaan, nog steeds een enkele technische bedrijfseenheid vormden».

...

Overwegende dat artikel 14, § 1, van de wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven bepaalt dat in bepaalde ondernemingen ondernemingsraden worden ingesteld; dat het preciseert dat onder onderneming dient te worden verstaan «de technische bedrijfseenheid, bepaald op grond van de economische en sociale criteria» en dat «de Koning een procedure voorschrijft welke dient te worden gevolgd om het begrip technische bedrijfseenheid paritair te bepalen»;

Overwegende dat de artikelen 7, 8 en 9 van het koninklijk besluit van 18 oktober 1990 betreffende de ondernemingsraden en comités voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen een overlegprocedure instellen op voorwaarde dat de vervaltermijnen worden nageleefd;

Overwegende dat, naar luid van artikel 8, eerste lid, 2°, van het voornoemd koninklijk besluit, uiterlijk op de vijftiendertigste dag die de aanplakking voorafgaat van het bericht waarin de datum van de verkiezingen wordt aangekondigd, door de werkgever de ondernemingsraad en het comité voor veiligheid en gezondheid of, bij ontstentenis ervan, de vakbondsafvaardiging, of bij ontstentenis van een vakbondsafvaardiging, de werknemers en de representatieve werknemersorganisaties, schriftelijk in kennis worden gesteld van zijn beslissing betreffende de indeling van de juridische entiteit in technische bedrijfseenheden met hun beschrijving en grenzen of de samenvoeging van meerdere juridische entiteiten in technische bedrijfseenheden met hun beschrijving en grenzen en tevens het aantal technische bedrijfseenheden of juridische entiteiten waarvoor organen moeten worden opgericht, met hun beschrijving en grenzen;

Overwegende dat artikel 9 van dat koninklijk besluit bepaalt dat, uiterlijk op de zevende dag die volgt op de bij artikel 8 bedoelde vijftiendertigste dag, de betrokken werknemers alsook de betrokken representatieve werknemersorganisaties tegen de in artikel 8 vermelde beslissingen of tegen de afwezigheid van een beslissing van de werkgever beroep kunnen instellen bij de arbeidsrechtbank;

Overwegende dat uit die bepalingen volgt dat de arbeidsrechtbank, wanneer zij bij de uitspraak over een dergelijk beroep de technische bedrijfseenheid dient te omschrijven, haar onderzoek niet behoeft te beperken tot de economische en sociale gegevens bestaande op de vijftiendertigste dag die de aanplakking voorafgaat van het bericht waarin de datum van de verkiezingen wordt aangekondigd;

Dat het vonnis door anders te beslissen de artikelen 8 en 9 van het koninklijk besluit van 18 oktober 1990 schendt;

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 12 MAART 1992

Voorzitter-rapporteur: de h. Sace

Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal

Advocaat: mr. Houtekier

1. Rechten van de mens — a) Rechterlijke instantie — b) Eerlijke behandeling van een zaak — c) Non-discriminatie — 2. Advocaat — Raad van de Orde — Door rechter gevraagd advies

1.a) De regel van art. 6, lid 1, E.V.R.M. betreffende de onafhankelijkheid en de onpartijdigheid is alleen van toepassing op een rechterlijke instantie, die materieel gekenmerkt wordt door haar rechtsprekende taak, te weten op grond van rechtsnormen en na een vastgestelde procedure uitspraak te doen over geschillen waarvoor zij bevoegd is.

Hij is niet van toepassing op een beraadslaging van de raad van de Orde van Advocaten waarbij slechts een raadgevend advies wordt gegeven.

b) Uit de enkele omstandigheid dat een door de raad van de Orde van Advocaten aan de rechter gegeven advies van partijdigheid zou kunnen worden verdacht, valt niet af te leiden dat de zaak niet eerlijk is behandeld in de zin van art. 6, lid 1, E.V.R.M. Dat is inzonderheid het geval wanneer de partijen de gelegenheid hebben gehad over de beweerde partijdigheid een standpunt in te nemen.

c) Art. 14 E.V.R.M. staat niet op zichzelf. Die bepaling kan alleen maar worden aangevoerd in verband met het genot van de door het verdrag en de daarbij horende protocollen toegekende rechten en vrijheden.

2. De raad van de Orde van Advocaten doet geen uitspraak op de wijze bepaald in art. 459, tweede lid, Ger.W., wanneer hij op verzoek van een rechterlijke instantie waarbij een geschil over het honorarium van een advocaat aanhangig is, een advies geeft.

L. t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 mei 1989 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

...

Over het tweede middel: schending van de artikelen 6, lid 1, 14 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en 459 van het Gerechtelijk Wetboek, en miskenning van het algemeen rechtsbeginsel van het recht van verdediging,

doordat het arrest ongegrond verklaart eisers hoofdvordering, die primair ertoe strekte voor recht te doen zeggen dat de tussen de partijen op 12 december 1984 overeengekomen dading een einde heeft gemaakt aan het geschil en dat het advies van 18 december 1984 van de Raad van de Orde van Advocaten nietig is en geen uitwerking heeft, en subsidiair betaling te verkrijgen van een bedrag van 55.615 frank als saldo van de staat van honorarium en kosten, en het arrest eiser, op verweersters tegenvordering, veroordeelt om haar 25.000 frank te betalen, op grond dat eiser in zijn aanvullende conclusie preciseert dat elke bepaling die een advocaat verbiedt zijn belangen te verdedigen en zijn burgerlijke rechten uit te oefenen, strijdig is met artikel 6 van het Ver-

drag tot bescherming van de rechten van de mens van 4 november 1950, zoals ook elke bepaling die een advocaat verplicht om zich in geschillen over het honorarium te onderwerpen aan het advies of aan de beslissing van een orgaan dat uitsluitend uit zijn gelijken, dat wil zeggen zijn confraters, bestaat, strijdig is met de Grondwet en met artikel 6 van het Verdrag van de rechten van de mens; dat eiser zijn standpunt heeft kunnen verdedigen voor de eerste rechter en voor het hof van beroep en vrij zijn conclusie heeft kunnen nemen en ontwikkelen, zodat het overdreven en onjuist is te beweren, zoals hij heeft gedaan, dat hij zijn belangen en burgerlijke rechten niet heeft kunnen verdedigen; dat een verslaggever van de raad van de Orde van Advocaten hem evenzo heeft gehoord en dat hij zijn argumenten heeft kunnen uiteenzetten die in de daartoe door hem neergelegde nota zijn weergegeven; dat eiser, door gewag te maken van het feit dat hij zich in geschillen over het honorarium moet onderwerpen aan het advies of de beslissing van een orgaan dat alleen uit zijn confraters bestaat, impliciet verwijst naar artikel 58 van het huishoudelijk reglement van de balie, dat bepaalt dat de advocaat hoort in te stemmen met het advies nopens zijn honorarium dat de raad van de orde op verzoek van een rechtscollege heeft gegeven; dat te dezen een onderscheid moet worden gemaakt met betrekking tot het gewicht van dat advies enerzijds voor de rechtbank en anderzijds voor de tucht van de Orde van Advocaten; dat het advies van de raad van de orde ten aanzien van het rechtspreken door de hoven en rechtbanken een deskundigenadvies is, weliswaar met de bijzondere waarborg van de handeling van de overheden van de orde, maar geenszins kan betekenen dat daardoor de opdracht van het gerecht wordt beperkt tot het uitvoerbaar verklaren van dat advies; dat dit deskundigenadvies een technisch advies is dat door de rechters niet moet worden gevolgd indien het strijdig is met hun overtuiging (artikel 986 Gerechtelijk Wetboek); dat de toepassing van artikel 58 van het huishoudelijk reglement van de balie daarentegen een tuchtbepaling is die hier in beginsel niet ter discussie staat, aangezien eiser de middelen tot staving van zijn vordering vrij heeft kunnen aanvoeren; dat eiser zijn recht van verdediging vrij heeft kunnen uitoefenen, zodat niet is aangetoond dat de Grondwet, de wet of het Verdrag van Rome op dat punt geschonden zijn; dat eiser, met betrekking tot het advies van de raad van de Orde van Advocaten, de nietigverklaring ervan vordert, enerzijds, doordat mr. W. zitting heeft genomen terwijl hij verweersters raadsman was en, anderzijds, doordat de verslaggever, mr. De C., zitting zou hebben genomen; dat dit bezwaar alleen ter zake doet als het advies van de raad van de Orde van Advocaten een beslissing van een rechterlijke instantie is, wat te dezen niet het geval is; dat bovendien in de onderstelling – quod non – dat het een «beslissing» zou zijn in de gebruikelijke betekenis van dat woord, dat wil zeggen een maatregel die de rechtsmacht van de rechter, behoudens de bij de wet bepaalde rechtsmiddelen, uitput, erop dient te worden gewezen dat uit de door eiser overgelegde briefwisseling blijkt dat mr. W., overeenkomstig de desbetreffende deontologische normen, op uitdrukkelijk, formeel en dwingend verzoek van eiser elke tussenkomst achterwege heeft gelaten, zodat zijn argumentatie op dat punt doelloos is, aangezien mr. W. te dezen niet is opgetreden als raadsman van verweerster; dat eiser, met betrekking tot de rol van de verslaggever, bezwaarlijk diens tussenkomst kan be-

twisten aangezien zij behoort tot het soepele systeem dat voor elk tuchtrechtscollege geldt en overal wordt aanvaard, nu men ervan uitgaat dat de bij het Verdrag van Rome opgelegde onpartijdigheid gevrijwaard is bij cumulatie van rechtsprekende functies, op voorwaarde dat die cumulatie op het niveau van de appelrechter is uitgesloten; dat het te dezen een advies en geen beslissing betreft; dat eiser tegen dat advies beroep had kunnen instellen, wat hij heeft nagelaten en, ten slotte, in de onderstelling dat het een «beslissing» is geweest, dat deze vatbaar is voor hoger beroep en door een tuchtcollege is genomen dat overeenkomstig de wet en de ter zake algemeen aanvaarde norm is opgetreden; dat eisers argumentering, volgens welke elke overeenkomst inzake het honorarium gedurende dertig jaar zou kunnen worden betwist, mank loopt aangezien er te dezen geen overeenkomst inzake het honorarium is geweest; dat men helemaal niet inziet waarin de aantasting en de schending van de openbare orde en de goede zeden zou hebben bestaan; dat eiser zijn inschrijving op het tableau van de orde heeft gevraagd; dat een dergelijk verzoek, dat vrij wordt gedaan, impliceert dat men de deontologische regels van het beroep aanneemt en de beginselen van eer en waardigheid onderschrijft die met de uitoefening van een dergelijk beroep samengaan; dat dezelfde tucht voor alle advocaten geldt, zodat eiser bezwaarlijk kan aanvoeren dat hij zich moet onderwerpen aan een maatregel die strijdig is met de Grondwet en met artikel 6 van het Europees Verdrag inzake de rechten van de mens,

terwijl, eerste onderdeel, het advies van de raad van de Orde van Advocaten over de staat van honorarium en kosten van eiser dat door het arrest is gevolgd, van nul en gener waarde is; die raad immers, nu hij uitsluitend bestaat uit advocaten van de balie waartoe eiser behoort, niet onafhankelijk is van de partijen; daaruit volgt dat die raad noch onafhankelijk noch onpartijdig is (schending van de artikelen 6, lid 1, van het Verdrag van 4 november 1950 en 459 van het Gerechtelijk Wetboek); het feit dat eiser dat advies van de raad van de orde over het honorarium niet zonder gevaar voor een tuchtsanctie voor de rechtbanken kan betwisten, tot gevolg heeft dat eiser geen billijk proces heeft gehad; de regel van de gelijkheid van de partijen in het burgerlijk proces niet is nageleefd (schending van artikel 6, lid 1, van het Verdrag van 4 november 1950 en miskenning van het algemeen beginsel van het recht van verdediging); de raad van de Orde van Advocaten, wanneer in een gerechtelijke procedure inzake een geschil over de staat van honorarium en kosten van een advocaat zijn advies wordt gevraagd, onder toepassing van het Verdrag valt (schending van de artikelen 6, lid 1, en 14 van het Verdrag van 4 november 1950);

tweede onderdeel, het feit dat mr. W., die door verweerster werd geraadpleegd, deel heeft uitgemaakt van de raad van de Orde van Advocaten die het door de rechtbank gevraagde advies over eisers staat van honorarium en kosten heeft gegeven, dat advies van nul en gener waarde maakt; de aldus samengestelde raad immers noch onafhankelijk noch onpartijdig was; de raad hoe dan ook niet onafhankelijk en onpartijdig blijkt als daarin een advocaat als lid zitting neemt die door verweerster is geraadpleegd om eiser op te volgen en die hem heeft meegedeeld dat verweerster zijn staat van honorarium en kosten betwistte; het feit dat mr. W. achteraf op eisers aandringen in deze zaak niet is tussengekomen, niets afdoet aan het gebrek aan onpartijdig-

heid waaraan het advies van de raad van de Orde lijdt (schending van artikel 6, lid 1, van het Verdrag van 4 november 1950);

derde onderdeel, het feit dat mr. De C., die door de raad van de Orde als verslaggever is aangewezen en die de partijen heeft gehoord, ook aan de beraadslaging en aan de totstandkoming van het door de raad gegeven advies heeft deelgenomen, dat advies nietig en waardeloos maakt; de aldus samengestelde raad immers noch onafhankelijk noch onpartijdig was; de raad hoe dan ook niet onafhankelijk en onpartijdig blijkt als daarin een lid zitting neemt dat als verslaggever de partijen reeds had ondervraagd en zijn overtuiging omtrent de staat van het honorarium en de kosten reeds had gevormd (schending van artikel 6, lid 1, van het Verdrag van 4 november 1950):

Over het middel in zijn geheel:

In zoverre het middel berust op een schending van artikel 6, lid 1, van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden:

Overwegende dat de regel van artikel 6, lid 1, van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden betreffende de onafhankelijkheid en de onpartijdigheid alleen van toepassing is op een rechterlijke instantie, die materieel gekenmerkt wordt door haar rechtsprekende taak, te weten op grond van rechtsnormen en na een vastgestelde procedure uitspraak te doen over geschillen waarvoor zij bevoegd is;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat het in deze zaak door de Raad van de Orde van Advocaten gegeven advies een deskundigenadvies was dat de rechters, ingevolge artikel 986 van het Gerechtelijk Wetboek, niet verplicht waren te volgen, indien het strijdig was met hun overtuiging;

Dat, bijgevolg, de regel van artikel 6, lid 1, niet van toepassing is op die beraadslaging van de Raad van de Orde van Advocaten waarbij slechts een raadgevend advies is gegeven;

Overwegende dat bovendien uit de enkele omstandigheid dat het door de Raad van de Orde van Advocaten gegeven advies van partijdigheid zou kunnen worden verdacht, niet valt af te leiden dat de zaak niet eerlijk is behandeld, in de zin van die bepaling; dat zulks inzonderheid het geval is wanneer de partijen de gelegenheid hebben gehad over de beweerde partijdigheid een standpunt in te nemen;

Dat het middel, in zoverre het op een schending van voornoemde bepaling berust, niet kan worden aangenomen;

In zoverre het middel, inzonderheid het eerste onderdeel ervan, berust op een schending van artikel 14 van hetzelfde Verdrag:

Overwegende dat artikel 14 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden niet op zichzelf staat; dat die bepaling dus enkel kan worden aangevoerd in verband met het genot van de door het Verdrag en de daarbij horende protocollen toegekende rechten en vrijheden;

Overwegende dat het middel niet aangeeft waarin de bestreden beslissing artikel 14 voornoemd schendt; dat het in dat opzicht niet ontvankelijk is;

In zoverre het middel berust op een schending van artikel 459 van het Gerechtelijk Wetboek:

Overwegende dat eiser die bepaling alleen aanvoert tot staving van zijn bewering dat de Raad van de Orde van Advocaten in de zaak niet onafhankelijk noch onpartijdig was;

Overwegende dat de Raad van de Orde van Advocaten, nu de zaak voor de rechterlijke instanties is gebracht, in de zaak geen uitspraak heeft gedaan op de wijze als bepaald in het tweede lid van dat artikel 459;

Dat die wetsbepaling derhalve niets uitstaande heeft met de in de zaak gevolgde procedure; dat het middel bijgevolg in zoverre niet ontvankelijk is;

In zoverre het middel, inzonderheid het eerste onderdeel ervan, berust op een miskennis van het algemeen beginsel van het recht van verdediging:

Overwegende dat het arrest zegt «dat (eiser) zijn standpunt heeft kunnen verdedigen voor de eerste rechter en voor het hof (van beroep); (dat hij) vrij zijn conclusie heeft kunnen nemen en ontwikkelen, zodat het overdreven en onjuist is te beweren, zoals hij doet, dat hij zijn belangen en burgerlijke rechten niet heeft kunnen verdedigen; dat een verslaggever van de Raad van de Orde van Advocaten hem evenzo heeft gehoord en (dat hij) zijn argumenten heeft kunnen uiteenzetten die in de daartoe door hem neergelegde nota zijn weergegeven»;

Overwegende dat het hof van beroep door die vermeldingen zijn beslissing dat eisers recht van verdediging niet werd miskend, naar recht verantwoordt;

Dat het middel in zoverre niet kan worden aangenomen;
...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 30 APRIL 1992

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: de h. Rappe

Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal
Advocaten: mrs. Kirkpatrick en Simont

Belasting – 1. Grondwet – Gelijkheid – Onderscheid – Criterium – Progressiviteit van een belasting – 2. Gepastheid van de progressiviteit – Toetsing

1. De artt. 6, 6bis en 112 Gw. impliceren dat allen die zich in dezelfde toestand bevinden, gelijkelijk worden behandeld, maar beletten niet dat onderscheid wordt gemaakt tussen verschillende categorieën van personen, voor zover het criterium van onderscheid op objectieve en redelijke wijze kan worden verantwoord. Zodanige verantwoording moet worden beoordeeld m.b.t. het doel en de gevolgen van de getroffen maatregel of de ingevoerde belasting. Het gelijkheidsbeginsel is ook geschonden wanneer vaststaat dat de aangewende middelen niet evenredig zijn met het beoogde doel.

De progressiviteit van een belasting leidt op zichzelf niet tot ongelijkheid, mits het onderscheid aan die vereisten voldoet.

2. De rechter vermag niet de gepastheid of de wenselijkheid van de regels inzake progressiviteit van een belasting te beoordelen.

Provincie Namen t/ N.V. S.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 maart 1991 door het Hof van Beroep te Luik onder rolnummer 9146 gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 6, 6bis, 107 en 112 van de Grondwet,

...

Overwegende dat het arrest het bezwaar van verweerder tegen een aanslag in de provinciebelasting op de waterwinning over het dienstjaar 1983 toewijst ;

Overwegende dat volgens artikel 2 van de belastingverordening van 5 mei 1983 van de provincie Namen, die het heeft ingevoerd, de litigieuze belasting wordt berekend op basis van het totaal van alle waterwinningen tijdens het referentiejaar over het grondgebied van de provincie ; dat voormeld artikel voorziet in een totale progressiviteit volgens welke de op het volledig belastbaar bedrag toepasselijke belasting, voor de verschillende erin vermelde categorieën van belastingplichtigen, verandert naar gelang van de hoeveelheid afgenomen water ;

Overwegende dat het arrest oordeelt dat die totale progressiviteit strijdig is met het beginsel van de gelijkheid voor de belastingen, op grond dat enerzijds, «het feit dat allen die bijvoorbeeld meer dan één miljoen m³ water winnen, dezelfde eenheidsprijs betalen op het totaal van hun afnemingen, geen objectief criterium kan zijn ter verantwoording dat sommigen, op het eerste miljoen m³ afgenomen water het dubbel of zelfs het driedubbel betalen», terwijl het gelijkheidsbeginsel impliceert dat «alle belastingplichtigen voor dezelfde hoeveelheid afgenomen water dezelfde prijs betalen» en dat, anderzijds, het feit dat er een groot belastingverschil bestaat wanneer de hoeveelheid afgenomen water van de ene categorie in de andere valt «getuigt van de willekeurige onrechtvaardigheid van het stelsel»;

Overwegende dat de in artikel 6 van de Grondwet vervatte regel van de gelijkheid van de Belgen voor de wet, de in artikel 6bis van de Grondwet neergelegde regel van niet-discriminatie in het genot van de aan de Belgen erkende rechten en vrijheden, alsmede de regel van artikel 112 van de Grondwet inzake de gelijkheid voor de belastingen impliceren dat allen, die zich in dezelfde toestand bevinden, gelijkelijk worden behandeld, maar niet beletten dat onderscheid tussen verschillende categorieën van personen wordt gemaakt, voor zover het criterium van onderscheid op objectieve en redelijke wijze kan worden verantwoord ; dat zodanige verantwoording moet worden beoordeeld met betrekking tot het doel en de gevolgen van de getroffen maatregel of de ingevoerde belasting ; dat het gelijkheidsbeginsel ook is geschonden wanneer vaststaat dat de aangewende middelen redelijkerwijze niet evenredig zijn met het beoogde doel ;

Overwegende dat de progressiviteit van een belasting op zichzelf niet tot ongelijkheid leidt, mits het onderscheid aan die voorwaarden voldoet ;

Dat het geen verschil maakt of de progressiviteit tot stand komt door toepassing van verschillende en stijgende tarieven op de diverse in de belastbare materie vastgestelde schijven of door toepassing van een zelfde tarief op het totaal belastbaar bedrag, daar het bedrag verandert volgens de schijf waarin dat belastbaar bedrag valt ;

Overwegende dat noch uit de vaststellingen van het arrest, noch uit de processtukken waarop het Hof vermag acht te slaan, volgt dat het onderscheid waarop de progressiviteit in de provinciale belastingverordening van 5 mei 1983 berust, niet aan de voormelde voorwaarden voldoet ;

Overwegende voor het overige, dat de rechter de gepastheid of de wenselijkheid van de regels inzake progressiviteit van een belasting niet vermag te beoordelen ;

Overwegende dat het arrest, dat het bezwaar van verweerder toewijst, op grond van de in het middel weergegeven redenen, zijn beslissing derhalve niet naar recht verantwoordt ;

...

RAAD VAN STATE

7e KAMER – 8 JANUARI 1992

Voorzitter : de h. Borret

Staatsraden : de hh. Verbiest en Beirlaan (rapporteur)

Eerste auditeur : de h. Verhulst

Advocaten : mrs. Gonthier en Stolk

Raad van State – Procedure – Memories

De wetgever heeft gewild dat onder geen beding een excuus voor het niet of niet tijdig insturen van een memorie zou worden aanvaard.

Het geven van het formele blijk van gebleven belangstelling is uiteraard ook dan zinvol wanneer de verzoekende partij niets meent te hoeven toevoegen aan haar verzoekschrift, bv. omdat de verwerende partij geen memorie van antwoord en zelfs geen administratief dossier heeft ingediend.

R. t/ O.C.M.W. A.

Arrest nr. 38.433

Overwegende dat bij brief van 3 juni 1991, aangetekend met kennisgeving van ontvangst aan de door verzoekers gekozen woonplaats verzonden, en op 5 juni 1991 aangezegd aan de verzoekende partijen werd meegegeeld dat de tegenpartij verzuimd heeft een memorie van antwoord in te dienen en dat zij over een termijn van dertig dagen beschikken om een toelichtende memorie in te dienen ;

Overwegende dat de verzoekende partijen binnen de voorgeschreven termijn geen toelichtende memorie hebben ingediend ; dat krachtens artikel 21, tweede lid, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, dit tot de vaststelling zou moeten leiden dat het belang vereist om de gevorderde vernietiging te verkrijgen ontbreekt ;

Overwegende dat verzoeker G.P. meent dat in zijn geval die vaststelling niet gemaakt kan worden ; dat hij betoogt wat volgt :

«Immers, uit het feit dat de verwerende partij geen memorie van antwoord heeft ingediend, kan enkel worden besloten dat de verwerende partij niet vermag middelen aan te brengen om het annulatieberoep te bestrijden en de aangebrachte middelen te weerleggen, noch verweermiddelen kan aanbrengen. In het bijzonder wordt door de verwerende partij de ontvankelijkheid en de procesbevoegdheid van de verzoekende partijen niet betwist. Hieruit kan alleen worden besloten dat ook de verwerende partij het annulatieberoep als terecht en gegrond aanziet en de aangebrachte middelen ernstig en juist zijn.

«Door het ontbreken van de memorie van antwoord en er daarmede ook geen administratief dossier is ingebracht, hebben de verzoekende partijen niet de mogelijkheid om feitelijk aanvullingen of rechtzettingen van feitelijke gegevens of ingeroepen rechtsregels te weerleggen. Daar de ver-

zoekende partijen geen nieuwe middelen kunnen inbrengen, daar naar hun overtuiging het verzoekschrift tot annulatie op voldoende wijze is ondersteund, en daar reeds een schorsing is toegekend, zijn zij de mening toegedaan dat een toelichtende memorie geen nieuwe elementen kan aanbrengen.

«Een memorie van toelichting is een mogelijkheid waarvan een verzoekende partij krachtens art. 8 van het Regentsbesluit van 23 augustus 1948 gebruik mag maken indien zij dat nuttig of opportuun acht doch waartoe zij niet verplicht is»;

Overwegende dat dit niet overtuigt ;

Overwegende dat voornoemd artikel 21, tweede lid, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State luidt als volgt : «Wanneer de verzoekende partij de termijnen voor het toesturen van de memories niet eerbiedigt, doet de afdeling, de partijen gehoord, zonder verwijl uitspraak op advies van het voor de betreffende zaak aangestelde lid van het auditoraat, waarbij het ontbreken van het vereiste belang wordt vastgesteld»;

Overwegende dat, krachtens artikel 8 van voornoemd besluit van de Regent van 23 augustus 1948, zo de verwerende partij verzuimt binnen de daardoor gestelde termijn een memorie van antwoord te doen geworden, de verzoekende partij hiervan door de griffie in kennis wordt gesteld en de memorie van wederantwoord door een toelichtende memorie mag vervangen ;

Overwegende dat met toepassing van deze bepaling de griffie verzoeker heeft meegedeeld dat de verwerende partij verzuimd heeft een memorie van antwoord en het administratief dossier in te dienen binnen de vastgestelde termijn en dat verzoeker over een termijn van dertig dagen beschikt om aan de griffie een toelichtende memorie toe te sturen ; dat overeenkomstig artikel 14bis, § 2, van voornoemd besluit van de Regent van 23 augustus 1948 de griffie melding heeft gemaakt van voornoemd artikel 21, tweede lid, en wel in volgende bewoordingen : «Uw bijzondere aandacht wordt gevestigd op artikel 21, tweede lid, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State voor wat betreft de gevolgen van het niet (tijdig) indienen van memories (tekst zie keerzijde)»; dat op de keerzijde van de brief van de griffie de tekst van artikel 21 integraal is gereproduceerd, met het tweede lid vet afgedrukt ; de verzoeker dus genoegzaam gewaarschuwd was voor de gevolgen van het niet indienen van een toelichtende memorie ; dat de vraag dan is of hij desondanks kon besluiten geen zodanige memorie in te dienen ;

Overwegende dat noch de tekst noch de geest van artikel 21, tweede lid, zulk een houding konden wettigen ; dat de geest van de bepaling hierna wordt toegelicht ;

Overwegende dat het huidige artikel 21 in de gecoördineerde wetten op de Raad van State werd ingevoegd bij artikel 1 van de onder meer die wetten wijzigende wet van 17 oktober 1989 ; dat de bedoeling was «stringente gevolgen» te verbinden aan het niet respecteren van de termijnen, «met name» (à savoir) het verlies van belang voor de verzoekende partij (*Gedr.St., Senaat*, 984-1 (1989-1990), 2, memorie van toelichting ; *ibid.*, 984-2 (1989-1990), 2, senaatsverslag, verklaring van de bevoegde minister); dat in die strengheid zo ver is gegaan dat de bevoegde minister uitdrukkelijk is ingegaan tegen het advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State waarin wordt gesteld dat de ontworpen wet «de aard van het vermoeden» nopens het ontbreken van het belang zou moeten verduidelijken en dat

«de beste oplossing erin (zou) bestaan de verzoekende partij het recht te verlenen om de redenen van haar verzuim of van het niet tijdig indienen van haar memorie toe te lichten, in het bijzonder de omstandigheden waaruit de Raad van State het bestaan van een onverkomelijke dwaling of van overmacht zou kunnen afleiden»; dat de minister dit voorstel afwees als volgt :

«Dit voorstel kan niet gevolgd worden. Het zou de doeltreffendheid van de instelling van de vervaltermijnen beperken waardoor het gehele opzet in het gedrang dreigt te komen. De wet is terzake duidelijk genoeg. Overigens, de partijen die hun annulatieverzoek te laat naar de Raad van State toesturen, hebben ook geen recht op een 'herkansing'» (memorie van toelichting voormeld, p. 4);

dat de bevoegde minister voorts verklaarde : «Het niet respecteren van de termijnen voor het toesturen van de memories zal van rechtswege geacht worden gelijk te staan met het niet meer doen blijken van het in artikel 19 vereiste belang» (memorie van toelichting voormeld, p. 3);

dat senator Cerexhe zich in dezelfde zin uitdrukte toen hij verklaarde : «le non respect des délais pour l'envoi des mémoires sera assimilé d'office à l'absence de justification de l'intérêt requis par l'article 19» (*Hand., Senaat*, 12 juli 1990, 2643);

dat een amendement van senator Aelvoet, om in het ontworpen artikel 21 de woorden «waarbij het ontbreken van het vereiste belang wordt vastgesteld» te doen vervallen, verworpen werd (*ibid.*, 2651), hoewel de senator voor haar amendement had geargumenteed : «Er is immers het verzoekschrift zelf dat binnen de gestelde termijn werd ingediend en op grond waarvan moet worden uitgemaakt of de betrokkene al dan niet van het vereiste belang doet blijken. Als dat belang eenmaal werd aanvaard, kan het toch niet zomaar verdwijnen door een fout of nalatigheid in de procedure... Het initieel ingediende verzoekschrift kan zodanig geargumenteed zijn, dat de memories heel wat van hun nut verliezen» (*ibid.*, 2646);

Overwegende dat uit het vorenstaande geconcludeerd moet worden dat de wetgever heeft gewild dat onder geen beding een excuus voor het niet of het niet tijdig insturen van een memorie aanvaard zou worden ; dat door de door hem opgelegde sanctie te omschrijven als het «ontbreken van het vereiste belang» hij te kennen heeft gegeven dat hij het indienen van een memorie zag als een formeel blijk van gebleven belangstelling ; dat het geven van dat formele blijk van gebleven belangstelling uiteraard ook dan zinvol is wanneer de verzoekende partij niets meent te hoeven toevoegen aan haar verzoekschrift, bijvoorbeeld omdat de verwerende partij geen memorie van antwoord en zelfs geen administratief dossier heeft ingediend ;

Overwegende dat ook het argument dat verzoeker haalt uit het feit dat artikel 8 van het besluit van de Regent van 23 augustus 1948 bepaalt dat de verzoekende partij een toelichtende memorie «mag» toesturen en van dat toesturen dus geen verplichting maakt, in het licht van wat voorafgaat niet overtuigt ; dat voor geen enkele memorie het besluit van de Regent de verplichting oplegt er een in te dienen ; dat dit indienen echter door artikel 21, tweede lid, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State – voor welke wetbepaling de bepalingen van het besluit van de Regent vanwege de hiërarchie der rechtsnormen moeten wijken – tot een verplichting is gemaakt ; dat het zo niet begrijpen im-

mers zou betekenen dat ten opzichte van de verzoekende partij die wel een memorie instuurt maar buiten de termijn, het ontbreken van het vereiste belang zou worden vastgesteld en ten opzichte van de verzoekende partij die helemaal geen memorie instuurt niet; dat ontsnappen aan die absurde situatie alleen kan wanneer men stelt dat krachtens artikel 21, tweede lid, het insturen van memories voortaan een verplichting is voor de verzoekende partij wil deze ontsnappen aan een verwerping van haar beroep wegens ontstentenis van belang,

...

NOOT – De guillotine in de Raad van State

1. De wet van 17 oktober 1990 heeft de procedure op grondige wijze aangepast met het doel de achterstand in de behandeling van de zaken weg te werken of minstens tot aanvaardbare periodes te verminderen.

Reeds eerder werd aangeduid dat sinds de wet van 17 oktober 1990 en het K.B. van 7 januari 1991 elke partij die betrokken is bij een procedure voor de Raad van State, bij elke fase van het procedureverloop de hakbijl moet vrezen (*R.W.*, 1991-92, 850).

Ook wanneer de verwerende partij verzuimt een memorie van antwoord in te dienen en het administratief dossier neer te leggen, moet de verzoekende partij een memorie van toelichting indienen, al was het maar om het belang bij de voortzetting van het geding aan te wijzen of te rechtvaardigen.

Het hierboven afgedrukte arrest heeft op uitvoerige wijze de thesissen van de verzoekende partij weerlegd aan de hand van de parlementaire voorbereiding van de wet die zeer duidelijk aangeeft dat de wetgever de stringente gevolgen van het vermoeden van afstand van geding uitdrukkelijk heeft gewild.

Men kan de gewilde al dan niet buitensporige strengheid van de wetgever betreuren, maar de conclusies van de Raad van State zijn moeilijk voor kritiek vatbaar.

2. Hij heeft, ietwat minder uitgebreid, zijn rechtspraak bevestigd in het arrest Itterbeek, nr. 38.757, van 13 februari 1992.

3. Enkele weken voor het geannoteerde arrest werd de Raad van State reeds geconfronteerd met het probleem van een verzoeker die geen memorie van wederantwoord had toegestuurd nadat wel een memorie van antwoord door de verwerende partij was ingediend. Geplaatst voor de voorschriften van artikel 21, tweede lid, van de R.v.St.-wet meende de verzoekende partij dat de guillotine voor haar niet mocht worden aangewend om drie redenen die evenwel door de Raad van State als volgt werden weerlegd (*R.v.St.*, Borms, nr. 38.198, 26 november 1991).

Een eerste argument was dat, aangezien krachtens artikel 21, tweede lid, de partijen moeten worden gehoord alvorens de Raad van State het ontbreken van het vereiste belang vaststelt, die partijen alsnog ter terechtzitting van hun belang zouden kunnen doen blijken.

De Raad van State overweegt dat de verplichting de partijen te horen hierdoor verklaard moet worden dat die partijen de gelegenheid moeten krijgen om hun standpunt uiteen te zetten over het vervuld zijn van de voorwaarden voor de vaststelling dat het vereiste belang ontbreekt, met name de voorwaarde dat de termijnen voor het indienen van de memories niet in acht zijn genomen.

Het tweede argument oogde duidelijk naar de advocatuur en naar de rechtskundige diensten en de vakbondsorganisaties. Krachtens dit argument is de wettelijke regeling doenbaar voor individuele verzoekers, maar stelt zij georganiseerde of professionele verdedigers voor een haast onmogelijk vol te houden tijdschema.

De Raad van State kon zich (juridisch) door dit argument niet laten overtuigen omdat nergens uit blijkt dat de wetgever een vrijstelling heeft willen verlenen aan de door verzoeker geviseerde «verdedigers».

Het derde argument was dat niemand wordt geschaad door het overschrijden van de termijn omdat, zolang de neerlegging van het auditoraatsverslag niet wordt verhinderd, het doel van de wet in acht is genomen. Verzoeker trachtte het argument kracht bij te zetten met een beroep op artikel 861 Ger.W., krachtens hetwelk de rechter een proceshandeling alleen dan nietig kan verklaren indien het aangeklaagde verzuim de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt.

Voor de Raad van State is dit argument ten enenmale onverenigbaar met de tekst van artikel 21, tweede lid, van de R.v.St.-wet. Artikel 861 Ger.W. dient niet tot de zaak alleen al omdat in artikel 21, tweede lid, de Raad van State geen uitspraak doet over een door een partij opgeworpen exceptie, maar, op grond van het gebod van de wetgever, ambtshalve vaststelt dat het vereiste belang ontbreekt. Overigens strekt artikel 21, tweede lid, van de wet niet tot de bescherming van de belangen van enige in een concrete zaak betrokken partij, maar heeft dit het algemeen belang op het oog, namelijk de «voor de burger tergend trage afwerking van de dossiers» door de Raad van State te verhelpen (*Parl.St.*, *Senaat*, 1989-90, nr. 984/1, 1).

Pleiter voor de Raad van State, hoed U voor de guillotine.

W. Lambrechts

HOF VAN BEROEP TE GENT

15e KAMER – 13 APRIL 1992

Voorzitter: de h. Castermans

Openbaar ministerie: de h. Maes

Advocaten: mrs. Veraverbeke en Gits

Minderjarige – Omgangsrecht van grootouders met kleinkind – Mening van het kind

Overeenkomstig art. 12 van het Verdrag van 20 november 1989 inzake de Rechten van het Kind komt het te dezen, in een geschil over het omgangsrecht van een grootvader met zijn kleinkind, passend voor het kind te laten horen door een consulent bij de jeugdrechtsbank over zijn persoonlijke zienswijze betreffende het gevorderde omgangsrecht en over de motieven waarop zijn zienswijze gebaseerd is.

D. t/ D. en V.

Het geschil betreft een door de eerste geïntimeerde gevorderd omgangsrecht met zijn kleinzoon Xavier V., geboren op 9 april 1979 uit het huwelijk van zijn dochter, appellante, met de tweede geïntimeerde. De eerste rechter nam

een voorlopige beslissing en machtigde de eerste geïntimeerde voorlopig omgang te hebben met zijn kleinzoon de tweede zaterdag van oktober 1991, van december 1991 en van februari 1992. De zaak werd voor verdere behandeling en evaluatie verschoven naar de zitting van 12 maart 1992.

Het omgangsrecht van grootouders met hun kleinkinderen wordt door de wet niet erkend. Het is wel een jurisprudentiële instelling die van lieverlede gegroeid is en gebaseerd was op de banden van bloedverwantschap tussen leden van een zelfde familie, die de plicht doen ontstaan normale genegenheidsrelaties te onderhouden.

Bij het beoordelen van een vraag van grootouders tot toekenning van een omgangsrecht met hun kleinkinderen is het belang van die kinderen – en niet hun eigen belang – primordiaal en doorslaggevend. Een omgangsrecht kan slechts zinvol uitgeoefend worden op voorwaarde, niet alleen dat de grootouders voldoende materiële en morele waarborgen bieden, maar ook en vooral dat er een werkelijke affectieve band bestaat en dat de omgang, die voor de kinderen verrijkend moet kunnen zijn, in een ongedwongen sfeer en in alle rust en sereniteit kan gebeuren. De uitoefening van een omgangsrecht mag bovendien niet belastend zijn voor de kinderen, en de rust, het evenwicht en de normale opvoeding en ontplooiing in eigen gezinsmilieu niet verstoren. De bloedband volstaat aldus niet om een omgangsrecht af te dwingen.

De eerste rechter heeft reeds gewezen op de bestaande vijandigheid en animositeit tussen partijen en op de gevolgen daarvan die een onmiddellijke normale omgang van het kind met zijn grootvader niet mogelijk maken. Indien de volwassenen werkelijk begaan zijn met de belangen van het kind, dan dienen zij toch een ernstige inspanning te doen om de tussen hen verbroken relatie te herstellen, minstens tot een aanvaardbare *modus vivendi* te komen veeleer dan zich categorisch en onverdraagzaam op te stellen of te dreigen met dwangsom of schadevergoeding.

Xavier is inmiddels dertien jaar geworden. Hij heeft een leeftijd bereikt waarop hij in staat is zich in dezen een eigen mening te vormen. Overeenkomstig artikel 12 van het V.N.-Verdrag inzake de rechten van het kind, aangenomen te New York op 20 november 1989 (goedgekeurd bij het decreet van de Vlaamse Raad van 15 mei 1991 en bij de wet van 25 november 1991) heeft de jongen het recht «zijn mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die hem betreffen en waarbij aan zijn mening passend belang gehecht zal worden in overeenstemming met zijn leeftijd en rijpheid».

Xavier moet zijn mening in alle eenvoud en op een ongedwongen wijze kunnen formuleren. Het komt passend voor hem in dezen te laten horen door een consulent van de Sociale Dienst van de Vlaamse Gemeenschap bij de jeugdrechtbank te Brugge, aan wie hij zijn verlangens en zijn diepe overtuiging zal kunnen meedelen.

Op die gronden, (...) beveelt dat de minderjarige (...) buiten de aanwezigheid van partijen of van derden, door een consulent van de Sociale Dienst van de Vlaamse Gemeenschap bij de Jeugdrechtbank te Brugge gehoord zal worden over zijn persoonlijke zienswijze betreffende het door zijn grootvader gevorderde omgangsrecht en betreffende de motieven waarop zijn zienswijze is gebaseerd; bepaalt dat de consulent van dit onderhoud verslag zal opstellen en dat het, sa-

men met de eventuele eigenhandige verklaringen van de minderjarige, ter griffie van dit Hof zal neergelegd worden vóór 20 mei 1992; belast de procureur-generaal bij dit Hof met de uitvoering van dit arrest.

NOOT – *Het V.N.-Verdrag inzake de Rechten van het Kind en zijn directe werking in het Belgische (interne) recht*

Op 20 november 1989 keurde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het Verdrag inzake de rechten van het kind goed. Het verdrag is ook in ons land van kracht sedert 15 januari 1992 (*B.S.*, 17 januari 1992, pp. 803-826).

Deze conventie weerspiegelt ongetwijfeld een groeiende maatschappelijke discussie over de (juridische) positie van kinderen. Het is op korte termijn reeds een zoveelste uitdrukking in regelgeving en rechtspraak dat kinderen in hun mens-zijn dienen te worden gerespecteerd (E. Verhellen, «Naar een snel veranderend kindbeeld?», in H. Cammaer, E. Verhellen (red.), *Onmondig en onvolwassen*, Acco, Leuven, 1990). Kinderen dienen niet alleen beschermd te worden. In zekere mate moet hun recht op zelfbeschikking evenzeer gerespecteerd worden. Deze tweesporigheid is, zowel naar de geest als naar de letter van de conventie, het centrale uitgangspunt.

De ratificatie, door ons land, betekent een dwingende opgave om dit uitgangspunt in al zijn consequenties te realiseren. De oefening is echter nog te weinig gemaakt naar de mogelijke implicaties voor onze interne wetgeving en rechtspraak. Het is ook geen eenvoudige opgave om diepgaand en uitputtend te onderzoeken wat alle implicaties zijn van het verdrag en zijn uitgangspunten (zie bijvoorbeeld *La Convention des droits de l'enfant et la Belgique*, U.C.M., Centre de Droit de la Famille, 30 novembre 1990; *De UNO-Conventie voor de Rechten van het Kind*, Universiteit Gent, Centrum voor de Rechten van het Kind, 22 december 1989). De wetgever heeft al enkele voorzichtige stappen gezet (cf. het wetsontwerp inzake kinderarbeid (*Parl.Doc., Kamer*, 1990-91, 1733-1), dat in de Kamer aangenomen werd op 4 juni 1992 en een wetsontwerp tot wijziging van de jeugdbeschermingswet, dat tijdens de vorige zittingsperiode door de Ministerraad was goedgekeurd). De rechtspraak is in dat opzicht meer «(r)evolutionair». Voornamelijk in het buitenland (zie o.a. de rechtspraak opgenomen in het *Journal Droit des Jeunes*, 1992, nr. 112, en 1991, nr. 107). Bovenstaand tussenaarrest van de jeugdkamer bij het Hof van Beroep te Gent is in dat opzicht een primeur voor Vlaanderen (de voorzitter van de Luikse Rechtbank van Eerste Aanleg besliste in kort geding op 22 november 1991 reeds, op basis van art. 12 van de conventie, dat een kind gehoord moest worden in de procedure tot bepaling van de voorlopige maatregelen van hoede- en bezoekecht, *J.L.M.B.*, 1992, 146-148).

Het arrest is in verschillende opzichten belangwekkend. Zo erkent het dat artikel 12 van de UNO-Conventie directe werking heeft: «De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar mening te vormen, het recht die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen (...)» Het artikel is dus, wat het principe betreft, volledig en duidelijk genoeg. De rechter is in alle geval de wetgever een stap voor, wat uiteraard geen legitimering kan en mag betekenen voor het alsnog uitblijven van enig wetgevend initiatief inzake de Belgische echtscheidingsreglementering. Herhaalde malen werd er immers al op gewe-

zen dat de wetgeving het kind compleet negeert tijdens de verschillende mogelijke echtscheidingsprocedures en wordt gepleit voor een regeling van een omgangsrecht ook in de persoon van het kind (tot nu toe een louter jurisprudentiële constructie) (zie o.a. E. Krings, «Mise en oeuvre de la Convention internationale des droits de l'enfant et droit interne», in *La Convention des droits de l'enfant et la Belgique, o.c.*, p. 26; K. Adriaenssens, «De Rechten van het Kind», *R.W.*, 1991-92, 1116-1117; E. Verhellen e.a., «Kinderrechten en echtscheiding. On-recht als hoogste belang van het kind», *Panopticon*, jrg. 1, nr. 1, pp. 45-56; C. Maes, «Eugenetische benadering van het zogenaamde bezoekrecht», *Panopticon*, 1989, 171 e.v.; B. Vanlerberghe: «Omgangsrecht in het licht van art. 8 E.V.R.M.», *Jura Falconis*, 1991-92, 151 e.v.). En men kan toch nooit menen dat het hier gaat om een gelegenheid die kinderen geenszins aanbelangt. In de ons omringende landen is bijvoorbeeld reeds werk gemaakt om minstens het hoorrecht van kinderen te introduceren (zie o.a. A. Wylleman en J. Gerlo, «Gehoord... en daarmee is de kous af?», in Verhellen e.a., *Rechten van Kinderen*, Antwerpen, Kluwer, 1989, pp. 231-248).

Het arrest is ook belangrijk omdat het via art. 12 een zekere erkenning inhoudt van het zelfbeschikkingsrecht van kinderen. Het ligt dan ook in de lijn van de impuls die het verdrag heeft willen geven aan een nog meer respectvolle benadering van kinderen als volwaardige mensen. Naast artikel 12 kunnen ook andere juridisch dwingende conventie-artikelen zoals, artikel 13 (vrijheid van meningsuiting), artikel 14 (vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst) of artikel 15 (vrijheid van vereniging) beschouwd worden als uitingen van een toenemend respect voor de persoon van het kind. De erkenning van de rechtsbekwaamheid van een minderjarige in dezen is nieuw. Hoewel Krings terecht opmerkt dat die rechten in ons land in de Grondwet zijn opgenomen (E. Krings, *o.c.*, p. 4), zal ongetwijfeld de minderjarigheid als juridische constructie, c.q. de dominante maatschappelijke opvatting over kinderen, ingeroepen (kunnen) worden om kinderen de uitoefening van die rechten alsnog te ontzeggen. Het principe dat kinderen geen rechten hebben, tenzij... komt o.a. door het V.N.-Verdrag onder druk te staan. «Kinderen hebben rechten, tenzij...» lijkt het uitgangspunt te moeten worden (E. Verhellen, *Conventie voor de Rechten van het Kind*, Leuven, Garant, 1990, p. 32). Het komt een humane samenleving toe te erkennen dat kinderen het recht op alle rechten hebben en ook het recht op zelfstandige uitoefening ervan. Tenzij voor de uitoefening van specifieke rechten hun incompetentie kan worden bewezen, en daarover maatschappelijke consensus bestaat (cf. de regeling t.a.v. volwassene). Het grote voordeel tegenover de huidige situatie zou erin bestaan dat de bewijslast inzake de competentie wordt verlegd. Momenteel zitten kinderen immers in een omgekeerde en daardoor zeer zwakke positie, aangezien de bewijslast om aan te tonen dat zij het recht op zelfbepaling hebben, volledig bij hen ligt.

Vandaar dat heel wat rechten van kinderen ook feitelijk vertaald worden in plichten; cf. leerrecht = leerplicht (G. Cappelaere, A. Wylleman en E. Verhellen, «De verlaging van de meerderjarigheidsgrens en de leerplichtwet», *Welwijs*, 1990, jrg. 1, nr. 1, pp. 9-11; in zijn advies op de nieuwe leerplichtwet bijvoorbeeld (*Gedr.St., Kamer*, 1982-83, 645/1, pp. 16-17) argumenteert de Raad van State tegen het recht op een basisvorming van het kind; gezien zijn handelingson-

bekwaamheid, zou het immers kunnen dat het recht tegelijkertijd *door en tegen* de ouders moet worden afgedwongen). De conventie neemt zeker niet op ondubbelzinnige wijze een standpunt in vóór de omkeering van de huidige regeling. Zie bijvoorbeeld de bepalingen (c.q. beperkingen) die refereren aan de leeftijd en de rijpheid van het kind. De conventie maakt echter een maatschappelijk én juridisch debat over de (in)competentie van kinderen m.b.t. de zelfstandige uitoefening van specifieke rechten niet onmogelijk en zal vermoedelijk zelfs een geschikt instrument blijken om het maatschappelijk én juridisch debat in dezen aan te zwengelen.

In bovenstaand arrest argumenteert de rechter dat het betrokken kind «inmiddels dertien jaar is geworden. Hij heeft een leeftijd bereikt waarop hij in staat is zich een eigen mening te vormen (...). Deze overweging kan voortvloeien uit artikel 12 zelf. Art. 12 wordt immers als volgt ingeleid: «De Staten die partij zijn, verzekeren het kind dat in staat is zijn of haar mening te vormen,...» Er is dus ruimte gelaten voor een appreciatie over de bekwaamheid van de minderjarige om zich een eigen mening te vormen. Deze bevoegdheid berust momenteel bij de rechter. We kunnen ons echter afvragen of een dergelijke appreciatie überhaupt noodzakelijk is. Het proces van «meaning making» (het zich vormen van een mening) is een essentieel menselijk gebeuren, dat niet vreemd is aan kinderen (aangezien het mensen zijn). Zo bekeken zou respect voor het feit dat het kind een mening heeft, een fundamenteel recht moeten zijn.

Door de actuele afwezigheid van het kind als partij in de procedure worden zijn/haar mogelijkheden om zijn/haar stem te laten horen in het debat sterk afhankelijk van deze rechterlijke appreciatie. In zijn advies attendeert de procureur-generaal in dat opzicht het hof op de mogelijkheid om de minderjarige «te laten bijstaan door een raadsman of een vertegenwoordiger ad hoc teneinde zelfstandig tussen te komen als belanghebbende in het geding». Dit raakt uiteraard het fundamentele probleem van de principiële handelingsonbekwaamheid (c.q. proces-onbekwaamheid) van de minderjarige, aangevuld met zijn partij-onbekwaamheid in de meeste gerechtelijke procedures (G. Glosset: «La Convention des droits de l'enfant et la Belgique. Aspects de droit judiciaire», *TBBR/RGDC*, 91/6, pp. 583 e.v., J. Gerlo e.a., «Gehoord...», *o.c.*). Artikel 9, § 2, van het V.N.-Verdrag bepaalt dat in procedures die een scheiding tussen ouders en kinderen tot gevolg kunnen hebben, «alle partijen de gelegenheid dienen te krijgen aan de procedures deel te nemen en hun standpunten naar voren te brengen».

Moeten we de vraag stellen of kinderen hier begrepen worden onder «alle partijen»? Of zou hun uitsluiting de facto een inbreuk betekenen op de geest en de letter van de conventie? Dit artikel kan, voor de voorstanders in ieder geval een bijkomend, juridisch dwingend argument betekenen om de partijbekwaamheid van minderjarigen in echtscheidingsprocedures te bepleiten maar ook bv. in het kader van de maatregelen t.a.v. de ouders binnen de Jeugdbeschermingswet. (Een recente uitspraak van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens zegt dat het onthouden van de partijbekwaamheid van de minderjarige in een procedure inzake ontzetting uit het ouderlijk gezag *niet* in strijd is met art. 6 van het E.V.R.M. F. Tulkens en G.H. Beauthier relativeren echter de reikwijdte van die uitspraak, daar de Commissie zich slechts partieel heeft uitgesproken over de

grond van de zaak; zie F. Tulkens en G.H. Beauthier, «Le droit des jeunes mis en minorité à Strasbourg», *Journal du Droit des Jeunes*, 1992, nr. 114, pp. 41 e.v.; zie ook C. Maes: «Wandelen Kind en E.V.R.M. hand in hand doorheen de Belgische rechtspraak», in E. Verhellen (red.) *Lezingen-bundel in het kader van de post-academische cursus Rechten van Kinderen*, Universiteit Gent, Centrum voor de Rechten van het Kind, verschijnt in 1992).

De principiële proces- en partijbekwaamheid van een minderjarige zou ook wel eens een noodzakelijke voorwaarde kunnen zijn om aan de mening van het kind «een passend belang» te kunnen hechten. Hoewel het hechten van een passend belang aan de mening van het kind in bovenstaand tussenarrest nog niet aan de orde is, kan toch terzijde reeds opgemerkt worden dat het hoorrecht slechts ten volle gerespecteerd wordt wanneer wordt aangenomen dat wat het kind zegt ook daadwerkelijk belangrijk is. De beïnvloedbaarheid van de mening van kinderen steekt bijvoorbeeld meer dan eens de kop op als argument om hun mening te devalueren. De vraag dient echter gesteld te worden of hun beïnvloedbaarheid kinderen kwalitatief verschillend maakt van volwassenen. De bepaling in artikel 12 van het V.N.-Verdrag «passend belang... in overeenstemming met leeftijd en rijpheid» moet dan ook eerder positief geïnterpreteerd worden c.q. de mening van het kind vanuit zijn/haar perspectief (leren) waarden.

In bovenstaand tussenarrest van de jeugdkamer bij het Hof van Beroep te Gent wordt opgedragen het kind te laten horen door een consulent van de Sociale Dienst van de Vlaamse Gemeenschap bij de Jeugdrechtbank. Met andere woorden in de termen van art. 12 «wordt het kind in de gelegenheid gesteld te worden gehoord... door tussenkomst van... een daarvoor geschikte instelling». Dit was niet de enige modaliteit die, volgens de conventie, de rechter ter beschikking staat. Het kind kan ook rechtstreeks of door tussenkomst van een vertegenwoordiger worden gehoord (sommige rechtsgeleerden erkennen de directe werking van art. 12, § 2, niet: «... les modalités concrètes de cette réalisation dans les divers ordres juridiques internes (...) sont en effet trop sommairement précisées par la Convention que pour pouvoir être d'application immédiate», C. Panier in *J.L.M.B.*, 1992, p. 149). Wanneer voor de tussenkomst van een geschikte instelling wordt gekozen kan men de vraag stellen of het niet aan te bevelen is de geschiktheid van de aangewezen instelling expliciet te motiveren.

Zo kan de vraag gesteld worden of de tussenkomst van de Sociale Dienst bij de Jeugdrechtbank wel altijd neutraal kan zijn? Zij kan immers reeds op verschillende ogenblikken en om verschillende redenen (tijdens de echtscheidingsprocedure; n.a.v. een andere jeugdbeschermingsinterventie; ...) in contact gekomen zijn met het gezin. Kan de Sociale Dienst in voorkomend geval nog in staat geacht worden onbevooroordeeld te fungeren als de vertolker van de mening van het kind, zoals de conventie het wil?

Artikel 51 van de Jeugdbeschermingswet (8 april 1965) bepaalt: «Wanneer een zaak bij de Jeugdrechtbank is aangehangig gemaakt, kan zij te allen tijde de minderjarige (...) oproepen (...)». Artikel 51 betekent in dat opzicht een afwijking van de procedureregels in civielrechtelijk zaken (J.L. Renchon, «L'audition de l'enfant dans les procédures civiles relatives au droit de garde et au droit de visite», *R.T.D.F.*, 1989, 491-500). Het rechtstreeks horen van de minderjarige

zou dus hier in principe geen probleem kunnen zijn. Tenzij de noodzakelijke aanwezigheid van de betrokken partijen, c.q. moeder en grootvader, een waarschijnlijke belemmering vormt.

Om een dergelijke belemmering te vermijden lijkt het indirect horen momenteel de enige uitweg. Het nieuwe artikel 816, 3°, van het Wetboek van burgerrechtelijke procedures in Québec zou daarom een hint voor onze wetgever kunnen inhouden. Het bepaalt: «Lorsque l'intérêt de l'enfant l'exige, le juge ou le tribunal peut interroger l'enfant hors de la présence des parties après avoir avisé celles-ci (...)» (J.L. Renchon, *o.c.*, p. 499).

Tegelijkertijd zij opgemerkt dat de mogelijkheid om minderjarigen te horen wanneer een wijziging van hoede- en bezoekrecht aan de orde is, hoe dan ook in schril contrast blijft staan t.a.v. de totale afwezigheid van het kind tijdens de echtscheidingsprocedure zelf. Het blijft zoeken naar enige logica terzake. De reeds geciteerde uitspraak van de voorzitter Rea, zitting houdend in kort geding (zie supra) om toch de minderjarige kinderen te horen, is ook in dat opzicht meer dan opmerkelijk. Ze druist bijvoorbeeld in tegen een uitspraak van het Hof van Beroep te Luik (1986) die de smalende commentaar uitlokte: «Voilà qui va embarrasser certains juges de référé qui ont pris l'habitude d'entendre les enfants à leurs audiences.»

G. Cappelaere

E. Verhellen

F. Spiesschaert

Centrum voor de Rechten van het Kind
Universiteit Gent

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 10 JUNI 1992

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplas

Raadsheren: de hh. Luyckx en Michielsens

Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven

Advocaten: mrs. Sampermans loco Koninckx, Van Velthoven loco Van den Brande, Versweyveld en Vereecken

Overtreding – Werpen van stenen

Voor de toepassing van art. 557, 4°, Sw. is niet vereist dat het huis of het gebouw is beschadigd, geschonden of vernield. Voldoende is dat stenen werden gegooid die de gevel van het gebouw dat aan een ander toebehoort, hebben getroffen.

P. e.a. t/ D. e.a.

Overwegende dat Mark D. zich schuldig heeft gemaakt aan de vernieling van een stedelijke afsluiting, nl. de vernieling van een ruit van het restaurant «Het Klavertje»; dat hij de feiten heeft bekend en dat hij trouwens op heterdaad werd betrapt door de exploitant van het eethuis;

Overwegende dat ook Ivan S. stenen in de richting van «Het Klavertje» heeft gegooid, maar deze stenen geen schade hebben aangericht aan de woning of aan de afsluiting;

Overwegende dat de feiten ten laste van Ivan S. dan ook worden omschreven als volgt: «te L., gerechtelijk arrondis-

sement H., op 27 juni 1991, stenen of andere harde lichamen, of andere voorwerpen die kunnen bevuilen of beschadigen, tegen verende voertuigen, huizen, gebouwen en afsluitingen van een ander, namelijk van Johannes P., te hebben geworpen, of in tuinen en besloten erven»;

Overwegende dat Ivan S. kennis werd gegeven van deze herkwalificatie van de feiten en hij zich over deze heromschrijving heeft kunnen verdedigen ;

Overwegende dat de feiten heromschreven als het werpen van stenen dezelfde zijn als die van de oorspronkelijke telastlegging, waarvan ook Mark D. wordt beschuldigd, maar de steen door Mark D. gegooid de ruit van het eethuis heeft verbrijzeld, terwijl de stenen geworpen door Ivan S. het huis, het gebouw of de afsluiting hebben getroffen, maar geen beschadigingen hebben aangericht ;

Overwegende dat voor de toepassing van artikel 557, 4°, van het Strafwetboek niet vereist is dat het huis of het gebouw is beschadigd, geschonden of vernield ;

Overwegende dat de feiten van de heromschreven telastlegging van Ivan S. dan ook bewezen zijn, maar de burgerlijke-partijstellingen gericht tegen deze beklagde ongegrond voorkomen nu niet is aangetoond dat door het plegen van het misdrijf enige schade werd aangericht ;

...

NOOT – Zie ook A. Vandeplas, «Werpen van stenen», nr. 5 in *Commentaar Strafrecht* en de aldaar vermelde rechtsleer.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 18 JUNI 1992

Voorzitter : de h. Vandeplas

Raadsheren : de hh. Luyckx (rapporteur) en Michielsens

Openbaar ministerie : mevr. Van Leuven

Advocaat : mr. Maes loco Van Doosselaere

Afzetterij – Huurrijtuig – Personenwagen zonder chauffeur

Art. 508bis Sw. heeft betrekking op huurrijtuigen, maar niet op het huren van personenwagens zonder chauffeur, daar het dan gaat om een werkelijke verhuring van zaken waarbij de huurder een borgsom moet storten die hoger is dan de vermoedelijke prijs van de verhuring.

N.V. De S. t/ H.

Overwegende dat bij nieuw onderzoek voor het Hof de schuld van beklagde aan de feiten omschreven in de telastlegging A (zoals heromschreven) bewezen is ;

Overwegende immers :

1) dat naar de termen van het vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen van 29 december 1987 de termijn tot teruggave van het voertuig Volvo 240 JGL Break aan de N.V. P. in billijkheid bepaald werd op acht dagen na de betekening van het vonnis ; dat bij gebreke hieraan te voldoen beklagde veroordeeld werd tot een dwangsom van 1.000 fr. per dag ;

2) dat het vonnis aan beklagde betekend werd op 3 februari 1988 zodat beklagde met ingang van 12 februari 1988 animo domini bezit nam van het voertuig ;

3) dat beklagde niet kan aanvoeren dat hij onwetende was van het bestaan van dit vonnis (en de verplichting tot teruggave) tot op het tijdstip van de strafprocedure daar het precies door zijn toedoen is dat dit vonnis diende betekend te worden conform de artt. 38, § 1, en 44, eerste lid, Ger.W. ;

dat beklagde inderdaad aanvankelijk wonende op het adres Eenensstraat, 49 te Schaarbeek, deze gemeente op 1 september 1987 verliet voor een onbekende bestemming ;

dat hij bijgevolg moest weten dat hij zich door zijn handelwijze zou blootstellen aan de verplichting tot schadeloosstelling en strafvervolgning ;

4) dat het voertuig uiteindelijk kon worden opgespoord en in beslag genomen door de rijkswacht van Waterloo ten huize van Michèle T., vriendin van beklagde ;

dat al die elementen in hun onderlinge samenhang het bewijs leveren dat beklagde de zaak onder zich had, onder zijn berusting, ter beschikking, onder verplichting om ze terug te geven, of ze voor een welbepaald doel aan te wenden ;

dat hij zich derhalve schuldig maakte aan het misdrijf van misbruik van vertrouwen zoals omschreven in de gewijzigde telastlegging ;

Overwegende dat de schuld van beklagde aan het feit omschreven in de telastlegging B niet bewezen is ;

Overwegende immers dat beklagde uiteraard geen eigenaar was van het voertuig doch artikel 18, § 1, van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering voor autovoertuigen uitdrukkelijk bepaalt dat de bestuurder van het voertuig strafbaar is wanneer met een voertuig wordt gereden dat niet verzekerd is ;

Overwegende echter dat naar luid van artikel 3 van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, de verzekering de burgerrechtelijke aansprakelijkheid moet dekken van de eigenaar, van iedere houder en van iedere bestuurder van het verzekerde motorrijtuig, zulks met uitzondering van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van hen die zich door diefstal of geweldpleging de macht over het motorvoertuig hebben verschaft ;

Overwegende dat de diefstal en de diefstal voor kortstondig gebruik duidelijk onderscheiden moeten worden van andere modaliteiten van wederrechtelijke toeëigening zoals misbruik van vertrouwen en oplichting ;

dat dientengevolge de dader van het misdrijf van misbruik van vertrouwen gedekt blijft door de verzekeringsovereenkomst zonder afbreuk te doen aan een later verhaal van de verzekeraar teneinde terugbetaling te krijgen van zijn uitgaven (besturen van voertuig door een persoon die hiertoe niet gemachtigd is, art. 25.8 van de modelpolis) ;

Overwegende dat artikel 508bis Strafwetboek geen toepassing vindt daar deze wetsbepaling betrekking heeft op huurrijtuigen doch niet op het huren van personenwagens zonder chauffeur : het betreft hier inderdaad een werkelijke verhuring van zaken, waarbij overigens gewoonlijk de huurder een borgsom moet storten die hoger is dan de vermoedelijke prijs van de verhuring, en trouwens de gelegenheid aan de verhuurder geboden wordt zich over de solvabiliteit van zijn klant in te lichten ;

...

NOOT—Zie ook: Corr. Hasselt, 2 januari 1963, *R.W.*, 1966-67, 402; Hof Brussel, 18 maart 1964, *J.T.*, 1964, 598; *W. De Smet, Afzetterij en bedrog bij het tanken*, nr. 50.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

4e KAMER — 20 JANUARI 1992

Voorzitter: de h. Duys

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Sysmans en Duwijn

Openbaar ministerie: mevr. De Jaeger

Advocaten: mrs. Van Overbeke loco De Lathouwer en Van Hecke

Werkloosheid — Recht op uitkeringen — Werkloze zonder loon — Achtergestelde lening om zich als zelfstandige te vestigen — Voortijdige stopzetting zelfstandige activiteit — Terugbetaling — Kwijtschelding — Gevolg

De uitkeringsgerechtigde werkloze die, om zich als zelfstandige te vestigen of om een onderneming op te richten, van het Participatiefonds een achtergestelde lening verkrijgt welke een vooruitbetaling uitmaakt van gekapitaliseerde werkloosheidsuitkeringen, is niet zonder loon in de zin van art. 126 Werkloosheidsbesluit gedurende de hele periode die overeenstemt met die waarop de uitkeringen betrekking hebben.

Bij voortijdige stopzetting van de activiteit of van de onderneming verkrijgt de werkloze slechts opnieuw recht op uitkeringen voor het deel van de periode waarvoor terugbetaling wordt gedaan. Kwijtschelding van terugbetaling door het Participatiefonds komt niet in aanmerking.

V. t/ R.V.A.

Appellant, volledig werkloze, had in het kader van het K.B. van 22 augustus 1983 zich als zelfstandige gevestigd en een lening gekregen van 500.000 fr. (attest aanvraag Nationale Kas voor Beroepskrediet — Participatiefonds 12 april 1985).

Hij oefende zijn zelfstandige activiteit uit van 6 mei 1985 tot 6 november 1985 en op 7 november 1985 maakte hij opnieuw aanspraak op werkloosheidsuitkeringen. Het beheerscomité van het Participatiefonds zag af van terugvordering van de toegekende achterstallige lening bij de stopzetting van de zelfstandige activiteit.

De betalingsinstelling (...) werd op 16 april 1985 ervan in kennis gesteld door de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening dat appellant ingevolge het K.B. van 22 augustus 1983 uitgesloten was tot 13 december 1987, met uitzondering voor de dagen met gedeeltelijke werkloosheid.

De Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening had de volgende berekening gemaakt — die in se niet betwist wordt door partijen —: 500.000 (bedrag tussenkomst) gedeeld door 615 (dagbedrag code R6) = 813 dagen, d.w.z. van 6 mei 1985 t/m 13 december 1987 verstoken van het recht op werkloosheidsuitkeringen.

...

Overwegende dat in art. 7.1 van de besluitwet van 28 december 1944 aan de Koning de bevoegdheid toegekend wordt om te bepalen onder welke voorwaarden aan onvrij-

willig werklozen uitkeringen verschuldigd zijn; dat artikel 126 van het K.B. van 20 december 1963 deze voorwaarden bepaalt en artikel 4 van het K.B. van 22 augustus 1983 geen nieuwe of strijdige voorwaarden toevoegt, maar enkel het begrip loon, dat in voornoemd artikel 126 wordt vermeld, omschrijft met toepassing van een bijzondere techniek van uitbetaling van werkloosheidsvergoedingen;

Overwegende dat uit het verslag van de kamercommissie (*Parl.St., Kamer*, 1982-83, nr. 696/3, 3-5) blijkt «dat de regering zich tot doel had gesteld de vestiging van werklozen als zelfstandige te bevorderen en ten einde het gebrek aan be-inkapitaal te verhelpen, de mogelijkheid wenste te scheppen voor een werkloze om de werkloosheidsvergoedingen van een zeker aantal maanden in eenmaal te ontvangen,... dat het dienvolgens geen geschenk betrof maar een andere wijze van betaling van uitkeringen..., dat, indien de nieuwe zelfstandige (ex-werkloze) mislukt, na minder dan twee jaar, (in de veronderstelling dat hij het maximumbedrag heeft ontvangen ongeveer overeenstemmend met 2 jaar uitkeringen) hij geen uitkeringen ontvangt vóór de twee jaar verstrekken zijn en hij geen terugbetalingen moet verrichten...»;

Overwegende dat uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de werkloze die een achtergestelde lening verkreeg, een vorm van gekapitaliseerde werkloosheidsuitkeringen vooruitbetaald kreeg, zijnde een andere vorm van uitbetaling van de uitkeringen;

Overwegende dat, ten einde in bepaalde mechanismen wettelijk te voorzien om te voorkomen dat, bij voortijdige staking van de zelfstandige activiteit, de zelfstandig geworden werkloze, een niet beoogd geschenk zou ontvangen, artikel 4 van het K.B. van 22 augustus 1983 het begrip «werknemer met loon» gelijkstelde met de toestand waarin een werkloze, zoals *in casu*, zich bevindt, wanneer hij een achtergestelde lening toegekend kreeg maar voortijdig een einde maakte aan zijn zelfstandige bedrijvigheid; dat die toestand van kracht blijft voor de nog resterende dagen die als vergoed werden beschouwd; dat dit artikel niet tegenstrijdig maar aanvullend is met artikel 126, tweede lid, van het K.B. van 20 december 1963.

Overwegende dat appellant, voordien onvrijwillig vergoede werkloze, sedert 6 mei 1985 niet geschorst was in het recht op werkloosheidsuitkeringen, maar beschouwd werd als niet verstoken van loon, en dus niet gerechtigd op werkloosheidsuitkeringen voor de duur dat hij «gekapitaliseerde uitkeringen» had ontvangen;

Overwegende dat, toen appellant zijn zelfstandige bedrijvigheid voortijdig (*in casu* binnen de periode van 813 dagen) stopzette en zich op 7 november 1985 opnieuw aanmelde op de werkloosheid, de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening hem erkende als een onvrijwillig werkloze, die evenwel niet voldeed aan de bepalingen van artikel 126, 1°, omdat hij niet verstoken was van loon als omschreven door artikel 4 van het K.B. van 1983; dat de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening terecht besloot dat appellant geen aanspraak had op werkloosheidsuitkeringen binnen de voornoemde periode;

Kwijtschelding door het Participatiefonds:

Overwegende dat appellant stelt dat hij, ingevolge de kwijtschelding van de schuld door het Participatiefonds, gelijkgesteld dient te worden met de werknemer die zijn zelfstandige activiteiten definitief heeft gestaakt of ze nooit heeft aangevat, en voor wie het bedrag van de tegemoetkoming verminderd wordt met de bedragen die gerecupereerd

werden door het Participatiefonds en die werkelijk beschikbaar zijn in haar kas; (artikel 1 K.B. van 30 mei 1985, *B.S.*, 3 juli 1985 waarbij artikel 4 K.B. van 22 augustus 1983 wordt aangevuld);

Overwegende dat dit Hof de door appellant ingeroepen rechtspraak van de Arbeidsrechtbank te Charleroi, 5° K, 3 april 1987, in zake *Neffe/O.N.E.M.*, niet kan beamen in dat verband;

Overwegende dat een dergelijke interpretatie niet alleen een toevoeging aan voormelde bepaling zou uitmaken, maar bovendien een ongelijke behandeling zou invoeren tussen diegenen waarvan de lening daadwerkelijk geheel of gedeeltelijk gerecupereerd werd en de gelden «werkelijk beschikbaar zijn in haar kas» en diegenen wier schuld «kwijtscholden» werd zonder dat de gelden werkelijk opnieuw beschikbaar worden;

Overwegende dat in werkelijkheid het door de wetgever beoogde mechanisme erover waakt dat de R.V.A. restitutie verkrijgt van het bedrag dat als krediet op de werkloosheidsuitkeringen overgemaakt was aan het Participatiefonds; dat in geval van kwijtschelding een dergelijke restitutie echter niet plaatsheeft, zodat wel degelijk een onderscheid dient te worden gemaakt tussen de toestand waarin appellant verkeert en de toestand van hen die bedoeld worden in het toegevoegde lid van artikel 4 van het K.B. van 22 augustus 1983;

Overwegende dat de oorspronkelijke beslissing derhalve terecht werd genomen, als vastgesteld door de eerste rechter, en het beroep ongegrond verklaard dient te worden;

...

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 6 april 1992

Inkomstenbelastingen – Art. 157, 3°, W.I.B. – Vrijstelling van onroerende voorheffing – Emplacement van openbare vervoermaatschappij – Vereiste dat het op zichzelf niets opbrengt

Tegen het bestreden arrest (Hof Brussel, 28 mei 1991) voert de Maatschappij voor het Intercommunaal Vervoer te Brussel o.m. aan dat het de artt. 157, 3°, W.I.B. en 97 Grondwet schendt. Het middel wordt als volgt verworpen: «Overwegende dat luidens artikel 157 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen 'van onroerende voorheffing wordt vrijgesteld, het kadastraal inkomen (...) 3° van onroerende goederen die de aard van nationale domeingoederen hebben, op zichzelf niets opbrengen en voor een openbare dienst of voor een dienst van algemeen nut worden gebruikt; de vrijstelling is van de drie voorwaarden samen afhankelijk»;

«Overwegende dat het arrest beslist dat 'het hof (van beroep) enkel acht mag slaan op de wettelijke criteria die zijn opgesomd in artikel 157 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, meer bepaald sub 3° van dat artikel, dat de wettelijke grondslag vormt voor de door (eiseres) gevorderde vrijstelling; dat uit de aan het hof (van beroep) ter beoordeling voorgelegde gegevens blijkt dat hoe dan ook niet is

voldaan aan de tweede voorwaarde van artikel 157, 3°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, aangezien de litigieuze onroerende eigendommen wel degelijk op zichzelf iets opbrengen; dat zij zelfs per definitie iets opbrengen, aangezien het hier handelsemplacementen betreft die de M.I.V.B. tegen betaling van een geldsom ter beschikking van derden stelt met het oog op de exploitatie ervan, en zulks ongeacht de juridische aard van de betrekkingen tussen de M.I.V.B. en de derden (concessie, burgerlijke huur of handelshuur) en de aard van de handel, die de derde in het 'gehuurde' handelsemplacement drijft; dat, aangezien aldus is aangetoond dat één van de drie voorwaarden van artikel 157, 3°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen niet is vervuld, het kadastraal inkomen van die emplacements krachtens die wetsbepaling niet van onroerende voorheffing kan worden vrijgesteld, aangezien die vrijstelling enkel mag worden verleend, als de drie voorwaarden samen vervuld zijn»;

«Dat het arrest met die overwegingen antwoordt op de conclusie van eiseres door ze tegen te spreken en de beslissing betreffende de aanslag in de tot het aandeel van de Staat beperkte onroerende voorheffing, naar recht verantwoordt.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Marchal – Openbaar ministerie: de h. Leclercq – Advocaten: mrs. Bernard, Baltus en De Bruyn – In de zaak: M.I.V.B. t/ Belgische Staat)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 9 april 1992

1. Verzekering – Verzekeringscontract – Nietigheid van een clause waarvan de bewoordingen niet duidelijk en nauwkeurig zijn – 2. Gewijsde (rechterlijk) – Beslissing van de strafrechter over bestaan van misdrijf van aangeestelde – Onderzoek door de burgerlijke rechter of de werkgever ook een fout heeft begaan – Wettigheid

Het eerste middel verwijt het bestreden arrest (Hof Bergen, 31 mei 1989) dat het een clause van de polis nietig heeft verklaard. Het middel wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat artikel 21 van het koninklijk besluit van 12 maart 1976 houdende het algemeen reglement betreffende de controle van de verzekeringsondernemingen bepaalt dat de algemene en bijzondere voorwaarden der contracten in duidelijke en nauwkeurige bewoordingen opgesteld moeten worden; dat volgens artikel 19, § 2, van de wet van 9 juli 1975 betreffende de controle der verzekeringsondernemingen nietig zijn alle clauses en overeenkomsten die betrekking hebben op het sluiten en het uitvoeren van verzekeringscontracten die in België zijn gesloten of geacht worden te zijn gesloten en die niet in overeenstemming zijn met de bepalingen van die wet of van de verordeningen ter uitvoering ervan;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat de tekst van artikel 5.C van de algemene voorwaarden van de polis 'B.A. Onderneming', die het overneemt, niet in duidelijke en nauwkeurige bewoordingen is opgesteld; dat het dienaangaande erop wijst 'dat (verweerster) terecht aanvoert dat de tekst niet voldoende duidelijk is, dat met de komma na het woord 'intentionnellement' iemand die geen jurist is, niet kan uitmaken of zij dient om twee nevensgeschikte zinnen te

scheiden, waarvan de ene zou verwijzen naar het begrip opzettelijke fout en de andere naar dat van niet opzettelijke fout; dat het aldus beslist dat de tekst onduidelijk is gesteld en dat, zoals uit de andere vermeldingen blijkt, de contracterende partij daardoor kon worden misleid; dat het zijn beslissing dat die clausule overeenkomstig vorenbedoelde wettelijke bepalingen als nietig moet worden beschouwd, aldus naar recht verantwoordt.»

Het tweede middel, dat het gezag van het gewijsde van een strafrechtelijke beslissing betreft, blijkt gegrond te zijn:

«Overwegende dat de Correctionele Rechtbank te Dornik bij haar in kracht van gewijsde gegaan vonnis van 29 juni 1984 de aangestelde van verweerster op grond van artikel 27, tweede lid, van de wet van 10 maart 1925 op de elektriciteitsvoorziening heeft veroordeeld, hoofdzakelijk op grond dat die aangestelde in de kraancabine over plans beschikte waarmee hij de hoogspanningskabels kon lokaliseren, dat hij wist dat die kabels daar lagen en dat hij bij een verkeerd maneuver met de trekbak van de kraan die kabels heeft geraakt;

«Overwegende dat het gezag van gewijsde van die beslissing niet belette dat het hof van beroep, zoals eiseres in haar conclusie vroeg, kon nagaan of verweerster ook geen fout had begaan bij het ontstaan van het schadegeval; dat het hof van beroep zulks niet heeft gedaan, zodat het zijn beslissing niet naar recht verantwoordt.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Sace – Openbaar ministerie: de h. Janssens de Bisthoven – Advocaten: mrs. De Bruyn en Simont – In de zaak: N.V. De S. t/ P.V.B.A. Entreprises M.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 24 april 1992

Verjaring – Stuitende werking van dagvaarding voor virtueel in de ingeleide vordering begrepen vordering – Effect tijdens de hele duur van het proces

Het tegen het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 12 december 1990) aangevoerde middel wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat uit de vaststellingen van het arrest, onder verwijzing naar het beroepen vonnis, blijkt: dat verweerster bij dagvaarding van 29 mei 1986 van eiseres wegens volledig verlies van twee loten hout die eiseres voor verweerster moest vervoeren, een schadevergoeding eiste van 660.719 frank; dat op 26 augustus 1986 een deel van de verloren goederen aan verweerster werd afgeleverd; dat verweerster bij conclusie van 6 mei 1987 voor de eerste rechter haar vordering beperkte tot 365.295 frank;

«Overwegende dat het arrest, ten aanzien van de beperking van de oorspronkelijke rechtsvordering van verweerster bij conclusie van 6 mei 1987, vaststelt dat die beperking het gevolg was van een gedeeltelijke afgifte door eiseres, op 26 augustus 1986, van de door haar vervoerde houtpartijen; dat de appelrechters onder meer hebben geoordeeld dat de door verweerster op 6 mei 1987 geformuleerde rechtsvordering niet verjaard was, omdat 'de dagvaarding reeds werd uitgebracht op 29 mei 1986', dat 'de conclusie van 6 mei 1987 (de oorspronkelijke vordering) enkel beperkte tot de door (verweerster) geleden schade' en 'dat de aldus dusdanig aangepaste vordering betrekking heeft op het niet volledig

uitvoeren van de vervoersovereenkomst, en, waar (eiseres) een resultaatsverbintenis op zich nam, zij gehouden is de manco's te vergoeden';

«Dat de appelrechters aldus hebben beslist, zonder dat eiseres dit bekritiseert, dat de op 6 mei 1987 geformuleerde rechtsvordering virtueel begrepen was in de oorspronkelijke rechtsvordering van 29 mei 1986 en de verjaring ervan door laatstgenoemde vordering werd gestuit;

«Overwegende dat een dagvaarding voor het gerecht de verjaring stuit van de vordering die zij inleidt alsmede van de vorderingen die virtueel daarin zijn begrepen; dat de stuiting van de verjaring van een rechtsvordering door een dagvaarding voor het gerecht effect sorteert tijdens de hele duur van het proces;

«Dat het arrest derhalve te dezen wettig beslist dat de bij conclusie van 6 mei 1987 geformuleerde vordering tot schadevergoeding wegens gedeeltelijk verlies van de vervoerde goederen, niet verjaard was.»

(Voorzitter: de h. Rauws – Rapporteur: de h. Forrier – Openbaar ministerie: de h. De Swaef – Advocaat: mr. Bützler – In de zaak: N.V. H. t/ N.V. S.)

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van het departement Rechten van de U.I.A.

Aan het nazien van het Belgisch Staatsblad van januari en februari 1992 verleenden hun medewerking: William Lambrechts en Ilse Weynants.

De Raad van State – afdeling Wetgeving

Er werd vastgesteld dat te veelvuldig gebruik wordt gemaakt van artikel 84 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State bepalend dat de overheid die de teksten aan de afdeling wetgeving voorlegt, in spoedeisende gevallen mededeling van het advies kan vragen binnen een termijn van ten hoogste drie dagen. Om dit misbruik tegen te gaan heeft de wet van 15 oktober 1991 tot aanvulling van artikel 84 (B.S., 9 januari 1992) bepaald dat voor de toepassing van dit artikel het verzoek om een spoedbehandeling voortaan met bijzondere redenen moet worden omkleed, zoals dit het geval is als er geen advies wordt gevraagd.

Herziene Rijnvaartakte

De structurele overcapaciteit van de Westeuropese binnenvaartvloot kan slechts worden teruggedrongen met internationale maatregelen die zowel op een vermindering van het laadvermogen als op een afremming van investeringen in vlootuitbreidingen zijn gericht. Desbetreffende regelingen zijn in april 1989 in het kader van de E.E.G. en van de Centrale Commissie voor de Rijnvaart vastgesteld.

De E.G.-verordening 1.101/89 tot structurele sanering van de binnenvaart werd op 27 april 1989 door de Raad goedgekeurd. In België zal de Dienst voor Regeling der Binnenvaart het Sloopfonds beheren. De wet van 24 juni 1991 bevat de goedkeuring van het aanvullend protocol nr. 4 bij de herziene Rijnvaartakte (B.S., 9 januari 1992).

Rechten van het kind

Op 20 november 1959 keurde de algemene vergadering van de Verenigde Naties de «verklaring van de rechten van het kind» goed, waarbij tien grote principes werden vooropgesteld ter bescherming van het kind. Deze beginselverklaring was niet rechtstreeks toepasselijk in de Lid-Staten. In 1978 deed Polen het voorstel om die verklaring om te zetten in een juridisch bindend instrument onder de vorm van een internationaal verdrag. Dit verdrag kwam, na jarenlange onderhandelingen tot stand op 20 november 1989. Het is op 2 september 1990 in werking getreden nadat het door 20 Verdragsluitende Staten werd bekrachtigd. In België werd het Verdrag goedgekeurd bij wet van 25 november 1991 (*B.S.*, 17 januari 1992).

De globalisatie van de verschillende internationale rechtsnormen m.b.t. de bescherming van kinderen in één instrument heeft van dit Verdrag een nogal complex geheel gemaakt. Deze complexiteit komt tot uiting op drieërlei wijze: zowel met betrekking tot de rechthebbende als wat de aard van de rechten betreft, evenals op het vlak van de natuur van de verplichtingen voor de verdragsluitende Staten.

1. Wat de rechthebbende betreft moet worden opgemerkt dat men met een relatief heterogene groep te maken heeft, gaande van baby's tot jongeren van 17 jaar. De bepalingen van het Verdrag zijn derhalve niet op dezelfde manier op hen van toepassing. Dit verdrag kent niet alleen rechten toe aan kinderen doch ook aan de ouders, aan de voogden en aan alle anderen die wettelijke verantwoordelijkheid dragen. Het basisprincipe dat als leidraad dient voor het gehele verdrag is het hoger belang van het kind.

2. Wat de aard van de rechten betreft worden in dit verdrag verschillende categorieën van mensenrechten zoals burgerrechten, economische rechten, sociale rechten en culturele rechten, onder de gemeenschappelijke noemer van rechten van het kind opgenomen «Rechten van het Kind». Politieke rechten vindt men niet terug, daar deze voor kinderen niet relevant zijn, gezien hun status van minderjarige.

3. De natuur van de verplichtingen voor de Verdragsluitende Staten is verschillend van artikel tot artikel. Het enige algemeen beginsel dat ter zake van toepassing is, is de verbintenis die de Staten in artikel 4 aangaan om de nodige maatregelen te nemen ten einde de erkende rechten te doen gelden.

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind was de rechtstreekse aanleiding tot de aanpak van de problemen inzake kinderarbeid in België. De wet van 5 augustus 1992 (*B.S.*, 28 augustus 1992) beoogt een striktere reglementering inzake kinderarbeid om nieuwe fenomenen op dit terrein beter te kunnen behandelen.

Voor verdere gegevens raadplege men:

ADRIAENSSENS, K., 'De rechten van het kind», *R.W.*, 1991-92, 1108-1118; VERSCHUREN, F. GEBOERS, J. «De rechten van het kind», *Ligadossier*, afl. 11, Gent, Liga voor de mensenrechten, 1991, 118 p.; BRET, J., «La Convention des Nations Unies sur les droits de l'enfant», *J. dr. jeun.*, 1991, afl. 108, 4-7; ERNST-HENRION, M., «La Convention des droits de l'enfant et la Belgique», *J.T.*, 1991, 246; VERHELEN, E., «Mensenrechten, jeugdbescherming en jeugdcriminologie: de UNO-Convention voor de rechten van het kind van kracht», *Panopticon*, 1991, 1-6.

Voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing

Foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing zijn in de nationale wetgeving en door een aantal internationale documenten verboden.

De ervaring leert dat er behoefte is aan uitgebreide en effectieve internationale maatregelen, in het bijzonder ter vergroting van de bescherming van personen die van hun vrijheid zijn beroofd.

Binnen de Raad van Europa heeft het systeem van toezicht dat door het Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden van 4 november 1950 werd ingesteld tot belangrijke resultaten geleid. Men is van mening dat dit systeem, dat is gebaseerd op klachten van individuele personen of van Staten waar schendingen van de Rechten van de Mens hebben plaatsgevonden, met vrucht zou kunnen worden aangevuld met een niet-juridisch orgaan van preventieve aard dat de taak zou hebben de behandeling van personen die van hun vrijheid zijn beroofd, te onderzoeken, ten einde zo nodig de bescherming van deze personen tegen foltering en tegen onmenselijke of vernederende behandeling of afstraffing te vergroten.

In het Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of afstraffing, opgemaakt te Straatsburg op 26 november 1987, wordt een commissie ingesteld die bezoeken mag brengen aan alle plaatsen binnen de rechtsmacht van de partijen waar per persoon door een overheidsinstantie van hun vrijheid worden beroofd. De bedoeling is dat de Commissie door adviezen en in een geest van samenwerking met de Staten zo nodig verbeteringen in de bescherming van de personen die van hun vrijheid zijn beroofd, trachten te bewerkstelligen.

Het Verdrag werd goedgekeurd bij de wet van 7 juni 1991 (*B.S.*, 29 januari 1992).

Monumenten, landschappen en opgravingen in Wallonië

Het decreet van de Waalse Gewestraad van 18 juli 1991 betreffende de monumenten, de landschappen en de opgravingen (*B.S.*, 1 januari 1992) heeft gebruik gemaakt van de regionalisatie van de materie om nieuwe bepalingen inzake landschappen en archeologische ontdekkingen in het Waalse Wetboek van ruimtelijke ordening en stedenbouw in te voegen. Meteen werden de procedures aangepast in de zin van een geïntegreerde behandeling.

Europees gemeenschapsrecht – Brussels Gewest

De ordonnantie van 5 september 1991 houdende omzetting en uitvoering in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest van het Recht van de Europese Gemeenschappen (*B.S.*, 20 februari 1992) beoogt mechanismen te creëren om elke achterstand in de omzetting van de Europese Richtlijnen te voorkomen.

Elk jaar zal een verslag worden opgesteld en de Executieve licht de Raad tweemaal per jaar voor.

Begrotingsfondsen te Brussel

De ordonnantie van 12 december 1991 houdende oprichting van begrotingsfondsen (*B.S.*, 26 februari 1992) vindt zijn

oorsprong in art. 45 van de wetten op de Rijkscomptabiliteit, gecoördineerd op 17 juli 1991, dat het mogelijk maakt door voor uitgaven, waarvan zij het voorwerp vaststelt, sommige op de rijksmiddelen begroting aangerekende ontvangsten te bestellen.

In de ordonnantie van 12 december 1991 moeten alle begrotingsfondsen, de huidige zowel als de toekomstige, worden opgenomen. Dit zal het mogelijk maken op elk ogenblik een overzicht te hebben van de bij ordonnantie opgerichte begrotingsfondsen: enkele voorbeelden het «Fonds voor Stedebouw en Grondbeheer», het «Brussels Sociaal Fonds», het «Fonds voor de Bescherming van het milieu», het «Fonds voor Waterzuivering».

De ordonnantie is in werking getreden op 1 januari 1992.

BOEKEN

P. VAN BORTEL, H. NYS en P. SCHOTSMANS (red.), *Commissies Medische Ethiek – Achtergronden en Oriëntaties*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 158 pp., 1260 fr.

Dit eerste boek in de reeks *Cahier voor Bio-Ethiek en Recht* omvat dertien bijdragen over de zogenaamde «Commissies medische ethiek». Een heel aantal deskundigen (vooral artsen, ethici, juristen) hebben eraan meegewerkt.

In het eerste deel worden de dieperliggende achtergronden ontdekt waarin een verklaring kan worden gevonden van het verschijnsel «Commissies medische ethiek».

In het tweede deel worden opdracht, werking en samenstelling behandeld van de bestaande commissies.

In het derde deel wordt de plaats van de commissies gesitueerd in het gezondheidsbeleid in binnen- en buitenland.

De commissie medische ethiek is een nieuw verschijnsel in de medische wereld, en de vraag naar het waarom van deze commissies wordt in dit verzamelwerk door diverse auteurs besproken. L. Lambrecht merkt in zijn bijdrage daaromtrent op: «Meer nog dan de nieuwe medische ontdekkingen, met de vele nieuwe vragen, is het verlies van de vele ethische zekerheden de factor die de ethici en de medici in een nieuw avontuur naar elkaar drijft, het avontuur van het gedwongen ontwerpen van nieuwe ethische denkwijzen en oordeelsnormen die veel meer op mensenmaat gestalte zullen moeten krijgen» (p. 35, zie ook p. 36).

Op het meer informatieve vlak vernemen we dat onderscheid moet worden gemaakt tussen toetsingscommissies en ziekenhuiscommissies (pp. 13-27). Eerstgenoemde commissies houden zich bezig met toetsing van medische experimenten met mensen en controle van protocollen. In ons land bestaan er 78 toetsingscommissies (p. 47). Aan de zogenaamde ziekenhuiscommissies wordt een meer uitgebreide opdracht toegewezen: *consultatie, begeleiding* (vorming) tot en met *beleid* m.b.t. medisch handelen in ruimere zin. In de praktijk zijn er natuurlijk gemengde vormen van beide soorten commissies, en de opdracht van elke soort kan ook min of meer beperkt worden.

Aan de begeleidingscommissie wordt in het boek veel aandacht besteed (pp. 50-52, pp. 115-119). In ons land is de ziekenhuiscommissie eigenlijk nog in een beginstadium van ontwikkeling. De analyses van de bestaande commissies blijven hoofdzakelijk beschrijvend. Dit kan ook niet anders: de commissies bestaan nog niet zo lang.

Toch vinden we in enkele bijdragen reeds aanzetten tot beoordeling. L. Lambrecht wijst erop dat: «De commissies medische ethiek zullen vrij moeten blijven van de gevaren die alle 'denkcommissies' bedreigen, zoals te sterke abstractie van de gegeven concrete situaties, conclusieloze overwegingen, theorievorming die nooit verder beproefd wordt e.d. Het voornaamste gevaar zal zijn dat de commissies een 'ethische prothese' worden voor de zorgenverstrekkers. – Een commissie medische ethiek kan tot een 'kunstmatig ethisch aanzetstuk' verworpen, dat in de plaats komt van een

atrofiërend ethisch denken en oordelen binnen de teams en bij de zorgenverstrekkers» (p. 41).

Voor P. Schotsmans is het belang van de commissie hierin gelegen dat medische probleemsituaties ethisch bespreekbaar worden (p. 56). Hij dringt erop aan dat op meer professionele wijze aan deze ethische dialoog wordt deelgenomen.

De commissies moeten ervoor zorgen hun onafhankelijke posities te bewaren t.a.v. «de gevestigde machten» (p. 55) in de ziekenhuizen. Op die wijze zullen ze hun kritische functie kunnen blijven waarnemen. R. Dhaeze vermeldt nog een ander gevaar «dat elke commissie loopt na verloop van tijd: de *institutionalisering*. In de mate dat een commissie een vast instituut wordt, zal ze ook andere belangen gaan dienen dan het strikt functioneren als denk- en adviesorgaan. In de mate dat ze geïnstitutionaliseerd is, duikt ook het gevaar op van formalisme. Ze wordt dan een commissie die ver van of zelfs los van de praktijk functioneert. Ze wordt dan een dood orgaan» (p. 55).

Samenvattend kan men stellen dat het boek op een voortreffelijke wijze laat zien wat de commissies medische ethiek in onze samenleving betekenen, aan welke noden ze tegemoet komen, welke mogelijkheden ze inhouden voor de toekomst. Voor de jurist zijn ze op zich een boeiend fenomeen. Eigenlijk zijn de commissies nieuwe vindplaatsen van recht in de ruime zin van het woord: geen officieel wettenrecht, maar toch regulering m.b.t. een bepaald domein van het menselijk handelen.

In ons land zit men ongetwijfeld nog in een beginstadium. Er zijn vooral toetsingscommissies werkzaam, maar de ethische relevantie van wat in deze commissies behandeld wordt, is reëel, maar zeer beperkt. De belangrijke ethische vragen m.b.t. het medisch handelen komen daar eigenlijk niet aan bod. In andere landen staat men verder, zo leert ons de laatste bijdrage van R. Verelst (pp. 129-141): in Nederland, Zweden, Denemarken, Zwitserland, Frankrijk zijn nationale raden of comités opgericht die m.b.t. bio-ethische vragen adviezen verstrekken aan de wetgevende en/of uitvoerende macht. Eens te meer blijkt hieruit welke achterstand we jammer genoeg in ons land hebben op dit vlak.

F. Van Neste

E.J. ARKENBOUT, *Handelsnamen en merken*, Zwolle, Tjeenk Wilink, 2e druk 1991, XV + 313 pp., 65 fl.

In 1987 verscheen dit boek in de reeks Studiepockets Privaatrecht bij dezelfde uitgever. Thans wordt een nieuwe, in pagina's bijna dubbel zo lange versie uitgebracht, die tevens als doctoraal proefschrift te Nijmegen werd verdedigd. Na een inleiding volgt een vrij kort (60 blz.) hoofdstuk handelsnamenrecht, dat, geleet op het bestaan in Nederland van een Handelsnaamwet (sinds 1921), voor de Belgische jurist van minder belang is. Grotendeels bevat dit hoofdstuk een artikelsgewijze commentaar van de wet, naast een meer theoretische uiteenzetting over het karakter van de handelsnaam en contracten i.v.m. de handelsnaam en de verhouding tussen merk en handelsnaam. Nadien volgen hoofdstukken over het Beneluxmerkenrecht, het «Europees» merkenrecht, het dienstmerkenrecht tot 1 januari 1987 (een hoofdstuk dat in wezen nog slechts historisch belang heeft), de inwerkingtreding van het dienstmerkenprotocol en het overgangsrecht en een uiteenzetting over wat de Benelux Merkenwet doet met dienstmerken en conclusies.

Op het eerste gezicht lijkt dit een mooi afgerond en volledig overzicht; toch dient men heel wat voorbehoud te maken m.b.t. de eigenaardige werkwijze van de auteur, die bewerkstelligt dat er belangrijke lacunes zijn in dit werk en dat de erin gepresenteerde visies soms nogal kortzichtig zijn. Dit levert vooral voor de buitenlandse lezer nogal wat teleurstellingen op.

Algemene of specifieke internationale regelingen (Overeenkomst van Madrid betreffende de internationale inschrijving van merken; Overeenkomst van Nice betreffende de internationale classificatie van de waren en diensten voor de inschrijving van merken; de verordening nr. 3842/86/EEG van 1 december 1986 tot vaststelling van de maatregelen om het in het vrije verkeer brengen van namaakartikelen te verbieden en de uitvoeringsverordening van dezen, nr. 30771/87 van 14 oktober 1987) komen immers niet aan bod, hoewel Nederland bij de verdragen partij was en ze bekrachtigde, wat als een ernstige lacune mag worden beschouwd. Ook de wijze

van bestuderen van de problematiek is minstens eigenaardig te noemen: in de literatuurlijst zijn enkel monografieën en feestbundels (zonder verdere specifieke aanduiding van de bijdragen die over merkenrecht handelen) vermeld, zodat de lezer die verdere literaturopgave wenst, in de tekst dient te gaan zoeken (de voetnoten zijn in de tekst verwerkt), en daar geen titels van artikelen vindt. Ver buiten de grenzen heeft de auteur niet gekeken: Franse en Engelse rechtsleer ontbreekt volkomen, ook in het Europeesrechtelijk deel; van de Duitse kent de auteur enkel wat in GRUR Int. is verschenen; van de Belgische rechtsleer wordt enkel het boek van A. Braun vermeld in de bibliografie. Van de specifieke buitenlandse literatuur is enkel het boek van F. Bauer, *Die Agentenmarke*, uit 1972 vermeld. Klassieke als *L'importance économique de la marque* van Giraud, *La cession libre de la marque* van Martin-Achard, *Aspects actuels du droit des marques dans le Marché Commun* van Van Bunn en het proefschrift van Wichers Hoeth (een Nederlander!) of diens bijdrage tot de Collection Jupiter blijken onbekend. Uit het rechtspraakregister blijkt dan wel dat de enkele Belgische uitspraken die in BIE of IER verschenen, wel werden bestudeerd. Er zijn ook drie verwijzingen naar uitspraken van Franse rechtscolleges opgenomen uit 1968, 1973 en 1975.

Gevolg van deze kortzichtig Nederlandse benadering is dat problemen waarbij economische gegevens een belangrijke rol spelen, niet echt uit de verf komen. Zo wordt bv. inzake de problematiek van de wijziging van de toestand van de waar (pp. 116 e.v.) slechts slijtage en verslechtering behandeld, terwijl de wijziging van de toestand van het merk, de etikettering of de verpakking, een problematiek die in België en Frankrijk tot rechtspraak en rechtsleer leidde, niet aan bod komt. Ook de problemen die verband houden met de kwaliteits- en reclamefunctie van merken komen niet echt aan bod.

G.L. Ballon

J. DE COCK, **Terugblikken op het Iepers notariaat**, Ieper, 1991, 146 pp.

Om deze kroniek samen te stellen van een halve eeuw notarieel leven in het Westland kon wellicht niemand beter gevonden worden dan de heer Jacques de Cock, zelf van 1948 tot 1984 notaris te Ieper. Deze kleurrijke persoon (geboren in 1921), die bovendien een eminente rol speelde in het politiek en maatschappelijk gebeuren van zijn stad (zo was hij onder andere dertig jaar lang voorzitter van de C.O.O., nadien het O.C.M.W.), wilde met dit liber memorialis een boek «ad usum privatum» schrijven, een gedenkschrift dat zich in de eerste plaats tot familieleden, collega's en vrienden zou richten. In het werk worden de vele grote en vooral vele kleine voorvallen in het korps van notarissen in Ieper en omliggende beschreven. Maar naast de talrijke anecdotes en verhalen die de auteur met een bijzonder parfum van humor en mededogen omgeeft, schetst hij ook de meer dan honderdjarige notariële traditie in eigen familie en geeft hij enkele beschouwingen ten beste over het beroep, zijn verleden en toekomst. Vooral de teloorgang van continuïteit en traditie en de toenemende afgunten en concurrentie (de auteur beschouwt het notariaat als een krabbenmand maar welk zelfstandig beroep is dat niet?) baren hem daarbij zorgen. Voor het notarisambt werd nog geen officiële patroonheilige gevonden en ridder de Cock heeft zich blijkbaar al verzoend met het volksgeloof dat zegt dat tot op vandaag geen enkele notaris door de poort van de hemel is geraakt: «Er hangt in de hemel een grote hesp die voorbehouden is voor de notarissen, maar de eerste schelle moet... er nog altijd van af!» Ongetwijfeld zullen talloze lezers, in Ieper en daarbuiten, genoeg belevens aan deze met milde scherts aan het papier toevertrouwde beschouwingen en herinneringen. Bovendien zullen genealogen en heemkundigen in dit werkje, dat door erenotaris de Cock in eigen beheer wordt uitgegeven, een schat aan documentaire gegevens terugvinden.

Alain Coppens

MARC DEVROEY, **Bouw Wetboek**, Hoeilaart, 1991, 431 pp.

Met deze verzameling van wetten en verordeningen, decreten en besluiten enz., betreffende het bouwrecht in zijn vele aspecten, richt

de samensteller zich tot de bouwwereld en de erbij horende dienstensector. De ordening van een zo heterogene massa regels, waarvan de meeste dwingend recht zijn, is geen eenvoudige zaak. M. Devroey, die jarenlang als jurist bij een belangrijke beroepsvereniging werkzaam is geweest, heeft die verspreide massa regels pragmatisch in acht groepen geordend: Stedebouw (80 blz.), Architect (28 blz.), Aanneming van werk (35 blz.), Registratie als aannemer (34 blz.), Overheidsopdrachten (158 blz.), Erkenning als aannemer van openbare werken (46 blz.), Diversen (25 blz.), en B.T.W. (14 blz.). De bouwwetgeving en -reglementering is een zeer veranderlijke materie die ten nauwste met de dagelijkse ontwikkeling van het maatschappelijk leven samenhangt. De meeste van die regelgevende akten zijn een lappendeken van gewijzigde bepalingen. Weten dat een wettekst is gewijzigd en wanneer dit is geschied, is voor de praktijk een noodzaak. De samensteller van dit Bouw Wetboek bezorgde wel de geactualiseerde teksten, stand 1990, maar zonder vermelding van de wijzigende akten. De gebruiker die niet weet dat een bepaalde tekst pas later werd ingelast, bv. de rechtstreekse vordering van de onderaannemers in art. 1798 B.W. (wet van 19 februari 1990), kan bedrogen uitkomen. Elke wettensverzameling op peil dient die wijzigingen te vermelden (vgl. voor het Franse bouwrecht G. Liet-Veaux, *Législation de la construction*).

Het aanduiden van de wijzigingen en ook van de errata is voor de samenstellers van een wettensverzameling tevens een goed controlemiddel. Zo is het K.B. van 16 december 1971 tot bepaling van de werken en handelingen die vrijgesteld zijn, ofwel van de bemoeiing van de architect, ofwel van de bouwvergunning, ofwel van het eensluidend advies van de gemachtigde ambtenaar, herhaaldelijk gewijzigd, o.m. wat art. 3 betreft. Voor het Vlaamse Gewest is dit artikel vervangen door het K.B. van 16 december 1981 en werd bij besluit van de Vlaamse Executieve van 16 maart 1983 nog in een 19e uitzondering voorzien. In het Staatsblad van 24 juni 1983 verscheen hierop nog een erratum, zodat de juiste tekst van art. 3, 19°, van bedoeld K.B. moet luiden: «19° de bouw van sleufsilos met maximumafmetingen van 25 m lengte, 11 m breedte en 2 m hoogte op te richten op ten minste twee meter van de perceelsgrenzen». In het Bouw Wetboek wordt nog de onverbeterde tekst gepubliceerd (blz. 71).

Wat de volledigheid van deze publikatie betreft, heeft mr. Devroey zich voor de wetgeving met een regionale inslag beperkt tot de in het Vlaamse Gewest geldende bepalingen. Het is de bedoeling van de samensteller deze «vastbladige» verzameling jaarlijks te actualiseren. Een *chronologisch register* en een *zaakregister* zouden de bruikbaarheid van de verzameling wel ten goede komen. Het mag beslist een werk in boekvorm blijven. Voor de beoefenaars van het bouwrecht en allen die bij de bouwactiviteiten zijn betrokken, is dit «zakboekje», dat met de grootste zorg is samengesteld, een nuttig werkinstrument.

Geert Baert

J.P. AMEYE, **Les pensions légales**, Brussel, Story, 1992, ISBN 90 6439 732 5, 113 pp.

In 1989 verscheen bij Kluwer rechtswetenschappen in de reeks «De bedrijfsbibliotheek» een aantal werken onder de gezamenlijke naam «Pensioenstelsels». Het eerste was van de hand van J.P. Ameye en J.F. Swinnen en droeg als titel *De wettelijke pensioenen*.

Les pensions légales is een tot 10 december 1991 bijgewerkte vertaling daarvan, al bevat deze editie geen voorwoord van J.L. Dehaene, thans premier.

Met uitzondering van de regeling inzake het gewaarborgd inkomen voor bejaarden worden de onderscheiden Belgische pensioenstelsels niet om de beurt besproken. De auteur kiest daarentegen voor een onderverdeling in trefwoorden (toepassingsgebied, leeftijd, uitkeringen,...), die dan stelsel per stelsel worden behandeld. Grensoverschrijdende personen komen afzonderlijk, zij het onder de ongelukkig gekozen titel «Les conventions internationales», aan bod. Van het overzeese pensioenstelsel echter geen spoor.

Het boekje geeft net als zijn Nederlandstalige voorganger een goed leesbare versie van de verschillende onderdelen van de pensioenreglementering, telkens voorafgegaan door een beknopte verwijzing naar bijkomende literatuur. Het bevat geen verwijzingen naar de geldende wetteksten of rechtspraak en is bijgevolg onge-

schikt voor het gebruik met het oog op de beoefening of de wetenschappelijke studie van het recht. Het werk van Ameye beschrijft de reglementering, maar licht de ratio legis, de historische achtergrond, het verband met andere wetsbepalingen of de rechtspraak niet toe.

Een diepgaander overzicht van de Belgische pensioenreglementering met referenties naar de wetsartikelen vindt men dan weer in het Pensioenzakboekje 1992 van dezelfde uitgevergroep. Van een pensioentriologie gesproken.

Guido Van Limberghen

J.M. COUGNON, The E.E.C. Merger and Parent-Subsidiary Directives of 23 July 1990 in practice, Brussel, Bruylant, 1992, 257 pp.

Op 23 juli 1990 nam de Raad van de E.G. twee belangrijke richtlijnen aan over de gemeenschappelijke fiscale regeling voor moedermaatschappijen en dochterondernemingen en voor fusies, splitsingen, inbrengen van activa en aandelenruilen. De eerste richtlijn werd aan het einde van vorig jaar in het Belgisch recht omgezet, de tweede is dat nog niet, met uitzondering van het stelsel van de inbreng van activa, als bedoeld in artikel 46 W.I.B. 1992.

Deze richtlijnen zijn de eerste uitdrukkingen op fiscaal gebied van het subsidiariteitsprincipe. De Commissie van de E.G. heeft haar vroegere grote ambities op het vlak van de harmonisatie van de directe belastingen opgegeven en beperkt zich thans tot die initiatieven die haar noodzakelijk lijken om de voltooiing van de interne markt te garanderen.

Over deze richtlijnen handelt een interessant boek dat onlangs onder leiding van J.M. Cougnon werd opgesteld door verschillende auteurs uit verschillende lidstaten van de E.G. In het boek wordt voornamelijk gepeild naar de wijzigingen die in de nationale rechtstelsels van verschillende lidstaten zijn aangebracht of nog moeten worden aangebracht, om te voldoen aan de vereisten van de richtlijnen. De bestudeerde lidstaten zijn België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

In de mate waarin commentaar wordt gegeven op reeds doorgevoerde aanpassingen, biedt het boek interessante rechtsvergelijkende overzichten. In zoverre het vooruitloopt op de nog uit te voeren aanpassingen, is het vooral voor de technici die de nieuwe wetgeving voorbereiden. Wat België betreft, is dat het geval met de commentaren over de omzetting van de fusierichtlijn. Op basis van de bekende ontwerp teksten en de schaarse Belgische literatuur wijst Cougnon een hele reeks knelpunten aan. Hij brengt diverse aspecten van de huidige of de ontworpen wetgeving die hem strijdig lijken met de richtlijn, voor het voetlicht. Het moet worden gezegd dat de tekst zeer gespecialiseerd is en derhalve ook moeilijk te lezen is. Bovendien blijkt er op vele punten in de Belgische literatuur helemaal geen eensgezindheid te bestaan over de precieze eisen die de richtlijn aan de nationale wetgever stelt.

In het tweede deel van het boek wordt ook nog bondig gepeild naar de impact van de richtlijnen op de begrotingen van de lidstaten, op de ondernemingen, op de neutraliteit ten aanzien van kapitaal-invoer en -uitvoer en op de neutraliteit op het vlak van de financiering en de rechtsvorm van ondernemingen.

S. Van Crombrugge

MEDEDELINGEN

Recht van de Oosteuropese Staten

Voor de vijftiende maal wordt ook tijdens het academiejaar 1992-1993 onder de auspiciën van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek het 'Derde Cyclusonderwijs in Oosteuropakunde' ingericht met een ruim aanbod van cursussen op het gebied van het recht, de economie, de literatuur en de cultuurgeschiedenis.

Deze leergangen zijn kosteloos, en ofschoon in beginsel bestemd voor afgestudeerden en doctorandi, toegankelijk voor alle belangstellenden. Aan de studenten die ten minste vijf cursussen van telkens 30 uur/jaar gevolgd hebben en met succes hierover examen hebben afgelegd wordt een 'M.A.'-diploma in de Oosteuropakunde toegekend; aan de studenten die een geringer aantal cursussen volgen en hierover met succes examen afleggen kan een afzonderlijk getuigschrift worden uitgereikt. Het is ook mogelijk de cursussen die vereist zijn om een 'M.A.'-graad te behalen over meerdere academiejaren te spreiden.

De cursussen van de richting recht worden gecoördineerd door prof. dr. Katlijn Malfliet, docente aan het Instituut voor Centraal- en Oosteuropese Studies van de K.U.L., en aan de V.U.B.; door prof. dr. Frits Gorlé, hoogleraar en directeur van het Centrum voor de Studie van de Oosteuropese Rechtstelsels.

Tijdens het academiejaar 1992-1993 zal prof. Gorlé tussen half oktober 1992 en einde januari 1993 aan de V.U.B. 'Het recht en de instellingen van de Oosteuropese staten' doceren. De cursus 'Gronddige vraagstukken uit het recht van de Sovjetunie en de overige Oosteuropese staten', Deel I, zal van februari tot half mei 1993 aan de K.U.L. gecoördineerd worden door prof. Malfliet. De cursus 'Juridische terminologie in de slavische talen met oefeningen' zal gecoördineerd worden aan de V.U.B. door prof. Gorlé of in overleg met de belangstellenden te bepalen dagen en uren.

Voor algemene inlichtingen betreffende deze cyclus kan men terecht bij prof. dr. H. De Maegd, Seminarie voor Toegepaste Economie van de R.U.G., Hoveniersberg 4 te 9000 Gent. Tel. 091/64.34.77. Op aanvraag zal een folder met de vermelding van het volledig programma, het lessenrooster en andere nuttige inlichtingen toegezonden worden. Prof. Malfliet kan bereikt worden via telefoonnummer 016/28.53.40 en prof. Gorlé via het nummer 02/641.26.06.

Studiedag «Opleiding en werving van Magistraten»

Het Instituut voor Gerechtelijk Recht van de K.U.Leuven organiseert een studiedag over de opleiding en werving van magistraten op 12 november 1992 in het Auditorium Zeger Van Hee, Tiensestraat 41 te Leuven.

Programma :

- 9u30 Onthaal en verwelcoming door prof. R. Verstegen, decaan van de Faculteit Rechtsgeleerdheid.
- 10u15 Algemene inleiding door de heer M. Wathelet, vice-eerste minister en minister van Justitie en Economische Zaken.
- 10u40 De examens (vergelijkend toelatingsexamen voor de gerechtelijke stage; examen inzake beroepsbekwaamheid) door de heer G. De Baets, raadsheer in het Hof van Cassatie, voorzitter van het Wervingscollege der Magistraten.
- 11u05 De gerechtelijke stage door prof. J. Laenens (U.I.A. en Ruca).
- 14u15 De benoeming van magistraten: vereisten, procedure, betwistingen door prof. L.P. Suetens, rechter in het Arbitragehof.
- 14u40 De opleiding en werving van magistraten in Nederland door mr. P.H.A.J. Cremers, Conrector Stichting Studiecentrum Rechtspleging.
- 15u45 Debat m.m.v.: de heer L. Janssens, kamervoorzitter in het Hof van Beroep te Antwerpen en voorzitter van de Nationale Commissie voor de Magistratuur, de heer H. De Vries, rechter in de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen en voorzitter van het Nationaal Verbond van Magistraten van Eerste Aanleg, de heer J. Van den Heuvel, vice-deken van de Belgische Nationale Orde van Advocaten en prof. mr. M. Storme, voorzitter van de Vlaamse Juristenvereniging.
- 16u45 Samenvatting door prof. P. Lemmens (K.U.Leuven)

Inlichtingen: mevr. M. Bringmans, Instituut voor Gerechtelijk Recht, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/28.51.09; fax: 016/28.53.37).